

František Pokorný

H U D E B N Í O B R A Z B R N A
D O P O Č Á T K U 15. S T O L E T Í

III

KURIÁLNÍ CHORÁL U SV. TOMÁŠE

Archiv města Brna - Muzejní a vlastivědná společnost v Brně

1993

František Pokorný

**H U D E B N Í O B R A Z B R N A
D O P O Č Á T K U 1 5 . S T O L E T Í**

III

KURIÁLNÍ CHORÁL U SV. TOMÁŠE

Archiv města Brna - Muzejní a vlastivědná společnost v Brně

1993

OBSAH

strana

I CHORÁLNÍ ZPĚV POD SPRÁVOU KOSTELA JAKUBSKÉHO

Redakční poznámka	I	
Úvod	1	- 3
A Žaltáře	4	- 38
Poznámky	159	- 167
B Zpěv mešní	38	- 81
Poznámky	167	- 181
C Okénko do brněnské kapituly	81	- 97
Poznámky	181	- 185
D Moravské užívání pražského breviáře	98	- 126
Poznámky	185	- 194
E Po reformě olomoucké rubriky	127	- 140
Poznámky	194	- 200
F Dodatek	140	- 158
Poznámky	200	- 204

II CISTERCKÝ CHORÁL NA STARÉM BRNĚ

A Paleografie kodexů	206	- 221
Poznámky	531	- 535
B Žaltáře Elišky Rejčky	222	- 259
Poznámky	535	- 547
C Připojený hymnár	260	- 279
Poznámky	548	- 554
D Liturgie zádušní v žaltářích	279	- 295
Poznámky	554	- 559
E Antifonář co do antifon	295	- 381
Poznámky	559	- 578
F Antifonář co do responsorií	381	- 416
Poznámky	579	- 582
G Graduál	417	- 515
Poznámky	583	- 615
H Praxe a úroveň v klášteře králové	515	- 530
Poznámky	616	- 623
Příloha: Domini Guidonis, in Caroli - loco abbatis regulae de arte musica	624	- 626

III KURIÁLNÍ CHORÁL U SV. TOMÁŠE

Text	627	- 787
Poznámky	788	- 848

KURIÁLNÍ CHORÁL U SV. TOMÁŠE

Dokonale máme vylíčen kult pro hudební dějiny Brna ve středověku při kostele sv. Tomáše. Hned v listinách doprovázejících vznik kostela se dovídáme, že chór musil být obsazen nejméně 42 mnichy: non minus quam quadragintaduo fratres, quam primum fieri poterit, si plures esse non poterint, et deinceps singulis inantea successivis temporibus sint et esse debeant, divini cultus laudes *c o t t i d i e s e l l e m p n i t e r d e c a n t a n t e s*, slibuje tu prvního ledna 1358 provinciál řádu Oldřich s tak odhodlanou jistotou (bona deliberacione previa et maturo consilio prehabito), že nabízí si tempore nostri aut successorum nostrorum fratrum... minime quadragintaduo fratres numero ut prefertur non fierent, odnětí zabezpečujícího majetku, jímž je provoz dotován: extunc prelibatus noster dominus Marchio aut successores sui, qui fuerint principes Moravie, tantum in bonis ipsius Monasterii nostri predioti... nos et predictos successores nostros fratres qui fuerunt, corrigere, emendare et castigare debent, prout sue et successorum suorum gracie iuxta condignam satisfactionem in hac parte videbitur expedire. ¹⁾

Jan Jindřich, bratr Karla IV., jako nový markrabě podchytil tu v Brně zatím uskrovňující se rodinu řeholní sv. Augustina, ²⁾ ne kanovníků, nýbrž eremitů, řád, který zřídil papež Alexander IV. z různých poustevnických žijících samostatných skupin r. 1256. Je možno brát doslova posudek Janův: cuius professores (patrně professi) eximii verbi divini doctrinis, clarisque vite et honestatis exemplis sanctam dei Ecclesiam et eius filios devotos mirifice semper illuminare contendunt. ³⁾

Je znakem tohoto řádu (Řádové konstituce Rkp. A65 A 58) na rozdíl od augustiniánských kanovníků, že si podržují ritus římský, který byl do Brna vnesen už minority,

s tím rozdílem, že ti nám nezachovali po sobě ze středověku nic dokumentárního. Knihovna brněnských augustiniánů zachovala nám vzácné knižní památky našeho předmětu se týkající, které budeme sledovat. Základní poznání poskytne nám kodex A 65 z Univerzitní knihovny brněnské, která vůbec bibliotéku kláštera převzala. Jeho obsah je tento:

1. augustiniánská řehole, ⁴⁾ 2. konstituce řádu potvrzené per generalem et diffinitores generalis capituli in Urbe veteri celebrati anno domini M^o CC^o LXXXV° et per generalem et diffinitores generalis capituli Florentie celebrati anno domini M^o CCLXXXV^o 11°, 3. řádová Rubrika, ba pro podrobnost přímo rubricistika, kde je i notováno, 4. vynotované toni communes officii, 5. definitivní usměrnění konstitucí generálem řádu Tomášem ex commissione capituli generalis Parisius celebrati anno domini M^o CCC^o XLV°. Obešli jsme původní názvy těchto oddílů, protože tehdejší neustálená terminologie by mátlá. Pokud jde o konstituce ze 13. stol., je potřeba doplnit, že ještě po generální kapitule ve Florencii byly schváleny také kapitulou v Řezně tři roky nato. Naráží na to i generál Tomáš, ⁵⁾ a zvláště explicit duplikátu tohoto kodexu z mladší doby, sig. A 58:

Expliciunt constitutiones scripte et complete per manus fratris Alberti anno domini millesimo quadringentesimo quinto et finite feria secunda proxima post festum sancti Iacobi apostoli. Et constitutiones ratificate et confirmate sunt in civitate Ratisponensi cum additionibus fratris Thome prioris generalis ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini. Je zajímavé, že celý sborník to nese název Constitutiones. Také starší kodex má: Expliciunt constitutiones na konci knihy - s podivným dodáním: per manus Sapientie infra octavam assumptionis beate Marie, bez data. Opis z mladší doby zanechává prázdné osnovy, kde mělo být notováno. Oddíl spisu věnovaný nápěvům (toni communes) ohybí zde vůbec.

Každý z oddílů tohoto sborníku má oo říci našemu předmětu. Hned v řeholi zastaví nás slova: Et nolite can-

tare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur.⁶⁾ Co má na mysli při tomto výroku sv. Augustin, je teď vedlejší. Nás musí zajímat, co si pod tímto představovali augustiniáni ve středověku, především naši eremité. Vypadá to tak, jako by na základě těch slov měly být vylučovány z pojmu zpěv formy lekční. Amalariův výrok *lectio dicitur, quia non cantatur ut psalmus vel hymnus, sed legitur tantum - illuc enim modulatio*,⁷⁾ hio sola pronuntiatio quaeritur, může poučovat o stavu původním v církvi aspoň podle představy, ale demonstruje také občasný purismus, jímž prostředí reagovalo na přemíru melodie v modernějších lekčních nápěvech. Příklady poskytovalo v diecézním ritu Triduum sacrum při Jeremiášovi, ale mohlo by se začít už Isajášem v matutinu vánočním, nechoeme-li se obírat genealogiemi a mešními perikopami o solemnitách.

Že nápěvy lamentací měly své nepřátele, o tom svědčí nejeden příklad. Nebyli to jen přísní cisterciáci nebo kartusiáni, kteří se zde vzepřeli vývoji, nýbrž také benediktini nádherymilovné olunské kongregace: *Primae tres lectiones de Lamentationibus Jeremiae fiunt, in quibus tamen non ita canonicos imitamur, ut eas non tam legere, quam cantare videamur, sicuti ille per multa loca solent, illaque alphabeta omnino tacemus*, říká Udalricus Cluniacensis, a slavný klášter Farfa vyznává: *apud nos legantur sine cantu, sicuti aliae lectiones*. Také Lanfrank udává o lekcích Tridua: *Primae tres de Lamentationibus Jeremiae sine cantu et alphabetis praescriptis*.⁸⁾ Oldřichova zmínka o kanovnících neznamená, že právě kanovníci zaváděli novotu. Naznačuje jen, že benediktini v Triduu opouštěli při breviářním officiu vlastní monastický kurs a užívali v tyto dny ritu římského jako kapituly, s výhradou právě lamentačního nápěvu. Ostatně non tam legere quam cantare prozrazuje, že se ještě jednalo v kapitulách o nápěv umírněný, přičemž per multa loca solent

značí, že ani ještě nebyl v užívání kapitul všeobecný. Je to patrně ten nápěv, který šťastně najdeme také u našich eremitů na důkaz, že slova sv. Augustina za překážku nepovažovali.⁹⁾ V našem kodexu najdeme ovšem dotyčný nápěv až ve sbírce v našem číslování čtvrté. Titul, který ji dali, je: incipit ordinarium cum notis.

aaGF GF	F G a a	b a G G a
A- leph.	Quomodo sedet sola civitas	plena populo
	F G a a	b a a G F F
	facta est quasi vidua	domina gentium
	F G a	G FE G F
	princeps provinciarum	facta est sub tribu-to.

Jde zřejmě o variant toho, co je každému choralistovi známo z nynější Edice vatikánské, jen tu není ještě taková normalizace. Hned v titulu incipit lamentatio Iheremie prophete našli bychom už sklon ke známé výzdobě větného ukončení: a a ab G FE G F, a také vedlejší mediace, zde domina gentium, která v jiné sloce může předcházet, je tak formulována:

ab G FE G F
ma-xillis eius
omnibus ca-ris eius

Kupodivu mohli jsme tu odkázat na Petra Wagnera, jenž zná totéž téměř do noty, z rukopisu františkánského 13. stol. z Mnichova.¹⁰⁾ Nápěv považuje se za římský, ale musíme být opatrní. Jeho variant je také u dominikánů, kteří mají liturgii pařížskou, a také u premonstrátů. Naproti tomu o františkánech u nás máme doklady, že zpívali jinak.¹¹⁾ Stäblein nalézá tento nápěv "um die Jahrtausendwende."¹²⁾

Je zvláštní, že se benediktinský monachismus distancuje od zpěvu v lamentacích a tím vylučuje ze zpěvu i obecně lekci. Je to přece v době, kdy se za cantus považuje kdeco, takže se i olunské consuetudines v jiné souvislosti vyjadřují nejinak. C a n a n t vero Primam s u b s i l e n t i o, žádají pro Velký pátek, exoepto quod septem

psalmos et letaniam debent in alio dicere. Istis enim duobus diebus orantibus
horas (tj. minores) sicut in Cena Domini. Post primam in octavo simul orantibus
psalterium totum usque in finem. ¹³⁾ Farfa samotná na jednom místě orá-
ol říká dicitur in tonos oratio nebyla hudebně vyšší formou než lekce. ¹⁴⁾ Ale
začneme-li oltář z Farfy se zmínkou o lamentaci o něco výše, pak se o lekcích vůbec
dovíme: Sine benedictione lectiones incipiuntur et metro vel melodia finiuntur.
Consuetudines Treverensis odliš u Alberse nám k tomu poví při pohřbu spolubratra:
Complectorio vero peracto abbas cum suo dextro ohoro incipiat plenam vigiliam (defuncto-
rum) a per te - to je jistě totéž jako in alto. ¹⁵⁾ Qua peracta psalterium ex integro
ad metrum modulatur. Jestliže psalmus directaneus "modulatur" a lekce, melodia
finitur, pak nemělo vadit monastickému chóru ani melodičtější ukončení lamentace:

Jerusalem, Jerusalem, convertere ad dominum deum tu-

um.

Náš sborník augustiniánský příznačně začíná nářev lamentská k lekcím. Lze snadno
pozorovat, že nářev lekce je sotva méně hudební než prostý nářev lamentace.

Ego Dominus et non est alter, formans lucem et creans tenebras,

faciens pacem et creans bellum.

Qui habuerit substantiam mundi... et clauferit viscera

sua ab eo, quomodo caritas dei manet in eo ?

Si deus pro nobis, quis contra nos ?

Filii mei, non diligamus verbo... sed opere et veritate.

Tu autem domine, miserere nobis. Deo gratias.

Zpívali takto lekci také clunští benediktini protivíci se lamentačnímu nápěvu? Patrně ano, protože tento nápěv podržel cisterciáci, kteří z olunské reformy vyšli a ve svých knihách lamentační zpěv stejně vylučují.¹⁶⁾ Nápěv lekce je ovšem pouze interpretativní, nikoliv dekorativní, ale sotva jiný v tom ohledu je i nápěv lamentace, ba ten je v lekčním ohledu organičtější. Obeoný tonus lekce, jak jsme jej zde předvedli podle augustiniánského zápisu, má tutéž subtonální podobu teprve překlíčováním z formy subsemitonální.¹⁷⁾ Náš klíč o patří vlastně o tercií níže. To dokazuje velká tercie a-F, kde recitace má césuru, tzv. lekční flexa. Pravý subtonální recitativ by flexoval dolů sekundou a-G. Tercie vznikla teprve tím, že se recitační tenor zvedal vzhůru o půltón k podobě subsemitonální; je to tercie vždy malá - při poloze recitativu na c je to c-a, při poloze na F je to F-D, před transpozicí to bylo hes-G ze subtonálního a-G. Metrum naproti tomu mívalo při subsemitonální formě průchod: c-h-a-o ze subtonálního a-G-G-a. Forma a-G-F-a je zase z překlíčování, ale snadno bývala přeorientována do podoby a-G-F-G-a, což je prvek už dekorativní, známý z antifon, nikoliv lekční. V našem kodexu mohli bychom odkázat na záznam subsemitonálního nápěvu pro Confiteor, dodaný na konci třetího oddílu, kde je užíváno flexy F-D a metra F-E-D-F F (et tibi pater věrnější, než má Vatikánská edice), ale vývoj má ještě další fáze, které musíme nechat na jinou příležitost.¹⁸⁾ Zde jen konstatujeme, že kdysi musilo dojít k návratu k tenoru subtonálnímu, jenž byl nepochybně původní. Prováděno to však bylo mechanicky. Tuto reformu převzal patrně také ritus kuriální, tedy nejen premonstráti, a ovšem františkáni.¹⁹⁾ Zdá se, že tu iniciativu mělo právě Cluny při známém vlivu tohoto monastického střediska na vedení římské církve. Z kuriálního úzu pak vycházejí naši eremité augustiniánští. V té věci nemohl překážet výrok sv. Augustina v řeholi, ani když šlo o lamentace - stejně, ba lépe subtonální, tolik podobné psalmodii. O psalmodii bude mít náš kodex: De puncto flexu (!) ita flexantur varietates

omnes cuiuslibet thoni. Et nota quod flexus primi, quarti, sexti et septimi thoni (tenor subtonální) descendunt una voce tantum; flexus vero secundi, tercii, quinti et octavi thoni (tenor subsemitonální) descendunt tercia voce. (fol. 111b). Ve třetím oddílu kodexu máme vyřčenu zásadu: lectiones vero legantur super hoc thono: la, fa, sol, re. ²⁰⁾ Musilo na tom záležet pro zachování ušu římského.

Po řeholi následují v kodexu řádové konstituce: Incipit prologus constitutionum fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini. Pro nás bude nejdůležitější přínos v kapitole 37, kde se jedná o vybavení konventů liturgickými předměty a hlavně knihami. Loca plura nostre religionis (našeho řádu) ex nimia paupertate et nuditate librorum, paramentorum, calicis et aliarum rerum, que ad divinum cultum et ornatum ecclesie et loci religionis pertinent, sunt omni populo in derisum. Je to negligencia sane et desidia aliquorum, qui dampnaliter desiderant et appetunt preesse potius, quam locorum oportunitatibus et indigentis subvenire. Zde máme příležitost poznat, o jakou knižní soustavu se liturgický kult a zpěv u sv. Tomáše opíral. Igitur universis prioribus locorum nostre religionis strikte precipimus et mandamus, ut quilibet ex his p r o p o s s e solícite studeat et procuret, ut in loco sui prioratus sit

ad minus unum bonum missale conventuale
et duo pro missis votivis,
et unum bonum epistolare
et duo bona antiphonaria, scilicet diurnum et nocturnum
et unum sequencialle
et ordinarium secundum ordinem nostrum
et ymnarium notatum
et ad minus unum bonum psalterium ordinatum
et unum manuale seu collectarium competentis voluminis

in quo sint oraciones omnium horarum et capitula totius anni, et in tali libro ebdomadarius in choro existens vident

suum capitulum et debitas seu debitam oracionem dicat.

Item unum leccionare, in quo de nocte legantur lecciones debite secundum rubricam officii romane curie, quod tenet et observat noster ordo.²¹⁾

Item habeat regulam beati Augustini expositam.²²⁾

Výčet nezdá se být úplný: chybí graduál, když je jmenován antifonář, a chybí breviář. V případě graduálu těžko myslit na staré pojmenování antiphonarium i pro mši. Na to je ve 13. století pozdě. Mimoto d u o antiphonaria je vyloženo dodatkem diurnum et nocturnum. Jinak při pojmu breviáře. Zde bylo velmi možné, že officium odkázáno bylo ještě na více knižních pomůcek. Jmenováno je přece lectionare, psalterium, hymnarium, antiphonarium, collectarium, které zde má vedlejší název neobvyklý. Přesto tentýž spis mluví hned v první kapitole o breviariu v souvislosti, která nás bude zajímat i jinak.

Pulsato ultimo signo et ad signum maioris dicto sub silencio Pater noster fratres dicunt matutinas de beata Virgine stando. Deinde expletis matutinis beate Virginis versi ad altare et crucis signaculo se signantes...incipiunt matutinum de tempore, debito modo prosequentes secundum modum romane curie prout est in breviario ordinatum, iuxta quod totum officium per circulum anni volumus observari.

In matutinis autem cantores moneant fratres surgere ad responsoria decantanda, quibus volumus in hiis et in aliis ad eorum officium spectantibus sine contradiccione aliqua obedire.

Poslední věta chce říci, že kterýkoliv z bratří může být vyzván, aby zanotoval responsorium a předvedl jeho sólovou partii bez přípravy, námítky přitom neplatí. Jistě dobré

vysvědčení pro řád, kterému je kostel sv. Tomáše svě-
řen. ²³⁾ Ale nám jde o breviarium. Je potřeba rozumět
postaru a nutno ztotožnit tento pramen s Ordinariem
secundum ordinem nostrum ve výčty knih ?

I tak usvědčí náš výčet z neúplnosti dále kapitola
třetí, kde se jedná o tom, jak je třeba konat officium
capituli, které v řádu má své místo po laudách (nikoliv
jako nyní po primě), mimo Triduum sacrum. Jmenováno je
tam totiž martyrologium, jež ve výčtu ohybělo.

Ipsa igitur priore, et ceteris post eum,
sudentibus lector surget et que sequenti
die in k a l e n d a r i o vel in
m a r t i r o l o g i o sunt pronunciet. ²⁴⁾

A zase je řeč o breviariu:

Completa oracione Dirigere sedeat prior
et conventus post eum. Lector itaque stans
dicat Iube domne benedicere inclinand se
ad benedictionem, et prior det illam aut
tenens locum eius - alioquin antiquior
in ordine, qui fuerit in capitulo -
ut in b r e v i a r i o reperitur.
Et lector legat capitulum, quod pro tem-
pore habetur, et dicto Tu autem subiungat:
Commemoracio fratrum familiarium propin-
quorum ordinis nostri. Et tunc prior
dicit Requiescant in pace, et conventus
respondeat Amen.

Adiutorium nostrum, Benedicite etc. ut
in b r e v i a r i o continetur.

His expletis lector legat de constitucio-
nibus, quantum priori placuerit. ²⁵⁾

Znova se nám vtírá otázka: Nejde přece jen při názvu bre-
viarium o totéž, co je ve výčtu Ordinarium? Čtvrtý oddíl
našeho sborníku nese opravdu název Ordinarium cum notis.
Konfrontujeme tedy jeho obsah s tím, co jsme tu o breviariu

měli. Budou tu opravdu shody v pořadu, ale officium capituli chybí. Zato nás tu čeká překvapení. Když jsou probrány žalmové nápěvy pro officium, pak po nápěvech pro Benedictus a Magnificat následuje titul: Thonus versuum et Gloria a n t i p h o n a r i i d i u r n i - a jsme ohromeni, neboť se jedná o psalmodii m e š n í, o doxologii introitů. Zmínka o graduálu tedy ve výčtu knih liturgických nechybí a název antiphonarium tu ještě ve 13. stol. přetrvává pro graduál!

Řád ani neměl asi ordinarium v tom smyslu, jako byl breviarius diocese sive Rubrica, protože je zastupuje třetí oddíl našeho kodexu po názvem Incipiunt capitula ordinacionum, s jehož obsahem se brzy seznámíme podrobněji. Upozornili jsme už na to, že názvosloví má svou nejednotnost, což je bolest středověku vůbec.²⁶⁾ Pokud jde o existenci breviáře augustiniánů v našem nynějším smyslu, nezbyvá než využít také poslední součásti našeho kodexu, jež chce být ke konstitucím výkladem. To bude ovšem dokument z doby pozdější a my víme, že breviář se pomalu vyvíjel stažením materiálu z více knih chórových. Tomáš prior generalis tu mimo jiné k první kapitole konstitucí dokládá o sobě podřízených převorech nižších: Item quilibet prior provincialis in sua provincia compellat ad emendum b r e v i a r i a fratres non habentes, si habeant unde. Předtím mluvil o stíhání těch, kteří hodinky zanedbávají: Quilibet prior provincialis sub pena sui officii diligenter inquirat, qualiter divinum officium a fratribus dicatur, et si quis invenitur non dicere horas canonicas et sepe non celebrare (missam) puniat eos amendacione condigna - et sub eadem pena prior generalis significare procuret, ut tamquam a via salutis devii a nostra religione perpetuo sint infames. Podle všeho se tu jedná o hodinky mimo veřejný chór. V chóru zpívalo se dosud asi z paměti: tak se mohlo stát, že klerikové, kteří nebyli ještě kněžími, chatrně četli.²⁷⁾ Pokračuje tu instrukce: Priores eorum provinciales inquirant (zase to slovo) fratres clericos QUASI lege-

re nescientes, et eos cogat, quod infra dimidium annum
 sciant legere COMPETENTER et postea proficiant in legendo,
 aut de cetero non deferant tonsuram clericalem et voce
 perpetuo sint privati. Následuje příkaz o zakoupení bre-
 viářů. ²⁸⁾ Konstituce samy měly něco podobného o bratřích,
 kteří kleriky nebyli - fratres layci. Ipsis quoque fratri-
 bus laycis inhibemus, ut nisi psalterium distincte legere
 sciverint, in eo, vel libro alio non presumant. Et si quis
 contra fecerit, pro qualibet vice tres dies in aqua et in
 pane ieiunare cogatur. Et qui docuerit (je navedl), eandem
 penam portet. Nec alicui fratri layco, quantumcumque le-
 gere sciverit, ullo modo concedatur habere coronam (ton-
 zuru). Celá tato (druhá) kapitola konstitucí je věnována
 konvršům, jakým způsobem se mají připojovat k ohóru kle-
 riků v době officia, tedy v tomto případě jde o náhradu
 breviáře v ohóru. Je tu totiž stanoveno, kolik otčenášů
 náhradou za žalmy se mají pomodlit během hóry. Privát-
 nímu officiu breviáře podobá se jejich pobožnost v tom,
 že suum officium fratres layci UBIQUE sub silencio dicant.

Měli bychom mít ovšem jasno, kdo a kdy mohl nahra-
 dit breviářem povinnost chóru, neboť na míře takového uvol-
 nění závisela kvalita pěveckého výkonu. Kodex kupodivu
 mlčí o závaznosti chórového officia pro jednotlivce. ²⁹⁾
 Generál Tomáš žádá jen: Omnes hore canonice, diurne pa-
 riterque nocturne, cantentur cum nota, a o e o i a m
 s e x t a. ³⁰⁾ A jinde: Vigilia quoque beate Virginis sin-
 gulis diebus post completorium dicatur s i n e n o t a,
 sextis feriis c u m n o t a. Za důstojné provádění
 zodpovídají provinciálové: Adiciamus, quod priores pro-
 vinciales in omnibus locis sue provincie habeant dili-
 genciam circa divinum officium, ut distincte et p u n c t a-
 t i m ³¹⁾ atque morose dicatur et in omnibus servetur for-
 ma romane curie. Nenajde se přece někde zmínka o persolu-
 ci hóry mimo chór? V kapitole 25 třetího oddílu v kodexu
 (Capitula ordinationum) pojednává se in quibus festis de
 sero cantari debeat matutinum. Zajímat nás bude tato partie
 vcelku, protože už se jedná o antioipaci officia nočního.

A festo sancte Trinitatis et deinceps in festis maioribus et minoribus duplicibus usque ad festum sancti Augustini inclusive cantantur in sero post completorium matutine. Et tunc ad completorium non pulsetur, sed facto primo signo ad matutinum intrent ad collationem, si est facienda (předčítání před kompletářem, nyní lectio brevis). Facta vero collatione cum itur ad ecclesias, pulsetur secundum signum. Extunc fit confessio et dicitur completorium. Et dicto completorio a conventu in ecclesia - vel cantato secundum voluntatem maioris - et a ministris in sacristia cum sacerdote se interim preparando, pulsetur tertium signum et incipiatur matutinum.

Tak se mimo chór modlili kompletář liturgové připravující se v sakristii a bylo jistě dost jiných příležitostí, kdy mnichové jinak zaměstnaní třeba mimo konvent potřebovali breviářů.³²⁾ Ale tato rubrika nám prozrazuje také, že i v chóru se někdy officium konalo beze zpěvu, což generál Tomáš zapovídá mimo přídatné officium marianum. Je nutno mít na zřeteli, že instrukce provinciála je mladší než Capitula ordinationum v kodexu. To se nám ozřejmí na jiném místě.³³⁾ Je více příkladů na officium pouze recitované u sv. Tomáše v té době. O sextě zmiňuje se sám reformátor, capitula ordinationum jmenují i nónu. Hned v první kapitole: Cum autem ex institutione ordinis fratres ieiunant, his diebus circa sextam horam a sacrista campanella parva de choro bis pulsetur facto congruo intervallo, et fratres in ecclesia congregati cantant nonam vel legant secundum voluntatem maioris. Et ex tunc veniente hora nona consueta semel grossa campana pulsetur. Ale nakonec to bude zmatek písařův; jedná se o sextu, kterou chce mít generál zpívanou vždycky.

V další kapitole se jedná o tom, jak mají být liturgové při výkonu obrácení. Také tam budou doklady, že officium se konalo i beze zpěvu. Invitatorium et omnes versi-

culi et Benedicamus domino cum dicuntur, semper d i -
c a n t u r v e l c a n t a n t u r a dicentibus versis
vultibus ad altare aliis fratribus e regione conversis.
Cum cantor autem v e l a l i u s f r a t e r incipit
antiphonam vel alium cantum, semper vultu verso ad alta-
re capite discooperto, sive solus, sive associatis stare
debet. Similiter capitula et oraciones dicuntur a sacer-
dote in loco suo. Qui sive cantet sive p l a n e d i -
c a t oracionem...stabit. Frater vero p r o n u n c i a -
t u r s collectam (psáno Calendarium) in utrisque
vesperis serviet sibi de libro oracionis et in matutinis
de candela accensa cum eodem libro. Mista sajímavá jistě
už pro terminologii. Ještě tote: Notandum quod omni
tempore, quando in choro communiter psallitur, unus cho-
rus contra alium versis vultibus e regione vertatur.

Třetí kapitola, Quando fratres sedere et quando sta-
re erecti in ecclesia debeant, má vůbec pro disciplínu
spěvu u sv. Tomáše mnoho poučného.

Quandocumque psalmodia et officium dicitur
s i n e n o t a in ecclesia, omnes fratres
stent erecti preterquam mortuorum in psalmodia,
in qua fratres sedent s i v e c a n t e t u r
s i v e l e g a t u r usque ad Laudate domi-
num de celis (poslední laudový žalm). Similiter
in psalmis gradualibus sedeant (jsou také za
zemřelé).

Preterea quandocumque duo psalmi vel quatuor
cantantur sub una antiphona, ille chorus debet
stare in quo antiphona inchoatur et alius debet
sedere. Sed in tempore pascali, quando dicuntur
sub una antiphona duodecim psalmi, tunc chori
sedeant alternatim ad duos psalmos. Quando vero
est festum et sub una antiphona dicuntur tres
psalmi, ad unum psalmum sedeant unus chorus et
alius chorus ad alterum successive. Verum etiam
ad Laudate dominum omnes gentes et Quicumque
vult (tzv. Athanasianum) et in officio beate

Virginie plane dicto et (ad) Benedictus et Magnificat et Nunc dimittis et (in) ymnis fratres stent erecti sive legantur sive cantentur.

Psalmodia et aliud officium cum sine nota dicitur, distinate dicatur, ita quod finitis versibus in uno choro alius chorus incipiat. Et idem in officio beate Virginie et mortuorum observetur.

Quando vero cantatur psalmodia, in puncto metri (při značce...) non fiat protraccio, sed pausa conveniens et equalis. Ille (- zde mezera v obou rukopisech jako pro jedno slovo) vero ad finem versuum similiter (správně asi simul) teneamus (starší rkp má intonemus) et similiter dimittamus (starší rkp znova intonemus). Nullus ante alios incipere et curere presumat, aut post alios trahere aut punctum tenere. Simul cantemus et similiter pausemus.

Ad lectiones vero sedeant fratres, excepto cum de evangelio lectio recitatur.

Jak vidět, už před zásahem Tomášovým péče o důstojný průběh chórového officia byla. Nyní je ovšem zpěv vymáhán pro všechny součásti officia denně. Bylo striktně uposlechnuto? Sotva tomu tak mohlo být při provizoriu, v němž se liturgický prostor u sv. Tomáše dlouho nacházel. Ještě po smrti markraběte Jana r. 1375 se sháněly prostředky na stavbu a vybavení, pomocí odpustků také r. 1403. Naštěstí přáli klášteru i Janovi nástupcové.³⁴⁾ A tak se jistě uplatňoval pouhý breviář také v provedení konventním při společném officiu v chóru. Při recitaci beze zpěvu neměla totiž už tu oporu paměť, protože chyběli preintonátoři v osobách fungujících kantorů. Čteme totiž v další, tj. čtvrté kapitole téhož spisu:

In quolibet choro sint duo cantores, unus ex una parte et alter ex alia. Qui d i s t r i b u a n t s i n g u l a s a n t i p h o n a s p e r s i n g u l o s f r a t r e s a m a i o r i i n c i p i e n t e s unusquisque ex parte sua, in vesperis et matutinis tantum, in aliis vero horis a minori inchoantes. Cantor vero, qui dat antiphonam, intonet psalmum usque ad punctum (tj. metri), et solus recipiat eandem post psalmum - nisi fiet duplex officium vel minus duplex - et cantetur ab utroque choro, et nunquam incipiantur antiphone a duobus ante psalmum.³⁵⁾

Ostatně paměti hudební jistě ubylo pro starosti a učenosti jiné. Jeme v době, kdy se stávala naléhavou v chóru potřeba knih. Tuto změnu postihují bezděčně i staré konstituce našeho kodexu, když mluví o breviáři, aniž byl ještě mezi liturgickými knihami v jejich výčtu jmenován. Také zmínka o čtení psalteria u konvršů je pro to charakteristická. Ostatně ve výčtu kodexů někde bylo při jediném exempláři "ad minus". Naše kapitola o kantorech chóru pokračuje:

Lecciones vero legantur in choro vel alibi in loco, in quo ab omnibus possint audiri. Et semper a minoribus incipiantur. Responsoria nocturna cantent fratres in stallis suis sicut antiphonas, u b i l i b r i p l u r e s h a b e n t u r, exceptis illis diebus, in quibus debent ad pulpitem in medio chori cantare. U b i a u t e m e s t u n u s l i b e r a d c a n t a n d u m, vadant communiter ad medium chori et semper incipiantur a maiori ex utraque parte. Per ebdomadam autem ferialibus diebus, s i c h o r u s o l e r i o i s h a b u n d a t, cottidie dividantur ex utraque parte - sive tria responsoria dicantur sive duo ut in tempore paschali - i n c i p i e n t a (!) a fratre, ubi precedenti nocte dimissum est, usque ad ultimum successive.

Kapitola je nadepsána De officio cantoris. Přesto, jak se

zdá, řád neměl kantora, jenž by jako v kapitule nebo jiných komunitách s řeholí byl jakýmsi hodnostářem, jenž by sám ani nezpíval, nýbrž spíše učil a ustanovoval. Jednalo se o precentory aktuální, jak bývají v množném čísle jmenování rubrikami římskými. Cantores autem constituantur a priore, mansuri quantum sibi videtur expedire. Ještě je tam jedna věta hodná pozornosti o jejich funkci: Et quando cantor incipit aliquam antiphonam (sám) ante psalmum, collateralis socius eius intonet psalmum usque ad punctum. Další kapitola bude ještě o lekcích et de lectionum, capitulorum et orationum t h o n o. Také termín tonus pro nápěv, kde diecéze užívala výrazu nota, je římský. Použili jsme z této kapitoly pasus, že lekce legantur super hoc thono: la-fa-sol-re. Ostatek si necháme na jinou příležitost. Teď pojednáme o knihách. O oraci se tu praví: Sacerdos autem ad omnes oraciones, q u e c a n t a n t u r, surgat et erectus dicat. Tedy také orace jsou tu (opětovně) cantus, což ve sporech nebylo samozřejmé. A k naší otázce o officiu nezpívaném: Quando non cantatur, dicat genibus flexis.

Knihám věnoval řád velikou péči. Podle konstitucí tresty jistě působivými se vymáhá, aby převor konventu antequam officium prioratus derelinquit vel removeatur, knihy ve výčtu jmenované diligenter corrigi et p u n c t a r i faciat ad (podle) exemplum bonum et verax, quod prior provincialis de quocumque loco provincie sibi ad suam (jeho) requisicionem comodari faciat, si alias non potest tale exemplum commodius invenire. Postaráno je, neque prudentia et fidelitas unius probi viri cum labore et sollicitudine ad oportunitatem alicuius loci invenit, alius minus fidelis et sollicitus negligenter et dampnabiliter dilapidet et dispergat... Qui enim aliquam de predictis rebus vendiderit, pignoraverit, vel modo aliquo alienaverit - nisi forte illam in aliam similem rem et meliorem de consensu tamen fratrum suorum commutando alienaverit - rem ipsam alienatam per priorem provincialem redimere et loco liberam et expeditam

reddere, vel aliam equaliter bonam, si ipsa rehaseri non possit, infra menses duos postquam ad dictum provincialem pervenerit, penitus compellatur. Nejedná se jen o knihy liturgické. Pro posse studeat ipse prior ad commoditatem predicatorum, in ipso loco existencium habere bibliam et historias et legendas sanctorum, et hec servantur ad commoditatem predicatorum copiam librorum non habencium. Nařizeny jsou knihovny. Item priores locorum, quae in magnis et famosis terris sita sunt, studeant omnino in sacristia vel in aliqua parte dormitorii habere bonum et securum armarium, in quo reponantur libri loci, qui non sunt deputati ad continuum usum chori officii ecclesie. Klášter má mít k dispositi písáře: et studeant tenere pro possibilitate loci unum vel plures scriptores, qui scribant ad opus conventus libros ad usum lectorum et predicatorum studencium necessarios. Ale mání se písáři cizí: scriptorem autem ad expensas ordinis nullus in aliquo loco nostri ordinis retinebit sine expressa licencia prioris et conventus. Et dato, quod talem licenciam obtineat, inhibemus districte, ne ipse scriptor infra septa loci dormiat, nec ad aliqua secreta loci intromittatur vel officinas.

Že klášter u sv. Tomáše v Brně knihovnu měl, o tom už pojednali jiní. ³⁶⁾ Ale knih liturgických dochoval málo. ³⁷⁾ Začneme-li od breviáře, k němuž nás přivedla souvislost, zachován je kodex (v brněnské Univ. knih.) sig. A 107, ještě původu cizího, ale s kalendářem, který už obsahuje patrony české až po Sigmunda včetně, jehož svátek je položen na druhý den po Filipu a Jakubu v květnu po způsobu pražském, ale jen in nigro. Ale i z ostatních patronů červeně je jenom sv. Václav (Wenceslaus) v září. Cirilli et Metudii vedle Quadraginta martirum nesvědčí ještě pro Moravu. Teprve přípisek Hedwigis byl by moravský, ale nic tu není o sv. Kordule. Užívání kodexu konventem brněnským je zjištěno teprve po žaltáři a suffragiích, mezi nimiž upoutá De sancto Thoma s antifonou

Ihesus salvator omnium elegit Thomam. I pražský konvent měl kostel zasvěcený tomu apoštolovi. Volných stránek před temporálem je tu použito pro mladší zápis: Sequitur collecta cum legenda de Quinque fratribus. Opravdu na ty i kalendář zapomněl. Ale dokumentární je seřazení bratří v kolek-
tě: Sanctorum virorum nos quesumus domine martirum C h r i s-
t i n i, Benedicti...Tady už jsme v Brně. Uvidíme, že to není jediný liturgický kodex, který do brněnského konventu při-
šel z Čech.³⁸⁾ Pokud jde o původ breviáře samého, vzpo-
meňme na výzvu, aby si klášter breviáře opatřil koupí. Pa-
trně určitý náklad opatřoval řád obecně, proto také kodex nemá regionální známky před zařazením kalendáře. Ale nejed-
ná se o breviář pouze římský, do řádu importovaný, ač v tom by byla jistě velká hodnota. Sanctorale má zařazeny svátky
augustiníánské a propriální historie augustiníánských
eremitů. Také po officiu in agenda mortuorum, jež je rub-
rikováno secundum consuetudinem romane curie, pod titulem
Ad communicandum infirmum je popis řeholní, jako i dále Ordo
ad inungendum infirmum, kde se končí obřadem pohřebním
s absolucí v kostele.

Budou nás zajímat propriální historie v sanktorálu. Na fol. 370a překvapí Historia nova de sancto Augustino po officiu známém také z breviářů diecézních, pražských i moravských. Novou historii, která je poetická, otiskl Dreves v Analecta hymnica 5, č. 46. Nápěvy nemáme. Dreves mezi prameny udává pro ně Antiphonarium ms. Cenipontanum 21, saec. 15/16. Generál řádu Tomáš žádá po Generální kapitule z r. 1345: Festa quoque utriusque translationis sancti Augustini, quarum prima celebratur ultima die mensis februarii, quando translatus fuit de Ypona (město Hyppo) in Sardiniam, secunda vero peragitur undecima die mensis Octobris et appellatur a Quibusdam (ne však v našem kodesu) festum Recondicionis, quia tunc translatus de Bardinis (od Langobardů) reconditus est Pavie. Infra octavas et festo deposicionis (28. srpna) eiusdem beati patris Augustini de nullo alio festo sit, nisi de Decollacione beati Iohannis Baptiste - et tunc fiat tantum commemoracio sancti Augus-

tiní. Breviář těmto požadavkům vyhovuje a poděluje obě translace šesti lekcemi vlastními. Má však mimoto ještě svátek *In conversione s. Augustini* s šesti lekcemi 5. května.³⁹⁾

Ještě vděčnějším objevem v breviáři bude poetická historie o matce sv. Augustina, svaté Monice (fol. 307b-310a). Zařazena je bezprostředně před s. Augustini *conversio*. Také tuto historii vydal Dreves v AH, svazek 28, č. 27. Nápěvy nám ovšem chybějí, podle *Analekt* mělo by je *Antiphonarium ms. Frauen-Wilrense anni 1509, Cod. seminario Colonienis* 30. V řadě Drevesových pramenů nalézáme pro obojí poetickou historii, sv. Augustina a stejně sv. Moniky, na prvním místě náš pramen brněnský (se starou signaturou), ale kladen je až do stol. 15. Oprávněné by to mohlo být jen tehdy, když bychom počítali hned s počátkem toho století. Nutno však mít na zřeteli, že sanktorál nezná ještě svátek sv. Anny a že mariánský svátek *Conceptionis* v prosinci užívá pořád ještě *officia de Nativitate eiusdem* (*mutatis mutandis*) s orací *Deus inefabilis misericordie qui prime mulieris piacula per virginem Mariam expianda sanxisti*, která nesleduje uchránění Marie, nýbrž uchránění Evy a pokolení obecně.⁴⁰⁾ K pozdějšímu vnošení mohla svěst připomínka sv. Mikuláše z Tolentina z řádu augustiniánů-eremitů, který zemřel r. 1306 a kanonizován byl eremitům jejich papežem Eugenem IV. dokonce až 1446. Ale tato komemorace je mezi suffragiemi po žaltáři, kde je i o sv. Tomáši jako patronu kláštera, a tato suffragia jsou jistě psána mladší rukou. Se suffragiemi, ale jinak uspořádanými, počítá temporál. Na fol. 260a první antifonou ke čtení knih Makkabejských per hebdomadam je *Da pacem Domine in diebus nostris*. K ní je rubrikováno: *Heo antiphona superscripta non cantatur hic ad Magnificat, quia cantatur post commemorationem apostolorum pro pace*. V zapsaných suffragiích však mezi apoštoly (Petrem a Pavlem) a touto závěrečnou kommemorací je ještě řada připomínek jiných, takže *Da pacem* následuje až po

kommemoraci sv. Moniky. O sv. Mikuláši Toletinském není nic v sanktorálu, ač v kalendáři je tento světec červeně. Sv. Monika má v kalendáři červeně také Translacio (v dubnu), o které sanktorál rovněž neví.⁴¹⁾ Po vyloučení těchto okolností zůstává pouze to, že sanktorál slaví už Navštívení P. Marie, a to historií utvořenou naším Janem z Jenštejna, tj. z doby, kdy náš arcibiskup zůstával v té věci ještě bez konkurence oponentů. Nepřevzaty zůstávají Jenštejnovy hymny, takže breviář se spokojuje s obvyklými hymny o P. Marii. Mimoto odpadají ovšem součásti neupotřebitelné pro officium kuriální (proprium kompletářové aj.). Per octavam (jen!) lecciones. Vigilie chybí. Breviář vigilie sanktorální vůbec neslaví. Jako u františkánů Vigilia znamená totéž jako officium. In vigilia Visitacionis s. Marie nadepsán je sám svátek, jako bylo In vigilia s. Monice, nebo In vigilia s. Augustini. Je zjištěno, že pro celý řád si eremité augustiniánští zavedli svátek sám r. 1397 "capiti ecclesie conformari volentes" na generální kapitule v Mnichově. Ale to už bylo za Bonifáce IX., kdy vládla historie kardinála Eastona, Jenštejnova oponenta, která se chlubí schválením sub anathemate! Tak v notovaném breviáři vyšehořském brněn. UK sig. R 626.⁴²⁾

Pro naše poměry lokální je ještě pozoruhodné slavení Decem milium martirum brzy po sv. Vítu. U nás je totiž původcem toho kultu Karel IV. Breviář má šest lekcí a orací. Nic nemá s našimi poměry společného svátek Marie nivis, neboť ten byl k nám importován právě kuriálním ritem františkánů, až Jan z Jenštejna jej udělal v arcidiecézi povinným.^{43a)} Podobně Erasmus, jenž je slaven šestou lekcí při svátku Marcellina a Petra. Breviář vyhovuje žádosti generála Tomáše: In omnibus servetur forma romane curie tam in festis quam in commemorationibus sanctorum... Festa autem hec, que olim in nostro ordine non servabantur, amodo ubique peragentur, videlicet Dedicaciones basilicarum nostri Salvatoris, Petri et Pauli,^{43b)} f e s t u m N i v i s, quod celebratur quinta die mensis augusti,⁴⁴⁾ sancti Ludvici

regis francorum,⁴⁵⁾ C o r p o r i s C h r i s t i,⁴⁶⁾
 infra cuius octavam non fiat de aliquo sancto, nisi eius
 festum sit duplex... Et festum sancti Thome de Aquino,
 quod cadit die septima marci. Generál řádu Tomáš ze
 Štrasburku, někdejší profes kláštera v Hagenau, pak pro-
 fesor na vysoké škole pařížské, zemřel už r. 1357, exedi-
 ficato hoc anno monasterio Brunensi; může být v breviá-
 ři po jeho instrukci další vývoj. Jinak sanktorále odpo-
 vídá římskému breviáři potridentskému, jak je znám z
 dosavadního užívání. Proti diecéznímu úzu působí nejen
 střizlivostí mariánských officií, ale i nedbáním jaké-
 koliv solemnitý na př. o svátku sv. Kateřiny (jen šest
 lekcí a dnešní orace), pro naše diecéze tak nezadatel-
 ným.

Ještě i temporále tohoto breviáře má našemu zájmu
 co říci. Zachovává proti pozdějšímu kuriálnímu a dochova-
 nému nynějšímu breviáři antifonové systémy se skladbami,
 které jsme zvyklí nalézat jenom v ritech diecézních a
 které bychom mohli mylně považovat za partikulární vývoj.
 Bez germanismů v nápěvech mohli jsme je objevit v prame-
 nech františkánů, kteří rovněž užívají kuriálního ritu.
 Objevení jejich nyní v pramenech augustiniánských ere-
 mitů může potvrzovat jejich římský prapůvod. Můžeme teď
 prozradit, že knihovna tomášská v Brně dochovala pro ně
 nejen texty v breviáři, nýbrž zase i negermánské nápěvy.
 Pod signaturou A 4 je dnes v Universitní knih. brněnské
 kodex nadepsaný Antiphonarium de tempore a dominica
 Resurrectionis usque ad adventum domini, které nám za-
 jišťuje Vatikánskou edicí postrádané skladby pro právě
 oblasti církevního roku v tom ohledu nejoitelnější.
 Škoda jen, že kodex byl už r. 1597 tak porušen, že bylo
 nutno jej doplnit mladšími partiemi papírovými, jak pod
 titulem toto antiphonarium samo doznává:

Quod cum partim vetustate atque assiduo usu
 attritum, partim olim a quibusdam temerariis
 (ut ita dicam) hominibus nescio an odio vel

amore ductis diversis locis distractum fuisset,
in pristinum ordinem ad maiorem aeterni dei
laudem et gloriam celebrandam reductum est
... ex iussu et instinctu admodum reverendi
in Christo patris, eruditione doctrinaque
praeclari viri, domini Basilii de Carpineto,
venerabilis cenobii sancti Thomae extra menia
Brunae prioris meritissimi.

Provedeno a me fratre Silvestro Steglero Modlingensi
austriaco, subnotati monasterii confratre, tunc temporis
parochum in oppido Hwieszlitz agenti.

Nás zajímá to, co je dochováno z původního stavu
kodexu. Zhruba posuzováno je to jednak partie mezi nedě-
lí Bílou po velikonočním týdnu a středou oktávy svato-
dušní - jednak dominikální partie starozákonní počínaje
knihami sapientiálními ze srpna a dominikální partie
evangelní konče 20. nedělí po Sv. Duchu (Cognovit autem
pater quia illa hora erat in qua ///). Ostatek hned od po-
čátku matutina Hodu velikonočního je doplněn písařem
16. století. Korektně sice co do nápěvů i notace (o které
později sumárně), ale podle požadavků tridentské reformy,
jež antifony redukovala na nynější a také ze systémů ješ-
tě centonitovaných patřičně dislokovala. Bohužel jsou však
i v dochovaných partiích ještě listy vytržené a průběh
je porušen. To buďto konzervátor přehlédl, což by vrhalo
stín na tehdejší chórovou praxi, nebo měl v budoucnu ještě
pokračování vandalismus, když se potřeboval materiál na
vazby.

Škoda těch ztracených částí. Skladby mohou být dopl-
něny z pramenů františkánských, jak jsme už naznačili, ale
žádný z našich františkánských zpěvníků není starší než
tento augustiniánský-kodex brněnský;⁴⁷⁾ byl by to u nás
nejstarší svědek. Ale i tak mohl by stačit za doklad pro
tehdejší a někdejší usus římský. Jen ovšem tu najdeme
také skladby, které nevydychují příliš vůni stylu gre-

goriánského. 48)

Např. v systému z Joba v měšicí září.

Cum egrotas-set Iob fle-vit et di-xit

Noti me-l et propinquí me-l dereliquerunt me et olives me-l vermes sunt

vita me-a

Immuta-ta est dies me-l brevi-abuntur

vide- te omnes populi, si est dolor similis sicut dolor meus

E u o n a e.

Co ve skladbě nalézáme, je po samostatném prologu po dixit třikrát opakovaný tonus. Variantní výkyvy nás nemohou mýlit. Jsme vlastně u lamentace, nikoliv v antifoně - u lamentace napodobující pláč Jeremiášův, ba v posledním verši, Videte omnes populi... z Jeremiáše i textově přejímající. Víme-li, že Job se předčítá také v officiu zemřelých a že celé officium má zevnějšek vzatý ze svatého tridua předvelikonočního, smíme tu vyslovit domněnku, že kdesi se pokusili dodat tomuto officiu i lamentace. Z látky ovšem ůtené, tj. z Joba.⁴⁹⁾ Doložit se dá, že v raném středověku i Jobova responsoria ze září do matutina defunotorum přešla v jistém výběru. Tak je tu snad v antifonii zachován fragment z vícerych veršů dalších s konkluzí Videte omnes populi. Že užívání lamentací ve vigilií zádušní bylo potlačeno jinak beze zbytku, nedivíme se vzhledem k tomu, co víme o přijetí lamentační formy zpěvní do matutina tenebrarum k opěvování smrti Kristovy. Tato naše "antifona" se objevuje také s jiným nápěvem, nepochybně rovněž lamentačním, v antifonárii svatojiřských jeptišek v Praze. Citaci si nemůžeme odepřít pro podporu našeho výkladu.

Cum ego - tasset Iob, fle- vit et dixit:

No- ti mel et propinquí mel dere - lí-querunt me,

olvas mei vermes sunt, vita mea immuta- ta est áles mei brevi- an- tur,

videte omnes popu- lí sí est dolor sálutis sicut dó- lor meus.

Zde je pro tonus zabrán už prolog. Že to nebyl tonus původně tak veselý v dur a že sed-
mý stupeň je nutno zde číst snižený na hes, dokazuje enouae. To vše obyč v nejstarším
vydání svatojirského antifonáře, ale další vydání už je má: původní G G a G F ED je
vynecháno a zapsáno znova jako d d e d o h a, neboť modus skladby není než transpozicí

z tvaru mikrydlokého s dominantou d, s tónikou G. 49b)

Lamentáční původ je ovšem už v obojím provedení neuvědomělý, to lze poznat z variantů. U augustiniánů jsme musli opravit chybu: při breviabuntur byl podatus psán o stupěň výše. Skladba se nám představuje jako antifona s udáním tónu žalmového. Ale je to příklad, o všechno může dokázat historie hudební pro liturgiku. Ovšem dobu, kdy taková přejímka byla možná, nelze charakterizovat jako dobu věrnosti k tradici, což pro kuriální ritus nebude lhostivé. Jde o příspěvek snad z doby Haymonovy reformy kuriálního breviáře těsně před vznikem vlastního řádu augustiniánů-eremitů? Tehdy takové lamentáční nápěvy kvetly. Ale o ta souběžnost s benediktinismem?

Jiná zajímavá antifona, kterou už Herbert zná (CE - HODF).

Quantas habeo iniquitates et peccata tua, Domine, responde mihi, Deus meus

our faciem tuam abscondis et arbitraris me in-

-de mihi,

-micum meum

I zde k textu z Joba nalézáme náběv vyvolávající představu lamentací Jeremiášových. Je zde recitace, která má metrum a která měla jistě pravidelné initium. V prvním modu metrum sestupující eolský od o k a přes h bývá teprve známkou gotiky. Ve druhém verši je prokomponováno, jako 1 zbývajících membrum vůbec. (Srv. naše Svätý Václav!) Vždycky však při takovém metru musíme mít podezření, zda se nejedná původně o modus IV., končící o stupě výše. Zde opravdu budou pro tento modus jako výchozí svědčit naše rity reglonální. Olomoucký breviář ze 13. stol., rkp. olom. kap. CO 3, bude mít skladbu v této modální transformaci:

Quantas habeo iniquitates et peccata mea

our faciem tuam abscondis et arbitraris me ini

sponte mihi,

morum meum

Odborníkoví bude zřejmé, že si tu někdo upravuje pro VII. modus initium, které v transpozici mělo znít: a o d d - a do augustiniánské skladby mělo zachovat původní polohu E G Ga a a, což by byla inepce modu čtvrtého. V něm je nutno se opravit. Citát augustiniánský striktně nám vlastně chybí. V antifonáři je skladba vytržena, takže jen breviář hlásá její někdejší přítomnost. Dovolili jsme si místo ní citovat antifonář františkánů z olomoucké Státní knihovny, rkp. N IV 5. Nemí vyloučeno, že augustiniáni vedli vývoj initia dále, takže Quantas habeo vyznělo jako: C D Da a a, nebo dokonce C D Da a a- initia vývoj obooně takový průběh měl. Jisto je, že v tomto případě máme před sebou antifonu starší. Její existenci dokládá už Hartker svatohavelský pro stol. 10. s inepci \ / \ / , jak se dalo čekat. Naše benediktinky svatojilské zpívaly:

d h od d d
Quantas habeo

což je sedmým modelem ovlivněný známý variant IV. modu: a Ga a a a, jak jej Vatikánská edice užívá v psalmodii.

Aspoň jeden příspěvek uvedeme také z okruhu velikonocního. V systému z evangelia III. neděle post Pascha nalézá se antifona po textové stránce do celkové nálady málo zapadající:

Mu-lier cum pa-rit, tri-stitia habet, quia venit hora eius, alleluia:

um autem peperit puerum, iam non meminit pressura propter gaudium,

alle-luia.

Ale hudebně je to exemplář vědecký pro studium sedmého módu v systémech, o které nám jde. Je zvláštní, že téměř všechny skladby molytické v této antifoni jsou modálními transformacemi. K tomu je náš příspěvek jen dalším příkladem. Kdybychom klíč položili o kvintu výše, pak by to až po závěry byl módus IV. Věta cum autem peperit puerum s b mole má v partikulárním kadencovním punctum flexum jako pro tonus peregrinus v psalmodii. Je pozoruhodným zjevem, že staré prameny módu VII. v našich systémech nezapísejí vůbec – patrně pro modální labilitu tohoto antifon. Samotné Muller cum perit nalézá se u nás v kuralním rítu výhradně. Ale nezní našemu sluchu špatně. Má plastický výraz a logické členění.

S tím můžeme antifonář A 4 opustit. Vročení, pokud jde o jeho původní materiál, nedá se provést z obsahu samotného: ohybí sanktorál a temporál nemá úchylek od došavadního rítu protireformáckého mimo ony úplnější systémy antifonové. Musíme počkat až na poměr tohoto antifonáře ke graduálu, na nějž dojde. 50)

Vyšli jsme od řádového breviáře, knihovna našich augustiniánů zachovala ještě jeden,

pod sig. (brněn. UK) A 63. Je už domácí proveniencí, neboť české patrony má nejen v kalendáři, nýbrž také v sanktorálu. Překvapí nás tu kult sv. Cyrila a Metoděje s legendou *Quemadmodum ex historiis* v šesti lekcích a s orací *Piissime deus qui nos per beatos... apostolos et patronos nostros...*, jež ovšem nechyběla ani v užití pražském,⁵¹⁾ ale už titul výrazně hlásá: *IN festo sanctorum patronorum Cirilli et Metudii*. Dřívější svátek toho dne, *Quadragesima martirum*, podržuje všechny své propriální součásti dále, takže není pouhou kommemorací. Je vidět, že je pracováno z předlohy, která naše patrony ještě neměla. Písař našeho kodexu není znám: *Iste liber est scriptus per venerabilem patrem, lectorem Simonem de Bruna* - vepsáno s pokračováním hned na líci prvního folia. Zajímavé je, že ještě tento písař, už brněnský, opomenul mezi svátky našich Pět bratří, ač moravská diecéze měla ostatky sv. Kristina. Na místě, kde je měl vepsány breviář předchozí, tj. před temporálem, čteme kupodivu vepsány lekce o sv. Kolomanu. K tomu podá vyvětlení pokračování k *Iste liber: Quem ob memoriam ipsius fratris redemit de conventu V i e n n e n s i frater Andreas de Bruna, anno domini Mccccxxvii...*

*Orate omnes in eo legentes pro patre Simone scriptore et pro fratre Andrea Blisman redemitore.*⁵²⁾ Stejně je zanedbána sv. Kordula, takže i tento kodex pořád ještě dělá dojem pražského vzoru. Sv. Sigmund slaví se po Filipu a Jakubu oficiem s propriálními lekcemi. Ovšem dokumenty vzpomínají také zvláštního oltáře tohoto českého patrona v brněnském kostele.⁵³⁾ O osobě písařově ví se toho více, takže lze udat dobu vzniku tohoto breviáře. Archivář kláštera Kl. Janetschek udává, že breviář byl bratrem Šimonem ukončen r. 1409;⁵⁴⁾ tím by zapadal do rozmezí daného naší studií. Jenže se Janetschek nezmiňuje, odkud tento údaj má. V breviáři samém nic takového není uvedeno a z vnitřních důvodů je tento letopočet zcela nepravděpodobný.

Proti předchozímu breviáři A 107 tento kodex představuje reformu. Zmizela officia veršovaná, proti nimž bývaly námitky.⁵⁵⁾ Nejen řádová o sv. Augustinu a o sv. Monice, nýbrž také historie Jana z Jenštejna o Navštívení P. Marie, která nemohla r. 1409 padnout ještě bez bolesti. Pro tento svátek upravuje se officium o Narození P. Marie, jak bylo už v předešlém breviáři de Conceptione, a jak ovšem de Conceptione trvá, protože propriální historie tohoto svátku byla k dispozici zase jen poetická. Dokladem jsou antifony k Benedictus a Magnificat, jež našly milost, ale při alternativě vel alia ze svátku Narození P. Marie. Požadavek jak de Conceptione tak de Visitacione. Bez alternativy prosadila se takováto antifonová rezidua také o svaté Monice a při Augustinově Translacio. Pak známá už o sv. Tomáši, patronu kostela, o sv. Dorotě a o sv. Markétě - při té ostatně nebyly antifony veršované. Reforma měla zřejmě představu, že v próze je historie o sv. Kateřině, jenom tak se mohla v našem prostředí uchránit.⁵⁶⁾ Možná, že pro odpor proti veršovaným historiím nemohla se více uplatnit také propria o našich patronech. Sv. Václav má jen starou antifonu Laus alme sit trinitati, u jiných vládne prostě commune. Jakousi náhradou by bylo, že o patronech jako o jiných význačných svátcích se legenda prodlužuje i do třetího nokturnu (Vojtěch, Sigmund, Prokop, Václav-Wenczeslaus, v kalendáři ještě Wenczeslaus), ale sv. Ludmila byla v obou svátcích ponechána jen při šesti lekcích, ač devět lekcí má (pro Moravu je to důležité) sv. Hedvika. Kalendář značí všechny červeně.

Janetschek o reformě řádu skutečně mluví. Má doklad, že brněnský klášter zasáhla r. 1437 a provedena byla z Vídně. Může však jen konstatovat: "Im Archive von st. Thomas ist ganz auffalender Weise nicht einmal die geringste Andeutung über diese Reformbewegung zu finden." Jen citované mandatum pověřující vídeňského převora Reformou v Brně praví: mandantes, quatenus ad conventum brunensem accedas,

volentes, quod ibidem regularem instituas observanciam, et ut vivitur in conventu vienensi ita ibidem vivatur ordinabis.⁵⁷⁾ Viz k tomu pobyt našeho kodexu ve Vídni a vepsané lekce o sv. Kolomanu. Bratr Šimon za té doby ještě žil, Janetschek jej zastihuje výslovně také r. 1443 v činnosti.⁵⁸⁾ Rok 1409 sotva přichází pro pořízení breviáře u něho v úvahu, jestliže byl 1419 teprve poslán na studie do Cambridge. ⁵⁹⁾

Zápis o vykoupení kodexu r. 1477 mluví o čtení z této knihy, breviář však počítá stále ještě se zpěvem officia i o sv. Marku: Invitatorium Regem apostolorum dominum venite adoremus, alleluia - in thono paschali. Ale je už mimo náš časový okruh - to bylo potřeba dokázat. Upozorníme-li ještě na slavení svátku sv. Anny, Apolonie, Juliány, Ž o f i e, na brzký přídavek legendy pro sv. biskupa Simplicianu, jenž je červeně v kalendáři, jsme v našem odhadu utvrzeni. Ale na druhé straně chybí ještě Nicolaus de Tolentino, v kalendáři zapsaný jen černě. Tam se při sv. Lucii čte ještě Otilie a Iodeoi conf. Pro Moravu je tam i přítomnost sv. Volfganga. Ale to jsme už pověděli o obsahu rukopisu více, než jsme byli povinni při pozdním jeho původu.

Další poznatky o výkonu hodinkové liturgie toho řádu u nás může nám ještě podat sborník, ke kterému se po breviáři a dochovaném antifonáři vracíme. Jednak o ritu, jednak o nápěvech součástí trvajících během roku aspoň oo do hudební formy.

Ordinationes zobrazují nám provedení officia pokud jde o hlavní hory (horae maiores) v těchto podrobnostech.

In festis maioribus duplicibus (svátky nejvyššího řádu) immediate post secundam pulsacionem in utrisque vesperis et matutinis prior, indutus camisea (česky komže!) deinde cocta (cotta = rocheta) desuper amitto (amictus = humerál) et pluviali, cum duobus cantoribus indutis pluvialibus ubi commode haberi

possint, et duobus acolitis et thuribulario, qui camiseis et coctis induantur, ita quod in principio tercię pulsacionis preparato thuribulo et luminaribus accensis, hoc ordine de sacristia in chorum ingrediantur. Primo procedant simul iuncti cantores, deinde ceroferarii, terció thuribularius dextera manu portans thuribulum et sinistra naviculam cum incenso, ultimo prior coram altari procendat.

Et stans in medio acolitorum ponat incensum in thuribulo. Quo accepto de manu ministri genua flectat in supremo gradu coram altari et adoleatur maius altare tantum. Et osculato eo reddat ministro non thurificando illum (tj. ministrum), et (= sed) descendens ad ultimum gradum altaris ab eodem ministro thurificatur. Et in eodem loco dicto (tiše) Pater noster officium more solito inchoatur (zpěvem Deus in adiutorium meum intende - při matutinu napřed Domine labia mea aperiēs). Finito Gloria patri usque ad Sicut erat prior ad locum suum revertatur (v chóru) et acoliti depositis luminaribus in ultimis chori locis (tj. před vstupem k oltáři) iuxta fratres resideant, et thuribularius iuxta unum illorum stabit. Cantores vero omnia, que ad officium eorum spectant per omnes horas festi duplicis simul incipiant, distribuendo per singulos fratres antiphonas et cetera alia omnia, ut in superiori rubrica cantinetur.

....

Et nota quod post thurificacionem factam in principio matutinarum, prior, thuribularius et acoliti deponat indumenta predicta in sacristia - que in Laudate dominum (konec laudové psalmodie) resumant, intrantes chorum ut prius fecerant ordinate. Excepto quod thuribularius tunc thuribulum cum incenso portare non debet, sed ministrare priori de lumine et libro, in quo capitulum dici debet. Dicto vero capitulo resumat ut prius thuribulum cum incenso. Ceroferarii vero

versi ad altare, stent inferiori parte in capite utriusque chori ex utraque parte prioris existentis in sede sua.

Et dicto ibidem capitulo a priore et incepto cantico Benedictus a cantoribus, precedentibus ceroferariis et thuribulario usque ad medium altare procedat prior. Et incensetur tantum altare maius ad Magnificat (v nešporách) et Benedictus (v laudách) (-Tantum je nutno vztáhnout až k těmto zpěvům). Deinde completa thurificatione revertatur prior ad locum suum precedentibus ceroferariis et thuribulario. Ceroferarii vero stent ubi primo steterunt ad capitulum, thuriferarius vero primo incenset priorem, postmodum cantores ad pulpitem similiter coniunctos, deinde fratres ex utroque latere, ita quod a parte maioris semper inchoetur. Quo facto et reposito thuribulo in loco suo, paret pulpitem cum libro oracionis ante inferiorem gradum altaris. Et ad oracionem post Magnificat stet post sacerdotem - et ad oracionem vero post Benedictus accensa candela serviat de ea sacerdoti.

Antiphonis vero finitis ad Benedictus et ad Magnificat vadat prior ad locum, ubi oracio dici debet precedentibus ceroferariis. Dicta autem oracione revertatur ad locum suum, ceroferariis ibidem remanentibus, donec totum officium finiatur. Finitis autem vesperis et matutinis (tj. laudibus) et dicta (potichu) oracione dominica revertantur in vestiarium eo ordine, quo venerunt.

Nešpory a laudy mají až dosud týž organismus: psalmodii, capitulum, pak zde nezminěný hymnus a versiculus, Magnificat či Benedictus, pak oraci. Incenzuje se oltář při Magnificat a Benedictus. Incenzace před počátkem officia je něco zvláštního u eremitů sv. Augustina. Snad to souvisí s tím, že v jejich chrámech byl na hlavním oltáři umístěn svatostánek. Corpus Christi per omnia loca nostra super altare maius in ciborio cum pixidibus eburneis vel

alias de materia preciosa serie utrisque firmatis in parvo numero vel quantitate panno mundissimo involutum volumus observari - říká týž spis na jiném místě.⁶⁰⁾ Protože pak laudy musily být spjaty s matutinem, je jejich počáteční incenzace umístěna už před matutinem a předměty i výstroj se zatím odkládají v sakristii - matutinum trvalo dlouho. Officium se začíná i končí před oltářem, jinak officiant sedí či stojí, kde je proň sedadlo mezi chórem a oltářními stupni. Něco je potřeba ještě doplnit na místě našeho vytečkování, tam je více pozornosti věnováno samotnému matutinu. Po zmínce o praeintonacích kantorů se pokračuje:

Et nota quod quodocumque Te deum laudamus dicitur (na konci matutina), in festis simplicibus et semiduplicibus et dominicis diebus semper ab uno cantore incipiat in loco suo. In festis maioribus duplicibus a duobus cantoribus coram altari. Et versus similiter per singulos. Quod idem de omnibus ymnis dicimus observandum.

Laudes vero (po Te Deum) sacerdos incipiat in loco suo. Benedicamus vero (na konci) in utrisque vesperis et matutinis (tj. laudibus) cum initatorio (na počátku matutina) coram altari.

Et etiam responsorium octavum ad pulpitem dicatur ab ipsis cantoribus et duobus aliis - cetera vero responsoria ad pulpitem incipiantur a duobus, ceteris adiuvantibus. Versus autem (v responsoriích) ab ipsis inceptoribus dicatur, versiculi vero (tj. V + R) coram altari a duobus ex utraque parte (chóru) dicantur, preter vers. dicendum in commemoratione sanctorum occurrentium (po oraci denní) in duplici festo, qui a fratre solo ad hoc ordinato, vel cantore tantum qui est ex parte ebdomadarii, dicatur.

Et notandum quod quodocumque a duobus vel ab uno, sive coram altari sive in loco suo responsoria brevia (v malých hórách) et versiculi dicantur tam horarum quam collectarum, a minoribus (tj. fratribus) pro dispensatione cantoris dicantur.

To jsme ocitovali kapitolu XIX v Ordinationes. Ale už kapitola IX byla De Invitatoriis, versiculis, Benedicamus et responsoriis.

In ferialibus diebus per totum annum, et ab octava Resurreccionis usque ad Ascensionem, et in festis simplicibus novem et trium leccionum - invitatorium, (žalm) Venite, versiculi, brevia responsoria et Benedicamus ab uno fratre dicantur in loco suo. In omnibus dominicis diebus et festis semiduplicibus incipiantur et finiantur a sacerdote vespere et matutinum tantum ante inferiorem gradum altaris. Hiis vero diebus pulpitem, in quo dicenda est oratio in utrisque vespere et matutinis (laud.) sit tobalea coopertum. Invitatorium et Venite, tertium, sextum, et ultimum responsum cantetur ad pulpitem in medio chori a duobus. Brevia vero responsoria (v malých hórách) et versiculi dicantur a duobus ante gradus altaris - et Benedicamus in matutinis et utrisque vespere tantum.

Poučky udané v citovaných námi partiích vyznívají útržkovitě a týkají se spíše liturgiky než muzikologie. Ale výtěžky hudebně historické nedaly se odloučit. Zmínky o provádění responsorií je potřeba sladit. Posledně se mluví o provádění nedělním a semiduplikálním. Je potřeba začít od citace z kapitoly De cantore, kde jsme četli: Responsoria nocturna cantent fratres in stallis suis sicut antiphonas, ubi libri plures habentur, e x o e p t i s i l l i s d i e b u s, i n q u i b u s d e b e n t a d p u l p i t u m i n m e d i o c h o r i c a n t a r e. Ubi autem est unus liber ad cantandum, vadant communiter ad medium chori. Et semper incipiatur a maiori ex utraque parte. Poslední responsum - osmé, protože po deváté lekci má římský ritus bezprostředně Te Deum - bývá melodicky komplikované: to si vyhrazovali samotní kantoři se svými pomocníky u pulpitu vprostřed chóru.

Poutavější pro hudebního historika bude kapitola

Quomodo lecciones ferialibus et festivis diebus cantantur, et de leccionum, capitulorum et oracionum thono (caput quintum). V kapitole De cantore bylo, že lecciones legantur prostě in loco, in quo ab omnibus possint audiri, et semper a minoribus incipiatur. Zde máme navíc: Cum autem perventum fuerit ad lecciones, lector deposita clamide (chlamys, plášť) capite discooperto et inclinato usque ad altare, a sacerdote sedente recipiat (po Iube domne benedicere) benedictionem voce media offerendo. (Efferendo?) Následují texty těchto průpovědí benedikčních, jež se od těch dob nijak nezměnily. Že voce media neznamená bez nápevu, uvidíme. Autor si také ještě vzpoměl na absolve, jimiž byl uzavírán nokturn před četbou. Zde se už začíná zabývat nápěvem:

semper in suis locis et diebus dicantur et cantentur in tono capitulorum verso sacerdote (jenž je pronáší) ad altare - benedictiones vero in tono lectionis dicantur.

Lecciones vero legantur super hoc tono: la, fa, sol, re.. Tonus autem capitulorum finitur sic: fa, fa, re.

Oraciones vero per horas diei, preterquam in vespers et matutinis, terminantur in tono capitulorum.

Et tunc sacerdos, quando dicit Dominus vobiscum, dicat oraciones et Benedicamus domino in eodem tono.

Et respondeatur s u s p e n s i v e Deo gracias. In vespers autem et matutinis semper cantetur (orace) sicut in missa.

Dělení na tonus capitulorum a tonus lectionum je sympatické, uspoří mnoho řeči. V nynějším názvosloví je to dělení na recitativ subsemitonální a subtonální. Subsemitonální tonus je zřejmě považován za méně slavný. My víme o něm, že je pozdější a že vznikl vzpínáním se recitace na svrchní půltón. Tak vznikla ona tercie fa-fa-re, kterou se kadencuje. Nejen partikulárně - tzv. flexa, nýbrž i koncově - tzv. punctum. Dnešní ukončení kapitula ccc a Ga je pozdní, i když římské. Ve středověku bylo neznámo. Ostatně jistě z pouhého

flexování vzniklo. V dalším spise našeho sborníku, jenž je zván Ordinarium, máme notovaná paradigmata. Povšimněme si, jak to vypadalo, když se do naší kadence dostala korepce akcentováním poslední slabiky v textu.

(F)

Beatus vir, qui legit et audit verba propehtie huius

(F)

F D F F F F F D E

et servat, que in ea scripta sunt, tempus enim prope est

EE E E F

Deo gracias.

V prvním případě je korepce provedena návratem k subsemitonální recitantě, to je při flexe - ale při konečném punktu návrat je k recitantě neposunutý, tj. k recitantě ještě subtonální. Toto souvisí patrně s odpovědí Deo gracias. Je to táž odpověď, o které se zmiňuje náš autor k Benedicamus Domino, jež o malých hórách bylo rovněž formulováno jako ukončení kapitula, ovšem bez korepce. Pozoruhodný je termín suspensive; tímto způsobem mělo být odpovídáno Deo gracias. Stejně tak bylo odpovídáno Amen (E F) k absolucím nokturnů a k oracím, pokud "terminantur in tono capitulorum". Toto Amen nesmí být zaměňováno s korepcí, jež mu přísluší pro hebrejský přízvuk na konci. V souvislosti s orací má také Dominus vobiscum k tercovému punktu odpověď "suspensivní":

E E E E E F

Et cum spiritu tu-o.

Korepce při Amen byla by tercová, jak dosud se odpovídá na processionální Procedamus in pace:

c c c o o o a c

In nomine Christi, amen.

U augustiniánů snad: F F F F F F D F - Nebo s E na konci?

Případ nemáme dochován.

K nešporám a laudám předepisuje autor pro oraci tonus mešní, a ten podle Ordinaria je subtonální. Odpověď k jejímu ukon-

G a a a a a G a G G G a
per omnia secula seculorum. Amen

Je opravedová korepce, jež by vzepětím k půltónu v recitativě stala se tercovou. Samozřejmě stejně musí být posuzováno Amen v počátku preface a v kánonu. Tento tonus antiphon je znám už z Vatikánské edice. Právě-11 však Ordinarium, že také lekce (v tomto případě pro-pheole sabbati sanoti) per tonum antiphonum legatur, jedná se už o onen recitativ překlí-čovany, kde 1 Deo Gracias vyznívá jako: G G G G a.

Překlíčovat nebylo potřeba oraci, neboť ta si subtonální tonus uchovávala od počátku v jeho původnosti. Podle augustiniánů mimo ni také ještě známý úvod k officiu:

a a a a a a a a G G a a a a a a a a G G a
Domine labia mea aperies. Et os meum annuntiabit laudem tuam.

a a a a a a a a G a a a a a a a a a G a
Deus in adiutorium meum intende. Domine ad adiuvandum me festina

a a a a a a G G a a a a a G a
Gloria patri et filio et spiritui sancto

a a a a a a a a a a a a G
Sicut erat in principio et nunc et semper

a a a a a a a a G a a a a a a a a G G
et in secula seculorum, amen. Laus tibi domine rex eterne glorie. 61)

Zde pozorujeme, že v odpovědi Et os meum annuntiabit punctum je zaměňováno za metrum.

Tím je ovládnuta také kompletní dvojice

a a a a a a a a a a a a a a a a a a
Converte nos deus salutaris noster. Et averte iram tuam a nobis.

Ostatně metrum už nezaobnovává jednotnou podobu. Vatikánská edice má Converte nos subsemi-
tonální, kde ukončení zná o h a o o.

Konfúze ve vývoji se daly očekávat. Subtonální tonus oraoe užívá metra místo punkta před
konkluzí, a je tak dosud ve Vatikánské edici. Horší je, když se do jejího počátku dostá-
vají prvky z překliďování:

G a a Ga aG G G G G G a
Domine vobiscum. Et cum splritu tuo.

Odpověď měla znít stejně jako pozdrav, to dokazují rity olzí a obeoně také preface. Vati-
kánská edice má v Et cum splritu tuo metrum. Zase naopak do překliďované formy dostávají
se prvky z původní subtonality. Tak sekundové initium

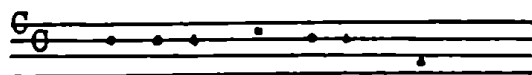
G G a a a F G D D a a a a a G F a a a a a a
Iube domne benediceere. Benedicione perpetua benediceat nos

a a F G D G a
pater eternus. Amen.

Liturgik si povšiml, že jsme v úvodu officia Deus in adiutorium uvedli koncové Iaus tibi
domine rex aeternae glorie, aniž jsme zapsali Alleluja, jež je touto formulí nahrazeno
po Devětníku. Nápěvek tohoto alleluja hraje svou úlohu v širším měřítku. Notováni je takto:

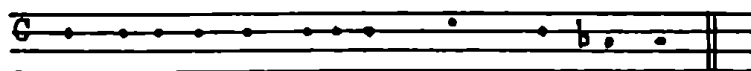

Ale užívají toho nápěvu také překlíčované lekce, jsou-li bez konkluze textové (Tu autem domine miserere nobis) a bez odpovědi - např. prophetie o Bílé sobotě. Ordinarium uvádí pod tímto nápěvkem za příklad konec první prophetie; quod patrarat. Nebo z officia zádušního (si mane me quasie-ris) non subsistam. Při této příležitosti dovíme se z Ordina-ria zajímavost: Eodem modo finiuntur p s a l m i et lecciones trium dierum ante Resurreccionem. Zde máme do-loženo ze středověku, co se před Vatikánskou edicí dalo na ukončení žalmů bez doxologie, bez ohledu na antifonu, jíž se klausule často přičila modálně. Jen se jinak při-zvukovalo a mířilo se na kvartu z lekce ambrosiánské:

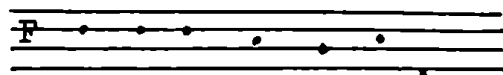
Domine ne more-ris.

S tímto přízvukováním se dodnes ukončují lekce, i když subsemitonální:

ab universo opere, quod patrarat.

Jak vidět, vznikl katalog kadencí pro recitativy bez ohle-du na jejich původní souvislost a genezi. Nápěvky byly chá-pány spíše už dekorativně. Přitom nás ještě musí zajímat, že od jisté doby (12. stol.?) přišla znovu výrazně ke oti-recitace subsemitonální. Jinak bychom těžko vysvětlili, jak mohl vzniknout z lekce překlíčované do tvaru subtonálního k půltonu vzepjatý variant:

senciant fi-de pura. 62)

Ale obyčejně se dospělo k subsemitonálnímu typu zase pře-klíčováním, tentokrát z melodie subtonální. Kdo by neznal

k augustiniánskému Deus in adiutorium variant:

F F F F F G F F F F F E F - ? Toto je poloha u dominikánů, kteří také kompletární Converte nos Deus salutaris noster recitují na F, při noster s půltónem E-F ze subtonálního znění G-a. Zdá se že toto hnutí vycházelo z insulárního prostředí. Ovšem i v něm se matou prvky co do původu. Např. Dominus vobiscum, které mělo znít h o o h o h, vystupuje k recitantě z tercie, oprávněné v subsemitonálním nápěvu nevzniklém z překlíčování. Ve Vatikánské edici zvláštním přínosem tohoto hnutí je půltónová flexa v subsemitonální oraci a lekcí. Také naši augustiniáni převzali tento prvek, ale jen pro jeden případ, a to jako punctum:

F F F F F F F F F F F F F E F F F D
Kyrieleyson, Christeleyson, Kyrieleyson. Pater noster.

Srovnajme dominikány:

E E E E F E E E F F F F F E
Kyrieleyson, Christeleyson, Kyrieleyson 63)

Není těžko poznat, že to je překlíčování z polohy G-a, G-a, a-G. Pro Pater noster bylo ovšem potřeba subsemitonálního znění. Ordinarium našich eremitů udává toto Kyrie jednak pro modlitbu u stolu (Benedictio mensae, Gratiarum actio), jednak pro užití v officiu feriálním k preces. V tomto případě je nadepsáno: Ad laudes et vespas in die feriali tantum m e d i a v o c e c a n t a n d o. A modlitba Páně je zde celá vynotována, jak ji zpívají dosud mnichové a řeholí benediktinskou. Recitace na F s flexováním tercovým (adveniat regnum tuum - da nobis hodie), metrum pravidelné sestupem k tercii (sicut in celo et in terra - debitoribus nostris), tercie v závěru i odpovědi Sed libera. Jinak mimo mši zůstává v platnosti někdejší arkanální disciplína, a zazpívá se pouze počátek Pater noster a pak závěr s odpovědí.

Při poděkování po jídle bude nás zajímat tonus directaneus žalmu. Neměl metrum, nýbrž jako u dominikánů

obojí membrum verše končilo stejně malou tercií. Bohužel opětovně je udávána jen citace do poloviny prvního verše, ale dominikáni nás o celku ujistí. ⁶⁴⁾

Vůbec zdá se, že v ritu dominikáni jsou pro modlitbu u stolu napodobení, jen předčítání se děje subtonálně s důsledností.

Víme-li, že Pater noster bylo benediktinské, musíme si po této další zkušenosti klást otázku, máme-li v ritech a hlavně nápěvech zde probádaných co dělat stále ještě s tolik urgovaným způsobem kurie římské, či do jaké míry zde zasahuje už úzus klaustrální, kurií nepotřebný. Kontrolovat by se dalo prameny františkánů, stejně kuriálnímu ritu oddaných, kdybychom je měli v takovém rozsahu. Můžeme se opřít sotva o několik kompendií pocházejících od klarisek kláštera chebského v Čechách, i z Moravy máme nějaké fragmenty dotyčných ritů či nápěvů.

Klarisky nám dosvědčí pro františkány stejnou lekci i s benedikci. Initium benedikce dosvědčuje, že nejde o nahodilost. Viz rukopisy praž. UK XIII E 9, fol. 29b (Iube domna!), VII G 19, fol. 38b (Iube dompne). V obojím případě se jedná o kompletář. Moravský pramen k témuž byl by antifonář, rkp. Stát. knih. olom., M IV 5, kde je týž nápěv notován jako Tonus et pausae Martyrilogii. Nevadí, že z pozdní doby na předešlý. Ale k týmž rukopisům klarisek nás vrátí další neprobraná ještě záležitost našeho augustiniánského ordinaria: nápěvy pro slavné Benedicamus Domino, jež jsou seřazeny také ve zmíněných kompenciích. Obraz podá nám juxtapozice, v níž nápěvy stačí naznačit.

Ordinarium

1. DA CD D D DC... ⁶⁵⁾

dicitur in maioribus

duplicibus in vesperis et

matutinis tantu

2. Chybí v ordinariu.

Kompedia

GD FG G G GF... ⁶⁶⁾

maius, tj. duplex (XIII E 9)

a a a aG a chaGa...

minus duplex (VII G 19)

(minus XIII E 9)

3. G G ah ha ^(G)hGaG...
In minoribus duplicibus
4. Bude níže.
5. Srv. zde poslední ekladbu.
6. Chybí.
7. D ah G a a o ha G ...
Dicitur in die resurrectionis
et duobus sequentibus
in vespere et matutinis tantum
8. G G G G G G a G F G a...
In sabbato septuagesime et
ferie quarta in albis usque ad
sabbatum eiusdem ebdomade
in vespere et matutinis tantum.
9. a G a G F ED ^(Ga)cha G a
In dominicis semiduplicibus
dicitur.
10. ^(FG)ab ag a FE D...
In maioribus semiduplicibus
- F F Ga ag ^(G)baFGF ...
Semiduplex - minus dupl. přetrženo (VII G 19)
^(FG)ab a Ga FE D ...
Semiduplex XIII E 9, Simplex VII G 19
- a a a Fa a Ga G GFE
Feriale (oba rkp)
F F F FG G F G GFE
Feriale
- D ah G a a o ha G...
Nerubrikováno.
- G G G G G G a G F G a...
Paschale (VII G 19).
- a G a G F ED ^(Ga)cha G a
Dominicale (VII G 19).
Zde chybí, ale viz ř. 4.

11. a G a G D FED C D

Chybí.

In minoribus simplicibus

12. G G G EG G G GFE

Chybí, ale str. č. 5

In festis trium locclorum
et feriis diebus.

Rubrikování je nekorektní jak u eremitů, tak u klášek.

U eremitů č. 11 mělo být jistě In m a l o r l b u s simplicibus, č. předtím mělo být In m l n o r l b u s semiduplexibus, měl-li semiduplex nápěv také nedělní. Či je tu poměr obrácený, hledíme-li ke klášekům v č. 4 ? U klášek pozorujeme jiný vývoj předlohy římské. Zavedly si pro minus duplex do systému ze vše melodi z Kyrle zvaného nyní Cunctipotens gentor, takže v č. 3 se jim klasifikace posunula. - Rkp. VII G 19 to dokumentuje, ale sám neví, kde vzít melodi pro simplex, když mu nápěv č. 11 chybí. Čekali bychom označení Simplex při jednom z variantů feriálních.

Převzetí nápěvu Kyrle Cunctipotens gentor zdá se být dílem důslednosti, když pověříme, že z téže skladby pochází onen vypjatý nápěv pro Velikonoce.

Be-ne-di-ca-mus do-mi-no, al-le-lu-ia, al-le-le-le-lu-ia.

Ky-ri-e e-lei-son.

Ale této souviselosti si klarisky sotva už byly vědomy. Zajímavé je, že toto Benedicamus I se svým velkonočním určením je vzato z vývoje mimořádkého v dileozích a svornost obou řádů zdá se svědčit pro odběr už kuriální. K rukopisům klarisek připočteme ještě v téže knihovně rkp. XI F 2. Ten síce benediktámská vynesává, ale má v něm svědka ještě lecke kompletní. Jeho zvláštností však je, že skloupe také nápěv recitativu k Benedicito mensae, kde zápis eremitů bude ohybný. Kdežto náš sborník má s klíčováním pod titulem Primo Inolpit leotor:

Benedicite - odpověděno bez not: Benedicite. Cantor V.: Oculi omniū
notují
klarisky:

Benedicite. Chorus: Benedicite. Cantrix: Oculi omniū

Pak vše jsou versikuly s tercovou kadencí F-D. Zdá se tedy, že překlíčovány nápěv z G-a na E-F pro subsemitonální versikuly nebyl jenom při Kyrie.

Jinak kontrolování našich eremitů frančíškány ztroskotává na nedostatku přeměn. Ale nevyvrátila římský původ nápěvu ani Benedicimus - s tím ovšem, že i římský pořad už byl narušen přínosem germánským. Zdá se, že také v č. 3, aspoň pro srovnání s Edicí vatikánskou. Proti jejímu znění je nadstavováno, a to nastejně:

Ostatní nápěvy jsou vesměs z Vatikánské edice známy.

Nejvlastnější řeholním řádům jsou rity připínavující a doprovázející bratra či sestru na věčnost - cura infirmorum a cura defunctorum. Řády liší se v pořadu mezi sebou a nesledují ani normu světskou, aspoň ve věci zaopatřování nemocného, neboť rozhoduje účast konventu.⁶⁷⁾ Tím více nás překvapí pro tento předmět shoda mezi našimi eremity a františkány vedoucí zase ke kurii římské. Ordo minorum fratrum secundum consuetudinem romane ecclesie ad inungendum infirmum, nadepisuje si celý průběh včetně pohřbu bratr Mikuláš predicator de nova domo, do svého misálového speciale, přepsaného za účelem misijním podle diecézní normy (rkp. praž. UK, sig. VII G 24). Hie vindestu geschrieben, wie man die swester zu das heilig ol gesegen sol (teď modře:) nach der gewanheit des stuls czu rom - má nadepsáno klariska chebská v manuálu k zaopatřování a pohřbu. (Rkp. praž. UK XI F 12).⁶⁸⁾ Ještě v dnešním Rituale Romanum zračí se jejich kuriální předloha. Ovšem pro eremity tuto liturgii zanedbal náš sborník a ordinarium zpěvů nemá pro ni žádný příspěvek. Tak k notování františkánskému v chebských pramenech nemáme vlastně protějšku. Ale rity samy s texty obsaženy jsou v onom starším breviáři, tj. na konci rukopisu A 107. Už jejich sled je tu s klariskami ve shodě. Nejprve Ad communicandum infirmum, lišící se od Rituale Rom. jen v něčem (k donášení eucharistie v procesí žalm Miserere mei deus dicendo). Pak Ordo ad inungendum infirmum (zase s tím processiónálním Miserere, eicut in communione infirmorum determinatum est), Rituale Romanum úplně. Následuje Ordo commendacionis anime - Rituale má interpolováno - a po-

kračování *Egressa anima (dicatur responsorium Subvenite sancti dei - So si vorschiden ist, so lest von stund an das Rum Subvenite sancti dei) - Rituale stejně (De exspiratione), jen jsou předeslány ex post zbožné povzdechy, jež mají být umírajícímu napovídány. To vše předchází pohřeb. Darnach sol die abtesin haisen die swester waschen - Tunc fratres, quibus preceptum fuerit lavent corpus eius - jen nenásleduje u augustiniánů ona "disciplína", kterou v podobě bičování berou na sebe jednotlivé sestry při různých oracích k doprovodu: und an legen die weil so list die prillin die ersten disciplin: Deus cui proprium est semper misereri et parcere... také není řeč o přenášení do křížové chodby, když se mluví o preces počínajících Kyrie, Pater noster - a oraci. Dornach so man die leich in den creuzgangk bringt, so sol man cem convent czusamen leuten und sullen die swestern umb dy parsten und sullen sprechen: Kyriel.... Breviář jen: postea reinduant eum tunicam, bracas et cingulum et imponant eum in feretro et ex precepto maiore convocatis omnibus fratribus stent in ordine iuxta dispositionem maioris, et sacerdos incipiat absolute dicendo secrete (!) Kyriel.... Teprve tedy toto jsou způsoby, které bychom přiřkli řádu samotnému, ale co znamenají mezi oběma řády? A co neklášterní odívání mrtvoly! ⁶⁹⁾*

Zatím nebylo nic řečeno o zpěvu, ale i to je právě v důsledku ritu římského. Marten ve svých *Ordines inungen-* di nám ukazuje, že i při svátosti pomazání klerus zpíval. Byla to řada antifon, s žalmy, jako potom při pohřbu. ⁷⁰⁾ Můžeme tu strohost ritu římského považovat za škodu. Ale i kdyby nešlo už o předmět hudební historie, musili bychom tuto stránku absolvovat pro účel principiální. Římský ritus zpíval teprve při přenášení mrtvoly do kostela: *Deinde fratres ordinate vadant et corpus portent in ecclesiam decantando responsorium Subvenite sancti dei. Et deposito corpore in ecclesia preparent (se) fratres ad cantandum vigilias. Duo fratres incipiant abso-*

lute, sicut decet: Regem cui omnia vivunt (invitatorium zádušní). Nun tragen sie die leich in die cappeln und singen das responsorium Subvenite. Dor nach sol man die vigilien singen, ober der leich hochzidich mit iren leozten Regem cui. Interim sacerdos preparet se et cantetur missa sollempniter, ordinate, si tempus fuerit congruum. Zpěv Subvenite sancti Dei zůstal dosud pro vstup s mrtvolou do kostela. Jen je předeslán začátek pohřbu v domě zemělého a zpěv cestou do kostela s psalmodií vzatou z officia, které se potom v kostele laudabiliter zpívá voelku, nebo částečně.

Poznali jsme jinde, že officium defunctorum mělo svou variabilitu; nemáme-li je s nápěvy, je to škoda. Podle františkánů začínalo v nešporách:

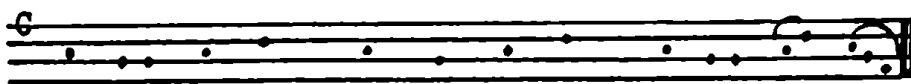

Placebo domino in regi-one vivorum.

Odtud snad má Leoš Janáček svou tematiku pro Gospodi pomiluj, neboť jde o inepci v chorálu dosti singulární, ve druhém modu vůbec ojedinělou. To Janáčkoví připisujeme ne proto, že u augustiniánů vyrůstal, ale proto, že musil znát tu melodii z praxe obecné. Dochoval ji římský úzus až do Edice vatikánské, a i pak dlouho u nás přežívala v agendě moravské provincie. Podobně jako antifona Si iniquitates se zakončením v modu VII., rovněž i to je františkánský přínos ze středověku. ⁷¹⁾

Pohřební obřady jmenují officium defunctorum až od invitatoria k matutinu - nešpory ozývaly se o aniverzariích a v den Dušiček. Vlastní pohřeb začínal po mši absolucemi. Rituale Romanum užívá už jedinou - známé Libera, ale podle pontifikálu při pohřbu biskupa Libera je teprve poslední po předchozích absolucích čtyřech. ⁷²⁾ Ve středověku čtvrtá absoluce bývala poslední bez responsoria, kdežto Libera sloužilo k přenášení mrtvoly,

kde františkáni i eremité mají už Subvenite. Libera je skladbou mladší, umělejší. Mají-li je oba naše řády za poslední absoluci, sledují zase ritus římský v podobě, kterou měl, když oba řády vznikly. Výběr responsorií v jiných ritech kolísal, jen obeoně se užívalo Subvenite, které nesloužilo k přenášení do kostela. Naše dva řády mají i proti pontifikálu absoluce jen tři: Subvenite, Ne recorderis, Libera - ale mají tak oba.⁷³⁾ Pozoruhodná je rubrika: Die vers singen die sengerin allain mit einander - tak aspoň při responsoriu druhém. O Libera praví se: und dy priester singen die Vs allayn. O tom breviář augustiniánů našich nic nemá, ač jinak rubriky jsou navzájem sourodé. To lze poznat hned v počátečním líčení ceremonie. Finita missa sacerdos sine casula cum ministris, s u b d i a c o n u s c u m c r u c e (římský způsob) et omnes alii fratres stent in ordine circa feretrum iuxta dispositionem maioris. Et s a - c e r d o s a c a p i t e i n o i p i a t absolute (oraci) Non intres in iudicio deus... K tomu: Dor nach sal der priester die leich besingen nach der mesz, und dy sweestern sullen einbellsten amb die pare, s o h e b t d e r p r i s t e r a n c z u d e m h a u b t c z u s i n g e n d a s g e p e t: Non intres in iudicium cum famula tua domine... Dor nach hebt die singerin an das responsorium (Postea cantor incipiat responsorium sequens). Pozoruhodný je u klarisek nářev pro Kyrie:

Kyrie-leison, Christe-leison, Kyrie-lei-son. Pater noster.

Vyskytuje se ve všech příslušných rukopisech té proveni-
ence. Okuřování kadidlem děje se mezi zpěvem responsoria,
nikoliv při Pater noster, jež oizí rity zde vůbec vyne-
chávají. Nekropí se. Původně se okuřoval napřed oltář, pak

teprve tělo. Et cum cantatur responsorium, sacerdos accipiat thuribulum de manu ministri et incenset corpus. Finito responsorio cantor incipit cum choro suo Kyrieleyson. Dor nach so bereucht der priester die leich, dar nach singt dy sengerin Kyriel. Každá absoluce končí samotnou orací.

Uvedený nápěv kyriální zachovaly dosud jen řeholní processiónály, a to bez prohlubně k F, tj. s recitací na initiálním prvku: G G G Ga a - G G Ga a - a G F Ga GFE. Měly tak i naše rity diecézní, takže dá se pochybovat o římském původu. Dávno před Vatikánskou edicí římský ritus zpíval jinak, jen rubrikování Cantor cum primo choro dicit je v Rituale Romanum společné. Musíme tedy v předpokládání jednoty mezi prameny františkánskými a augustiniánskými být opatrní. ⁷⁴⁾

K vynášení mrtvoly ke hrobu měla stará doba žalm 113 In exitu Israel de Aegypto. Antifonou k němu bylo buďto starobylé In paradisum deducant te angeli, nebo mladší Chorus angelorum te suscipiat. V breviáři se spojují obě skladby v jednu, jak má i Rituale Romanum, dnes ovšem bez žalmu. Děje se tak ještě s vědomím rozdílnosti, ale o žalmu je už povrchní zmínka. Absoluto corpore dictus sacerdos precipit fratribus, ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportent eum ad tumulum. Et dum portatur, clerici cantent has subsequentes antiphonas: In paradisum s Chorus angelorum neoddělených značkou. Cum autem ad tumulum pervenerint, sacerdos cum feretro stent iuxta tumulum et cantatur psalmus - neříká se který. Jeptišky označují ještě každou antifonu zvlášť, ba mají pro Chorus angelorum žalm další, 114, Dilexi, quoniam exaudiet dominus. Jejich rubrikace: Nun hebt man die par auf und tregt si ozu dem grab, und aine hebt dy an(tiphon) an In paradysum und dij sengerin singen den psalm In exitu. Po druhém žalmu pokračuje rubrikace: Wenn dise an. aus gelesen(!) wirt, so sol man peiten, so sol der priester dise oracio uber das grab lesen. ⁷⁵⁾ Také breviář má tu oraci: sacerdos dicat hanc oracionem Deus qui fundasti terram, ale

klariska pokračuje: Hie mach der priester ein cruecz der hendt über das grab und list: Benedicere digneris hunc tumulum famule tue N... Oba prameny mají pak, že kněz pokropí i okouří kadidlem jak tělo, tak hrob. Z uvedených neshod rádi bychom dokázali ve prospěch našich augustiniánů, že oba řády čerpaly z římské předlohy neodvisle. Ale není dohován pramen pro kuriální ritus, o který bychom se opřeli. Rituale Romanum, vzniklé po Tridentinu, opustí původní obřad hned po antifoně In paradisum pro jeho délku a zavádí něco zcela nového. Ze staré doby uvádí Marten Ordo sepeliendi clericos romanae fraternitatis, ⁷⁶⁾ který se nalézal také v jednom pontifikálu pražské UK (rkp. IV F16), než byly vytrhány listy. Ale ritus opravdu velikého stáří je tu upravován pro pohřbívání v kostele nebo v blízkosti kostela, takže psalmodie pro vynášení mrtvého už ohybí: rector praecipit diacono et subdiacono, ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportant eum ad tumulum, cantantes antiphonam In paradisum e t a l i a m Chorus angelorum, et dicatur oratio Deus qui fundasti terram. Aspoň se dovídáme to, že jsou to augustiniáni, kteří mají v rubrikaci při srovnání s tímto pramenem nápadnou věrnost. Ještě i v dalším se náš breviář shodne s tímto pramenem bezmála doslova: Hic peractis s u b p e r s o n a d e f u n c t i dicatur hec antiphona: Aperite michi portas iusticie. Jeptišky: Und wen der priester diese oratio ausgelesen hat, so weicht er sie (pokropí mrtvolu) und das grab und be-reucht das. So sullen die swester lesen (!) die psalm, ant. Aperite, žalm 117, Confitemini. Ten už má také Ordo a dodává: Et sic aperiatur sepultura, kdežto náš breviář: Sic deponatur in sepulorum - a jeptišky: Wen di antiphon auslz ist, so sol man sie legen in das grab.

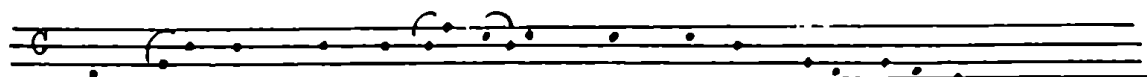
Dnešní Rituale Romanum žádá na závěr pohřbu laudové kantikum Benedictus s antifonou Ego sum resurrectio. Pak už jen jedna orace k příslušným versikulům. Ale toto kantikum je zbytek celé psalmodie, která se rozvinula počínajíc od Aperite michi, zatímco kněz odříkával předlouhé modlitby patrně původu galikánského. Výběr žalmů stejně

jako jejich pořadí lišilo se v diecézích i řeholích. Zde můžeme říci, že jak františkáni, tak naši augustiniáni jsou ve shodě se zmíněným Ordo sepeliendi kleriků římských. Jen to zanedbávají, co ordo poznamenává dále při jednotlivých antifonách. Po Aperite, kde stálo *et mox a p e r i a t u r sepultura* (patrně *sepulorum*) další antifona *Ingre-diar in locum* má *et sepelitur. Eo sepulto...ant. Haec requies mea in saeculum saeculi*. Teprve dále i Ordo mlčí při skladbách *De terra formasti me*, kde naše diecéze předepisovaly vhodit první hroudy do hrobu, a hlavně k antifonám dalším, které jsou už speciální ritu římskému jako i ono závěrečné *Ego sum resurreccio s laudovým kantikem Benedictus*. Jde o dvě skladby, z nichž druhou, *Omnis spiritus laudet dominum*, rovněž laudového původu oddělují klarisky od *Benedictus* i *Versikulem*, jak se v laudách užívá, takže tu do psalmodie i jinde užívané proniká vůle dodat jí podobu officia. Neznámá z dvojice je jen skladba první, kterou klarisky notují:

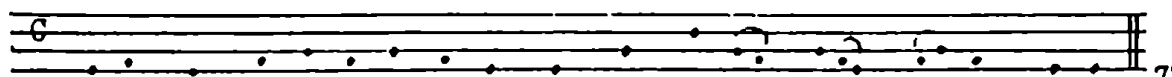
G Gc a aG F Ga a G G h o d a c o h
Non intres in iu-di-cium cum servo tu-o domine

d d d c o o de d ch a G a a a a c h G G
quia non iusti-fi-ca-bi-tur in conspectu tuo omnis vivens

Je to známé, recitací prodlužované schéma, jehož použila už skladba *De terra formasti me*. Zde zase litujeme, že nemáme notaci také u augustiniánů, neboť se vyskytují také jiné nápěvy k tomu textu. Obě antifony totiž, o nichž už se nedalo opakovat, že se zpívají *ex (in, sub) persona defuncti* přecházely také do ritu oizích. Zdédila je i moravská diecéze, která *Non intres* zpívala:

Non intres in iudi-cium cum servo tuo domine,

quia non iustificabitur in conspectu tu-o omnis vivens

Vůbec lze pozorovat, že tento antifonový cyklus je stejně variabilní, jako jsme to viděli v látce o psalterích při vigiliích defunctorum. Úplným problémem je např. antifona

h c d o h o d e d d d d o h h o d e d o d o a h a G G
 Ingrediar in locum tabernaculi admirabilis usque in domum de-i-

Až do závěru na tónové modu G je to rozkladná pentatonika s nadstavováním při admirabilis, které nezmizí ani v zavedení do modu II., jejíž po příkladu jiných volila i diecéze pražská.

D F E D E D C D D F E C E F G F E D F E D C D F E D D

Přecházení mezi modem II. a VIII. při antifoně Aperite mihi je lehce vysvětlitelné podle toho, co známe o nápěvech officia defunctorum. Celestní ovinští volili dokonce modus pátý ještě hlubším snížením tóniky.⁷⁸⁾ Osmý modus zpívala diecéze moravská.

Zda šli augustiniáni ruku v ruce s františkány při věrnosti ke způsobu římskému, nedá se ověřit. Je pravda, že sami opouštějí Ordo římských kleriků, při závěrečné oraci po Benedictus, ale jinak je tomu u kleriků. Ty přímo falšují předlohu tím, že dlouhé modlitby, jež měly být mezi psalmodií, dávají začínat teprve při Benedictus: Die weil der convent dāgen psalm (tj. Benedictus) list, dā weil sol der priester dor unter dāse oracio: Oremus sorores pro spiritu sororis nostre karissime. Předloha má Oremus fratres pro spiritu fratris nostri. Řekl bychom, že je to omyl vzniklý z toho, že předloha řadí modlitby, teprve když vyličila celou psalmodii s Benedictus. Ale jeptišky po citované první modlitbě chtějí mít opakovanou antifonu Ego sum a další modlitby zařazují teprve po proes za touto antifonou jakoby k volnému výběru celebrantovu:

Deus cui omnia vivunt
 Et merito quidem
 Opus est domine
 Debitum humani corporis
 Omnipotens sempiterne deus qui humano
 generi

Und wenn der priester die collecten alle gelesen hat, so sol er das grab weihen (pokropí hrob) und spricht a l s v o r: Pater noster. Et ne nos... Ale to teprve jsou preces, které předloha měla po zopakované antifoně k Benedictus - a měli tak také augustiniáni s rubrikací, jež je u klarisek v překladu. His oracionibus expletis postquam sepultus fuerit, sacerdos cum aqua benedicta aspergat tumulum et dicat alta voce (na rozdíl od modliteb recitovaných mezi zpěvem) Pater noster. Benedictus je počítáno do psalmodie - interim cum iste antiphone cum psalmis suis cantantur, sacerdos dicat sequentes oraciones, pak his oracionibus expletis následují preces, u jeptišek už druhé "als vor".⁷⁹⁾ Společně zůstává augustiniánům s klariskami ovšem to, že oba řády volí ony modlitby ve stejném výběru a pořadí až po oraci ukončující preces, ta se různí. A jejich shoda odpovídá pořadu v Ordo sepeliendi clericos romanae fraternitatis.

Konečně je pamatováno ještě na návrat konventu od hrobu. Zajímavé je, že i tu je upotřebena forma absolve, či podle kolekty vlastně komendace. Po oraci ukončující obřad u hrobu, jež je v obou řádových pramenech Satisfaciat tibi deus, čteme: Dor nach spricht der swester eine, oder der priester Anima eius et anime omnium fidelium... requiescant in pace. Dor nach get der priester in die cappeln mit der processien und singt da responsum Memento mei deus... So spricht der swester eine ader die officiatrix vor dem altar: Pater noster. Et ne nos. A porta inferi, Oracio Tibi commendamus domine. - V breviáři augustiniánů je takto: Deinde sacerdos dicat s i n e c a n t u Anima eius et anime omnium fidelium...

Postea responsorium Memento mei deus, cum quo responsorio revertantur in ecclesiam et ordinate stent in choro. Et finito responsorio sacerdos dicat alta voce s i o u t p r i u s Pater noster cum oracione hac: Tibi domine commendamus. Tato shoda mezi oběma řády je nápadná. Ordo k pohřbívání římských kleriků má jen toto: Deinde redeant in ecclesiam cantando septem psalmos penitenciales cum oracione A b s o l v e. Ale to je po zvláštní pobožnosti za všechny odpočívající na tom hřbitově: Pro cimiterio psalmus Miserere mei deus - Pater noster atd. s orací za všechny zemřelé, Deus cuius miseratione Postremo dicatur oratio Absolve jako potom v kostele za nebožtíka, aby se mohlo ukončit (Et subiungatur) Anima e i u s et omnium fidelium. Je zřejmo, že naše řádové rity mají Anima eius za celou tuto pobožnost, ale pak jdou jinou cestou. Podle čeho? Odkud ta shoda? Zde už je narušena naše představa o neodvislosti augustiniánů v přejímání kuriálního ritu. Ale antifonář římské baziliky sv. Petra, jež vydal Tomassi, zaznamenává po našich hřbitovních antifonách, v něm rubrikovaných prostě Cum sepelitur, k ukončení dvě responsoria - patrně na výběr - s náznakem: Kyrie eleison et orationes. Nic více. Pramen přisuzuje se 12. století, ale obsahuje pořady velmi staré, i proti Ordo sepeliendi clericos romanae fraternitatis, jenž je poplatný stol. třináctému.

Celkem se dá říci, že pohřební liturgie má pro hudebního historika mnohý problém. Jestliže ještě dominikánský řád pochovává se žalmy v tonu in directum, a to i s jejich antifonami, vrhá to jen další stín na kompozici, už tak značně proměnlivou. Byly to skladby bez gregoriánské tradice a teprve francké jejich nápěvy nedovedly uspokojit. Cisterciákům vystačila pro všechny žalmy ona výchozí antifona Chorus angelorum příznačně přetvořená, kartuziáni mají žalmy bez antifon vůbec.⁸⁰⁾ Samotné officium zádušní je v antifonách rozkolísané a i clunští mnichové znali jeho provádění také bez antifon.⁸¹⁾ Ovšem zde hrála svou úlohu

také okolnost, že vigílie defunctorum byly také offitolem předávkovým k dennímu penzu, a kde trvala tradice opakovat antifonu i během žalmu, působilo antifonování únavu. Víme, že také eremitům augustiniánským bylo dovoleno při této psalmodii sedět. Vynechávání antifon se dalo odůvodnit ještě principem jednoduchosti pro liturgii kající a smuteční, jak se jeví v předvelikonočním Triduu. Malé hóry bez antifon i tam, kde velikonoční týden už antifony měl.

Starobylost dá se z antifon přiznat jen skladbě In paradisum a kupodivu ani ta nešla nápevně variabilně. Pražské processionale má ještě koncem 14. stol. nápěv, je-
muž nelze upřít stáří, když jej podepřeme verzí ambrosiánskou.

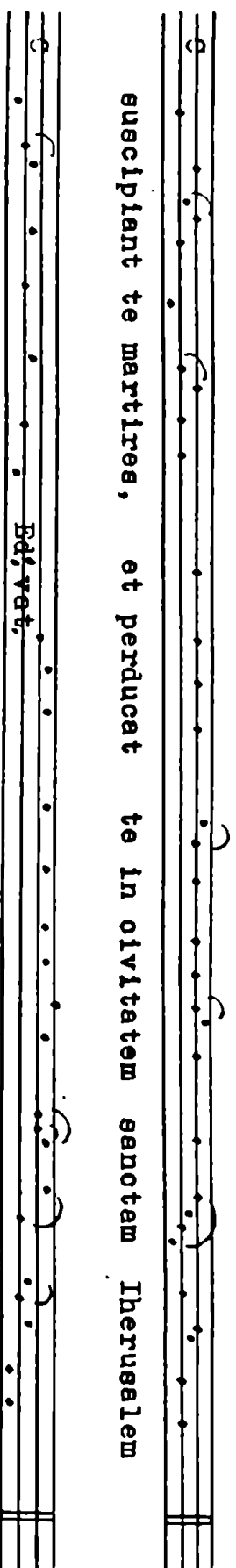

In paradisum deducant te angel in tuo adventu

In paradisum deducant te angel et cum gaudio suscipiant te

euocipiant te martires, et perducant te in olivatum sanctorum Iherusalem

sancti Martyres De-1.

Ambrosiánská skladba po martyres Dei nepokračuje. 82)

V hudební historii tomášského kostela dostáváme se k ústřednímu předmětu a tím je mše. Jak se dá očekávat, velice mnoho místa v našem sborníku věnují měl Capitula ordinationem v našem sborníku. Už 1 přípravám pro ni. Ritus její je do všech podrobností popsán na měl konventní, která ovšem byla vždy slavná, pravidelná s asistencí levitů (jáhna a podjáhna). Nižší asistencí přitom je zase, jako v hodlnkovém ofioliu, velmi střídavá: dva ceroferarí a jeden thuriferarius, nic více, tedy 1 bez ceremoniáře. Ale prosavítá, jak uvidíme, že o níže klasifikovaných dnech může být oelebrant také sám s jediným přísluhovatelem. I tak se jedná ovšem o měl zpívající liturgem a chórem. Privátním oelebraoím tichým je vykazováno místo ve volném čase. 83) In diebus dominicis et festivis, minoribus et maioribus duplicibus et semiduplicibus missa conventualis circa terciam sumatur, tedy kolem deváté hodiny, měl r a o 1 o n e p o p u l i vel alia causa substatente priori expedire. Omnibus illis diebus celebratur diota prima, už po šesté hodině. In quadragesima vero, quando occurrerit festum novem lecionem, missa festi cantetur post primam, missa autem de die cantetur in nonis, tedy až před obědem kvůli postu všedních dnů. Místo missam celebrare užívá se ještě termínu missam cantare

i pro mši tichou: Sciendum, quod in solempnibus ieiuniis missae cantari poterunt usque ad nonam, ceteris diebus usque ad sextam, nisi quando pro potenti defuncto oportet tardius celebrari. Aby nebylo pochyby, že se jedná opravdu o mši beze zpěvu, máme dále mezi napomenutími pro celebranta: In voce mediocritatem servet, nec anim alte clamando c h o r u m c o n t u r b e t vel alios celebrantes, vel nimis submisso dicendo non audiat (patrně a ministro). Vidět, že celebrace byly u bočních oltářů a že dispenzovaly od účasti na zpěvu v chóru. Máme tu další doklad pro recitaci privátní chórového officia: Officium tam de tempore, si illud non audivit vel non sit auditurus in choro, et officium de beata Virgine et evangelium Iohannis, In principio erat verbum, cum collecta Omnipotens sempiterne deus dirige actus nostros... poterit recitare maxime deponendo vestes vel post depositionem, ita quod in proseguendo ipsa non impediat celebraturum post se. Zde sluší upozornit, že v ritu mše konventní nebude nic o "posledním evangeliu". Jinak alia, dicta circa missam conventualem, que ad huius missas pertinent... tam sacerdot quam servitor diligentissime exsequantur, ač celebrace měly být spěšné, takže pro dějiny zpěvu se dovídáme: Horas eciam et officium mature et discrete (v ústraní) dicat. Quando immediate post primam celebrat, Confiteor in prima non dicat, sed sufficiat illud, quod ante missam immediate dicetur. In multitudie quoque collectaurum et in eligendo hostias, in parando calicem et similibus a s t a n t e s n o n f a s t i d i a t. S e q u e n c i a m n o n d i c a t. Další vynechávky budou nám nepochopitelné. Quando autem predicta officia (mešní!) sive de tempore, sive de beata Virgine dicuntur (v chóru) post missam privatam, non dicatur ibi (tj. v privátní mši) Gloria in excelsis deo nec S a n c t u s nec Agnus... In via vero vel alias, quando fratres missas (v konventu) habere non valent, dicere possunt officium virginis gloriose cum Sanctus et Agnus... et Gloria in excelsis deo, si dicendum fuerit die illo.

Pro soukromou recitaci officia postrádáme tu zmínku o breviáři, zato častěji bude jmenován misál. Jednou - a to jde o mši konventní - máme dojem, že se předpokládá existence plenária pronotovaného v nepřítomnosti chóru: Et notandum est, quod semper ante evangelium cum aliquid o o m m u n i t e r dicitur v e l o a n t a t u r a sacerdote, dyacono et subdyacono, dyaconus assistat sacerdoti a dextris, subdyaconus a sinistris. Et e con-verso fit post evangelium. ⁸⁴⁾

Nějen chórové ordinarium, ale také proprium se už u oltáře předčítá, levité spolu s celebrantem. Tak hned introit, a to v postavení dodnes známém proti posledně citované poučce. Kapitola jednající ex professo, Quo ordine debent stare ministri ad altare iuxta sacerdotem, ⁸⁵⁾ o introitu udává: Dyaconus iuxta sacerdotem, deinde sub-dyaconus, postea duo acoliti unus circa alium, et thuribularius, si est, ultimo loco stabit. Tedy do kruhu. Et eodem modo stabunt prosequendo communionem. Sed in prosequutione... offertorii... dyaconus stet ad sinistram cum uno acolito, circa quem thuriferarius stabit. Kde je subdiaken? Při líčení obětování po Kredo ⁸⁶⁾ praví se: Sacerdos vertens se ad chorum dicat Dominus vobiscum, et iterum vertens se ad altare... dicat Oremus, sed non prosequatur offertorium, donec ministri pervenerint ad altare. Qui cum eo prosequuntur stantes ut prius. Postquam vero s i m u l d i x e r i n t offertorium, subdyaconus vadat ad sacristiam... vel preparetur alibi calix, ubi sacerdoti videbitur expedire. O chórovém provádění těchto částí se mlčí. Ale introit se nezačíná ještě při celebrantově Introibo ad altare, nýbrž zůstává doprovodem k cestě ze sakristie. Incepto itaque introitu a conventu predicti ministri precedant ad altare hoc modo: Primo acoliti cereris accensis cum candelabris decentibus... Hos sequitur thuribularius... post quos subdyaconus epistolarium deinde dyaconus missale coram se deferens... ultimo sacerdos iunozis manibus ante pectus inter dyaconum et altare. Et hoc intelligitur quando sacristia est

in parte meridiana. Si autem est in parte opposita, tunc sacerdos transit inter subdyaconum et altare. Až k ukončení stupňových modliteb čteme: Interim dyaconus ponat missale in dextro cornu altaris, et subdyaconus epistolarium ad sinistram a(p)odiando illud in parte posteriori altaris. Et acoliti deponent cereos cum candalabris in gradu.- ⁸⁷⁾ Až sem tedy sahá patrně introitus zpívaný konventem. Kdy se začíná v chóru zpívat communio, se nedovídáme. Ale něco napovídá záměna v jeho názvu na příslušném místě: Et lecta p o s t c o m m u n i o n e in dextro cornu cum ministris ordine supradicto revertatur (sacerdos) ad medium altaris, et osculato altari vertens se ad populum dicit Dominus vobiscum... Et reversus ad librum ibidem prosequatur omnes oraciones. ⁸⁸⁾

Jinak tomu bývalo při zpěvech mezilekčních, tj. při graduále, Alleluja, traktu, sekvenci. Tyto části se dlouho u oltáře nečetly, když už čtení propria bylo zaváděno. Kněz s asistencí je měl vyslechnout sedě. Náš pramen počítá už i s jiným seděním, když praví: Poterunt omnes ire sessum... ⁸⁹⁾ In fine vero K y r i e surgat sacerdos et in medio altaris stans elevatis manibus incipiat Gloria in excelsis deo, si dicendum est. Ale hlavní je sedění po oracích. Et tunc acolitus, qui est a dextris accepta tobalea, ante sacerdotem, dyaconum et subdyaconum eam extendat, et deim faciat quando post oracionem vel oraciones sedebunt. To první sedění mělo být, si festum fuerit duplex, kdy Kyrie mělo delší melismatiku, sedění k lekcím je původní a nemá zde omezení. Přesto liturgický děj byl při něm v pohybu. Deinde legitur epistola in sollempni pulpito super chorum, si habetur. Míní se lešení nad vstupem do chóru, si festum fuerit duplex vel minus duplex... Alioquin epistola semper legatur in pulpito parato in inferiori gradu versus (!) contra medium altaris. Et tunc non oportet, ut vadat acolitus cum eo, tj. subdiacono, jenž portans epistolarium ante pectus ut dictum est, vadat ad pulpitum. ⁹⁰⁾ Ale ani diakon není posluchačem nečinným. Cum vero legitur epistola, dyaconus lotis

manibus extendat corporale, quod supponitur calici super altare. Byla to ještě tehdy pokrývka větš: ita quod longitudo corporalis in longitudinem extendatur...habeat quatuor plicas in longitudine et tres in latitudine. Zajímavá zmínka, že se prostírá, nisi propter pulverem usque ad oblacionem calicis explicetur. Mše sub divo. ⁹¹⁾

V dalším ⁹²⁾ se vypravuje, jak subdyaconus aliquantulum manus lavet et paret calicem in sacristia, collocando hostiam super patenam, vinum tantum infundendo, et sic paratum dimittat ibidem et revertatur ad sedem, precedente eo acolito in eundo et redeundo de sacristia, vel paretur sibi calix, ubi sacerdoti videbitur expedire. Ale to se děje lecta epistola et gradualis cum aliis, que ante evangelium sunt legenda. Tedy už i mezilekční částí propria bylo nutno číst mezi zpěvem chóru, a to zároveň s předchozí epištolou po vyslechnutí podjáhnova přednesu? Tak je tomu podle dodnes platného Caeremoniale episcoporum při pontifikální mši. Ale to by musilo být započteno do čtení ještě také evangelium, než je předneseno jáhnem. ⁹³⁾ Lecta epistola se týká tedy pouze podjáhnovy činnosti, v které se pak pokračuje, takže rubrika spojující zde epištolu s dalšími částmi je patrně konfúzní. Lekce mešní tedy jediné jsou vyňaty ještě z povinného předčítání celebrantova, ty se jen vyslechnou. Circa finem Alleluia vel tractus, vel gradualis vel sequencie pro tempore subdyaconus missale reponat ad altaris sinistrum cornu, ať nikoliv k předčítání evangelia, neboť hned dále je popisován obřad evangelia slavného. Acoliti eciam cereos accendant (od příchodu byly zhasnuty po stupňových modlitbách) et thuribularius tradat paratum thuribulum subdyacono, retinens vasculum cum incenso. Et benedicto incenso a sacerdote... ad petitionem subdyaconi, dyaconus de sinistro cornu altaris accipiat librum clausum et genu flexo ante altare faciat oracionem. Následuje známé požehnání na Iube domne benedicere, sicut est in missali - et sic procedat ad pulpitum. Nyní pod titulem Quo ordine itur ad cantandum

evangelium je přesný popis, jak se čtení evangelia u pulpitu provádělo, ale kde byl pulpit umístěn, nelze vy-
číst. Mělo by se zpívat evangelium shora jako epištola,
ale o takové eventualitě zde není zmínky. Nemusíme tedy
u sv. Tomáše předpokládat vestavěné lectorium, letner,
jak se říkalo. Postavení asistence je stejné jako dosud,
jenom podjáhen stojí za diakonem, aby mu podal kadidel-
nici, pak teprve vadat ad pulpitem in medio acolitorum,
stans versus ad evangelium, donec fuerit completum...
Dum autem evangelium legitur, sacerdos stat manibus
iunctis in dextro cornu altaris, versa facie ad evan-
gelium, donec fuerit lectum. Finito evangelio dyaconus
tradat librum apertum subdyacono et revertantur ad al-
tare ordine quo venerunt. In fine vero evangelii sacer-
dos s t a t i m veniens ad medium altaris, dicat Cre-
do in unum deum, si dicendum fuerit, elevatis manibus
et depositis, sicut dictum est ad Gloria in exc. deo.
Cumque ministri ad altare pervenerint, subdyaconus offert
librum sacerdoti ad osculandum, dyacono ei cum digito
demonstrante, mimo známé výjimky, kdy se kniha nelíbá.
Post eum dyaconus osculetur et post hunc ipse subdy-
aconus librum reponat super altare, ubi prius erat. Jak
vidět, je to táž kniha, která se nazývá epistolarium.
Deinde ministri prosequantur inceptum (Kredo) cum sa-
cerdote ordine supradicto, tj. po jeho bocích. Intonace
byla zřejmě tak oddělena, aby chór nebyl zdržován. Tato
licence ovšem je vůči liturgii nekorektní. Mohla být
oprávněna jen pro případ, že Kredo nemusilo být dále
liturgie recitováno. Ta doba zřejmě však už minula. Vý-
slovné vymáhání recitace zpěvů chórem zpívaných je
symptom, jenž hudebnímu historikovi napomáhá v časovém
zařazování dotyčné vývojové verze nebo i samotného pra-
mene. Bez pozornosti k liturgiokému ději, není možná
hudební medievalistika. . To snad omluví obšírnost našich
výkladů.

Pro hudební náplň máme nyní co říci, neboť i pro
mešní lekce má vynotována paradigmata v našem sborníku

notované Ordinarium.

K pochopeň nám poslouží náhodou nápěv dieoézni, který budeme předeflat. Starší notovaný pramen nemáme, jen tištěnou agendu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z r. 1586. Její apendix.

To je poctivý nápěv subtonální, lépe supersemitonální. Kliesá velkou sekundou promě-
něnou v malou tercii, kde toho potřebuje metrum: v č. 2 *Inventus est*, v č. 5 *bona*
illius - jako i toutéž sekundou nasazuje anakrusticky každou větu. Mimo kadenci lekc-
ního punkta (*sapientiae* - *pecuniae thesauris*) ukončuje větné dílky zvednutím půl-
tónovým k subsemitonálnímu tenoru, jehož započtením dostává metrum velmi širokou
podobu:

Inventus est sine macula
bona illius in domino.

Zavedeme-li toto zvednutí do tenoru mimo kadence vůbec, dostaneme subsemitonální
nápěv, jehož užívá dodnes Vatikánská edice, jen bez anakrustických vstupů, jež by
ovšem byly terolové - v tomto klíčování jakožto D-FFF.

K tomu nyní přiměříme, co nám notuje pramen našich svatotomášských eremitů.

Leodo epistole beati Pauli apostoli ad Romanos.

Fratres... quia hora est nos de sompno surgere.

Nunc autem propior est nostra salus, quam cum credidimus.

...sed indu-1-miní dominum nostrum Ihesum Christum.

Nikdo nebude pohybovat, že tento subtonální thonus epistole vznikl zase teprve překlčováním formy subsemitonální, která se najde snížením klíče o o teroil. Nasazení Frates je sice prvek původní, ale zde neorganický. Terole F-a by prozrazovala, mnoho zůstává však obráceně jako součást metra. Působí tritonová napětí, v jehož důsledku h v podstatu četlo se jistě jako hes. Tím je narušena poloha půltónu v transpozici.⁹⁵⁾ Pozdní doba měla pro tuto záležitost málo citlivosti, jak ukazují transpozice zvláště litaní, ale zůstaňme u mešní lekce.⁹⁶⁾ Od epistolý lišilo se evangelium v nápěvu jen každou punkta na konci vět. Diecéze zpívaly takto:

Sequenois senti evangelii secundum Iohannem ... In illo tempore dixit ...

K tomuto moravskému znění máme náhodou zachováno také znění pražské na přídeštití jednoho svatořítského rukopisu - pouhý tento titul. Vidíme, že zpívala sousední diecéze bez anakruzy v počátku a slovo secundum je už celé subsemitonální. Klíč je o,

nikoliv F, a upotřebilo se to k lehkomyšlnému snížení v Iohannem na b-a-a. Ale posuvka zdá se být dodatečná. My se tímto fragmentem jen ujistíme, že nářevů supersemitonálních v mešní lekol užívaly u nás diocéze obě. ⁹⁷⁾ Jak o tom naši eremité?

Sequencia sanctorum evangelii secundum Iohannem. In illo tempore

Je to zase ono překladování jako v epistolě - podle metra a zde 1 podle anakruasy, jež je z metra fragmentem, ale punctum je vypůjčeno. Tak 1 Gloria tibi domine:
 a a a a a G G G. Vždyť úvodní pozdrav Dominus vobiscum je vzat z orace 1 a odpovídá
 Et cum spiritu tuo: G G G G G G a.

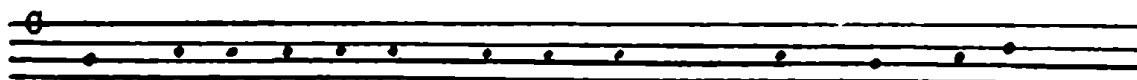
Zde zasluhuje zvláštní pozornosti příklady na interrogativus, které rozšířením tónové-
 ho výběru dodávají nářevu charakteru modálního a tím smírňují nepřiznivý dojem z mecha-
 nické transpozice pouhého překladování.

Quid ergo, Helias es tu? Et dixit Non sum.

Propheta es tu? Et dixit Non.

Quid ergo baptizas, si non es ... nec pro-pheta ?

Teprve poslední paradigma je interrogativus pravidelný, jaký byl i v epištola a už v lekci matutinální, kterou jsme citovali hned v počátku našeho pojednání o zpěvu u sv. Tomáše. I tam vybočování v rozsahu lekčního vedlo k modalitě. ⁹⁸⁾ Ostatně lekce patří nejen do officia hodin-kového, nýbrž také do pořadu misálového, tu především do mší kvatembrových. Tam má i svou oraci se známým Flectamus genua - Levate, které naše Ordinarium notuje:

E G a a G G - E G a a - po Oremus: a G a a. A Capitula ordinationum k tomu mají: Quando vero dicendum est Flectamus genua, (sacerdos) stans ad dextrum cornu altaris et non conversus ad populum incipit absolute Oremus sine Dominus vobiscum (jako měly řády jiné). ⁹⁹⁾ Et facto modico intervallo postquam dixerit Flectamus genua, dicit Levate. Deinde absolute prosequitur collectam. Diaconus vero s i m i n i t r a t, dicat Flectamus genua, et i d e m dicat Levate. Finita collecta dicitur leccio. Ta s klauzulí ovšem jen melodií. ¹⁰⁰⁾

Při lekci jsme řešili už také otázku, zda a jak může být pro takovéto mechanicky získané tenory a kadence pramenem ritus římský. Musíme si být vědomi, že se jedná o ritus kuriální z doby už pozdější. Že by kuriálního původu byla epištola omezující se na pouhý "tonus rectus" doohované, praxe s pouhým interrogativem, v tom Petru Wagnerovi nemůžeme dát za pravdu. Tento způsob zná Wagner teprve z Guidettiho, ale Guidetti nadepisuje svou příručku Directorium chori a d u s u m s a c r o s a n c t a e b a s i l i c a e V a t i c a n a e (1582). ¹⁰¹⁾ Kurie se nevázala na žádný kostel, od dob avignonských volila spíše nějakou kapli. A už se nescházela k liturgii denně, nýbrž jen o výročních slavnostech k liturgii papežské, pro niž byly vypočítány dny v Caeremoniale Romanum (nově uspořádaném r. 1488 za Innocence VIII.). Nebyly už podmínky

pro udržování tradičního ritu a zpěvu z minulosti této komunity. Liturgie jednotná, po které se toužilo, musila být v minulosti teprve hledána, a když zavládla na základě starého uzu kuriálního, bylo to jen v ohledu textovém. V ohledu hudebním zůstalo jen při nezdařilých pokusech.¹⁰³⁾ Edice Guidettiho, jež nešla ani k rukopisům, je jedním z nich. Neměla povahu oficiální, ale dostávala se do misálových tisků pod představou římského vzoru a v pocitu podružnosti "cantu firmu" v oblasti vítězné už polyfonie. Quod autem non ita scriptum est, ut cantetur, non cantetur, platilo zase o lekcích. Nápěv evangelia zredukován na jakýsi directaneus "ad metrum".¹⁰⁴⁾

Nyní musíme věnovat pozornost mezilekčnímu zpěvu chóru. Capitula ordinationum věnují se mu zvlášť pod titulem Qualiter et a quibus graduale, Alleluja, tractus et sequentia cantari debeat in choro (kap. 35.). O zpěvu allelujatickém je už v kapitole třetí, pojednávající o tom, kdy se v chóru stojí a kdy se sedí:

Quando vero legitur propheta una vel plures, seu epistola, sedeant fratres usque ad Alleluia, ad quod surgant. Et sedeant ad Versum, quo completo iterum surgant.

Quando vero duplex alleluia cantatur, surgant ad secundum et sedeant ad Versum preter cantantes. Idem observatur, quando cantatur unum Alleluia.

Je zřejmo, že allelujatický zpěv zůstává podle kuriálního způsobu zpěvem solistickým ve svém verši. Ovšem sólistů počítá se více, jako i dodnes. Ze jmenovaného podrobného vylíčení v kap. 35 dovidáme se: Quando duo vel tres seu quatuor cantant versum Alleluia, vel ultimum versum tractus, postquam cantaverint usque ad ultimum punctum sive ad duas virgulas simul iunctas, chorus residuum prosequitur. Ba praví se: In festis autem maioribus et minoribus duplicibus tres cantant graduale et quatuor Alleluia vel plures, si videbitur

cantoribus expedire et commode poterit observari. O jediného sólistu mohlo by se jednat o fériích a svátcích trium lectionum, ale zde kupodivu verš zpívá konvent, a to po alleluja pouze intonovaném, takže účast na verši je náhradou za vynechaný jubilus. Sluší to místo citovat vcelku:

In diebus ferialibus et festis trium lectionum quando contingat Alleluia cantari, postquam cantor (jeden), incipiat alleluia usque ad punctum sive ad duas virgulas simul iunctas, c o n v e n t u s s t a t i m pretermissa (!) neumate v e r s u m p r o s e q u a t u r. Et Completo reincipiatur alleluia et cantetur totum. ¹⁰⁵⁾

Dva sólisté jsou jmenováni in festis simplicibus: Graduale cum versu cantetur ab omnibus, sed Alleluia a duobus usque (patrně utroque) choro prosequente complecionem neumatis et c a n t a t o v e r s u ab hiis duobus, iterum cantetur alleluia. Podobně in semiduplicibus, in dominicis a o sobotní mši mariánské. Graduale a duobus cantetur et Alleluia simili modo. Et cantatur usque ad punctum et conventus reincipiat et perficit totum - quod in simplici festo non fiat. Et post versum iterum reincipiatur et compleatur.

Při dvojím Alleluja doby velikonoční odpadá jubilus Alleluja prvního? Quando vero duo (All.) cantantur, primum totum cantetur cum eo versu, nec repetatur alleluia a n t e versum et post versum. Secundum autem Alleluia et ante versum et post versum repetatur. Et ad primum Alleluia sedeant fratres - protože nebudou z něho nic zpívat. Ale kráceno nic nebude ani v pozdějším notování.

Zde se pokračuje po sedeant fratres: s i c u t a d g r a d u a l e et tractus exceptis illis, qui cantent. Tedy také graduálový verš byl prováděn sólisty. Tak je třeba rozumět hořejším zprávám o graduale, kde se mluví o jeho přednesu: A duobus cantetur et Alleluia simili modo - Tres cantant graduale et quatuor vel plures Alleluia. Druhý případ je pozoruhodný svým uskrovněním proti Alleluja.

Ještě další místo je, kde se nám ritus více ozřejmí, jen si nejsme jisti svou interpunkcí: Quando autem cantor vel cantores aliquid incipiunt - vel etiam fratres, qui graduale ante Alleluia cantant in missa usque ad punctum - et chorus residuum prosequatur. Et zde považujeme za nadbytečné. Chór tedy jako dodnes nasazoval závěrečný pasus. Pak se aspoň praví v pokračování týkajícím se Alleluja: Postquam cantaverint usque ad ultimum punctum si-ve ad duas virgulas simul iunctas, chorus residuum prosequatur. Ale při pozorování, jak se obsazovalo graduale, neušlo naší pozornosti, že jednou: Graduale cum versu cantetur ab omnibus, sed Alleluia a duobus utroque choro prosequente, Nuže, dalo se tak in festis simplicibus. Nelze to vyložit jinak, než že tu trvá ještě na dalším stupni svátkové klasifikace způsob, který pro Alleluja našli jsme na stupni prvním, tj. in diebus ferialibus et festis trium lectionum. Provedení se sólisty považovalo se tedy za výraz zvláštní solemnity, proto jejich postupné množení, a naopak všední bylo, když všechno přebíral chór. Totéž najdeme ještě při traktu.

Quando tractus cantari debet in festis duplicibus et semiduplicibus, et dominicis diebus et sabbato, quando de beata Virgine cantatur missa, a quatuor vel a pluribus, binis et binis, cantentur versus. Ale v jiné souvislosti bylo: cum autem hiis diebus tractus cantari debebit, cantor incipiens primum (patrně versum) prosequatur totum ipsum cum suo choro, alius vero chorus prosequatur suum versum. To bylo při ferích a svátcích trium lectionum, kde chór sám zpíval také verš allelujatický, bylo-li Alleluja.

Kapitola je dosti nepromyšleně seřazena, tak se v ní mluví proti jejímu titulu vlastně o Alleluja. O provádění graduale a traktu dovídáme se v ní jaksi mimochodem. O sekvenci už je pouhá zmínka: Quando sequencia debet cantari, cantato versu de Alleluia et reincepto alleluia

usque ad punctum, statim sequentia inchoatur. Sekvence nahrazuje tedy jubilus po verši opakovaného alleluja proti praxi nynější. To je vše - jak se sekvence obsazovala, nepraví se vůbec.

Mohli jsme pozorovat, že praxe mezilekčního zpěvu se celkem neliší od předpisů Vatikánské edice, jen sborové provedení na úkor tradice ovšem stálo za vytčení. Pro historika je však obojí cenné: to tradiční napovídá římskou provenienci, kterou u eremitů sledujeme a pramen jeho stárí - to netradiční znamená návaznost na poměry mladší. Na půdě diecézní v době, kdy konvent nastupuje ke sv. Tomáši, nebylo už sólové provedení těchto forem vůbec, jen byly tyto zpěvy chóru intonovány počátečním slovem. A nebylo tomu jinak ani v klášterním ovzduší hradčanských benediktinek, ač přece z kuriálního dědictví eremitů prozařuje consuetudo cluniacensis. Odtud patrně rozvrh liturgického sóla, zase bez hlubšího pochopení minulosti, v době, kdy katedrály šly už cestou jinou. ¹⁰⁶⁾

Stará římská liturgie měla zvláštní zpěvník pro sólistu (jediného), jenž byl ze scholy vybírán a oznamován celebrujícímu papeži. Seznam liturgických knih u našich augustiniánských eremitů příznačně už nic takového nezná. Zajímavé však je, že se jakési kantatorium - tak se kdysi ten zpěvník jmenoval - najde u nás v řádu františkánském aspoň ojediněle. Je obsaženo v rkp. pražské UK, sig. VI C 20b, kladeném do 14. století. Ale to není kodex, se kterým se vystupovalo ke zpěvu na ambonu. Sloužil jistě na intonátorském pulpitu. ¹⁰⁷⁾ Hned ve svém počátku zaznamenává intonace pro Asperges me a Vidi aquam - jednak těchto antifon, jednak žalmových tónů s doxologiemi. Zdá se, že i tento zpěvník náležel klariskám. Sv. Klára je nejen přidána v litanii Bílé soboty, známé jinak svým krácením (kromě kantatoria obsahuje kodex ještě další součásti), hlásá to i přípisek zvláštního Alleluja pro tuto světici (fol. 65b a znova fol. 95ab). Neznáme klášter, kterému kodex náležel, ale není oizí, jak míní Václav Plocek. ¹⁰⁸⁾

Absence našich patronů dá se odůvodnit tím, že jejich svátky užívaly skladeb z Commune sanctorum, které má kantatorium na konci. Ale vzhledem k ostatnímu obsahu může kodex být i dílem pouze soukromým, pouhým výtahem z graduálu. U našich eremitů jsme na graduál odkázání a můžeme se těšit z toho, že se zachoval aspoň ten. Jedná se o kodex brněnské UK, sig. A 2. Hned v počátku vidíme shodu s františkány v tom, že Asperges a Vidi aquam neintonuje sám kněz: In omnibus dominicis diebus per annum finita tertia a sacerdote missam celebraturo primo aspergatur aqua benedicta maius altare tantum genibus coram altari flexis. Et statim a c a n - t o r e i b o i p i a t u r antiphona Asperges me. Et dum communiter cantetur a fratribus cum suo versu et Gloria patri, ab eodem sacerdote aspergantur fratres. Povážlivá je shoda této rubriky s prameny františkánskými, kde se rovněž jedná o pokropení bratří. ¹⁰⁹⁾ Jinak Capitula ordinacionum pod č. XXXIIII, De agendis in missa conventuali, vylišují tento obřad podrobně. Dovídáme se, že když kněz pokropí oltář, pokropí postmodum cantores similiter iunotos ante pulpitem. Paratos si fuerit duplex festum vel minus duplex. V ohůru se účastníci kropí podle přednostního práva, post fratres, si affuerint, aspergantur seculares... Illos autem, qui in ecclesia exteriori, aspergat ille, cui cantor iniunxerit - vel sacerdos, si commode potuerit expediri, antequam oporteat eum redire ad dicendum oracionem. Závěrem zpívá kněz před oltářními stupni stoje versikuly a oraci (Exaudi nos), jak má dosud ritus římský. Hoc dicto sacerdos revertatur in sacristiam acolito preeunte. Nesmíme podceňovat význam této ceremonie pro historii. V jiných ritech - diecézních i řeholních nedělní asperze je pouhou součástí hudebně obsaženého procesí před mší summou. Nynější stručnost žila tedy v ritu římském v hlubší minulosti, než by se myslelo.

Ale vraťme se ke graduálu. Tak budeme kodex nazývat, i když na hřbetě štítek hlásá: A n t i p h o n a r i - u m chori nostri Bruno-Thomensis antiquissimum. Víme už,

že titul na štítku není nikterak chybný. Podivujeme se jen dlouhému přežívání tohoto názvu v řádu po převzetí z nomenklatury kuriální. ¹¹⁰⁾ Tak byli eremité věrni své tradici. Podle toho i nápevný obsah musí být spolehlivě římský. Naneštěstí zase jako při antifonári hodinkovém máme v kodexu jen temporále. A stejně je kodex doplněn v 16. století, neboť velká část z něho je na konci ztracena. Uvnitř graduálního responsoria v pondělí velikonočním nasazuje na papírovém materiálu reparátor knihy, patrně týž, jenž doplnil antifonář hodinkový. Vděčně pozorujeme, že i on zachoval tradici nejen notační, nýbrž i nápevnou bez krácení a poruchy podkladu textového. I u něho mezilekční zpěvy zůstávají ve své bohatosti. Jen to lze zaznamenat, že versus allelujatici nepřejímají obyčejně jubilus ze svého Alleluja, ale tak je tomu i na původních listech. Také marně hledáme značky pro nastoupení chóru po sólovém zpěvu. Někjaký vývoj od předepsaného stavu není tedy vyloučen.

Nějaké kazy ovšem chorál eremitů jistě mít bude. Nezapomínejme, že přebíral z pramenů pozdně římských z poč. 13. stol. Spolu s antifonářem hodinkovým vlastně nám představuje stav, v jakém se gregoriánský zpěv nalézal tou dobou ve svém původním domově. To má jistě historickou hodnotu. Hudební historie se vlastně na škodu věci opírá vesměs o vývoj mimořímský, neboť jen takových pramenů má dostatek. Příležitostně jsme chorál graduálu A 2 už poznali, doplníme jen některé příznačnosti. Tak žalmové tony opakují se v introitech. Doxologie je vesměs jen incipitována, ale máme ji co do nápevů obsaženu ve sborníku, jehož notované ordinarium zabývá se také žalmovým zpěvem. V naší věci uchylujeme se k tomu, co je nadepsáno v ordinariu: *Thonus versuum et Gloria antiphonarii diurni*.

Mimo koruptelu je jistě odohylné nasazování druhého žalmového membra. Tu se s Edicí vatikánskou shoduje jen tonus IV. a VII. Tonus první a třetí opakují prostě

adventní je s výhodou pro monosyllabu

a o o o oh Ga oh a a G
et semitas tu-as e-doce me. 111)

Jen o první neděli postní jsme viděli výjimku, jakoby navzdory Edici vatikánské:

Ga oh a G G
co-mo-rabitur.

Takové nedůslednosti nepovažoval středověk ještě za chyby a někde musíme také přiznat lapsus písařův. Ale neslýchané je o Mládátkách ve druhém tónu:

F F F F F G FD F F EC DED
nomen tuum in u-niverse terra.

Tady už jde akcentování jistě nedovolenou cestou. U františkánů jsem to nenašel, ač shody v introitové psalmodii jsou obdivuhodné.

Zlou známkou doby je rozkládání ligatur v žalmech pro textový podklad. Nic vážného není ještě na příkladu ze třetí neděle adventní, která v našem graduálu proti zvyku místo žalmového verše pokračuje v textu užitém antifonou.

F Ga a a a a a a a a a a aG Ga
Et pax dei, que exsuperat omnem sensum:
F G a a a a a a a a a a aca G F FE D
custodiat corda vestra et intelligen-cias vestras

Zde se opakované initium ke druhému membru kryje rozkladem s pouhým variantem, jenž je trvalý v jiných ritech. Nic takového však nelze namítnout při introitu Dum sanctificatus fuero ve středu po čtvrté neděli postní při mediaci:

G a o o o o o h o d o h a c
Be-nedicam dominum in omni tempore - častější zjev u františkánů.

Augustiniáni také na nových listech: ad k Domine v introitu Si iniquitates.

Zde upozorníme na zvláštnost, že podle našich eremitů třetí tonus začíná svou mediací zpravidla vstupem od h. Sylabizování našlo v tom patrně podporu. Správně si počínal např. Introit In deo laudabo verbum při nadpočetné slabice.

c o c h o d c c ha o G ao o o
quoniam conculeavit me ho-mo: to-ta die

To bylo v pondělí po třetí postní neděli. Ve čtvrtek po Popelci uvidíme, co udělá graduál v terminaci kvůli přízvuku. Introit Dum clamarem ad domlnum:

G ao o o o o c h o d c ha c G ao c o ch aG a h G Ga
Exaudi deus..deprecoationem me-am: Intende michi et exaudi me.

Nejinak františkáni.

Škoda, že příkladů na třetí modus je v doobnovaném temporálu jen málo. Dokologil má sborník v této podobě:

G ac o o o o o o c c o d o o ha ho
Glori-a patri et filio et spirítui sanoto
G ao o o o o o c o d c ha ao
slout erat in principio et nuno et semper
G ac o o o o c aG a h Ga
et in secula seculorum amen.

Zde je zřetelná disparita a graduálem, ale jak ještě uvidíme, jde o externího písaře, navyklého na jiný ritus, který tu zaplazuje týž nápěv už ve třetím podání a je zřejmě popleten. Předchozí dvě formy jsou u něho:

Beatus vir, qui non ablit...et in via peccatorum non stetit
 G a o o h o d o o o a o
 Dixit dominus do mi-no me-o
 ha

Et ex-ul-tavit spi-ritus me-us

Initium při Beatus zapsal skandloku ligaturou k nezřetelnosti. Rubrikace je vypnechá-
 na, takže mimo kantika není zřejmo, kdy se která forma užívá. Ale o tom jinde. Proti
 tomu všemu je graduál psán se vší pečlivostí. Jen se někdy kvadrátové tvary těžko směř-
 návaří do osnovy pro svou veličnost. Notátorovi byla zřejmě osnova předem připravena. Ale
 úmysl při vedení nápěvu dá se rozeznat. Jistě neoteme obyčně terminaci (diferenci)
 IV. tonu proti Vatik. edici:

a a aF	Ga G FGF	např. Introit Nos autem gloriori
a a aF	Ga G <u>FGFE</u> -F	dominum při Intr. In voluntate tua!

Ve druhém případě patrně rozvedený strophous. (Známy Intr. Resurrexi.)
 Ale supervenience: G F FGFE-F v Introitu Misericordia domini.

Vůbec problémem při Introitech graduálu je žalmová difference. Především změny ter-
 minace jsou psány nikoliv při doxologii, která v graduálu nemá ani evove, nýbrž při
 samotném žalmovém verši. To by mohlo znamenat, že antifona Introitu se opakovala také před
 doxologií. Bohužel o provádění Introitu v chóru nemáme zprávy ani v capitulech ordinationum.
 Ale také Vatikánská edice užívá změny terminace už při verši aspoň v jednom případě, kdy
 se jedná v prvním modu o ukončení na dominantě návratem FG-a. Nehledě ovšem k případům, kdy

odpadá doxologie. Jmenovaný návrat k dominantě se v kodexu vyskytuje častěji, a také s rozkladem ligatury: F-G-a. Srv. v druhém týdnu postním k sobotnímu Introitu Lex domini páteční Ego autem cum Iustis. Zde můžeme vidět, že difference je jinak aplikována než v Edici vatikánské. Lex domini na dominantě začíná, ale Ego autem má tu difference k formě Initiové od F přes G na dominantu, takže mezi difference a počátkem Introitu je melodická identita. Tentýž případ ve srovnání Introitu Meditatio cordis (pátek po IV. postní neděli) a Miserere omnium (Popelce). K Introitu Gaudeamus známá difference ůte se při svátku Tomáše Becketa, jenž je v temporelu mezi koncomitansem vánoo.

ae G G FB DCDP

ool-lau-da-ol-o.

Introit Cirumdederunt me o neděli devítníkové má difference jakoby ohybné o stupen výše v konečném melismatu. Ale označena je posuvka pro b mole.

o o d h o aG baGa

liberator me-us.

Skutečnou novotou pro nás je změna v terminaci modu sedmého. Jeho normální ukončení žalmové je hned při Asperges: d deſe d o ch aG. Ale jsou zde případy, že jako v modu prvním vrátí se difference k dominantě. Tak nejen při druhé adventní neděli, kdy Introit Populus Syon začíná vysoko bez tóniky: ood o o, nýbrž i o vánočním Puer natus est nobis, kde tónika je zachována v Introitové Incepol a tvoří s dominantou známou Initiaální kvintu: Gd d.

dh od d d d defe d c o od
 qui deducit velut ovem Io-seph .
 qui-a mira- bi- lia fe-cit .

V prvním z případů přilohází na své vox hebraica se svým přízvukováním na konci slova.

Tolik o diferencích. Připomeneme-li ještě, že inaeque tonu druhého a osvého je

C D CF FFF
 G a Go coo ,

můžeme ukončit své vylišení Introitové psalmodie v kodexu. Pokud jde o další součásti propria mimo mezilekční formy, lze konstatovat, že vyloučeny jsou vesměs verše k offertoriám v kuriálním ritu. Něco nás může upoutat při prohlížení skladeb pro communio. Dostl nedbale se přechází skutečnost, že communio se vyskytovalo a ještě v dnešních edicích vyskytuje také neprokomponované melismaticky jakoby antifona k Benedictus či Magnificat. Středověk na to reagoval někdy překomponováním dotyčného textu. Jeden pří-
 pad, který může přivést k pochopení zkomořeniny užívané před Edict vatikánskou, má také náš kodex. Jsem v sobotu po druhé neděli postní.

O-por-tet te fi-li gau-de-re, qui-a fra-ter tu-us
 mor-tu-us fu-e-rat et re-vi-lit, pe-rie-rat
 mor-tu-us fu-e-rat et re-vi-lit, pe-rie-rat

et in-ven-tus est.

Změnami v klíčování konfirmovali jsme zápis s prameny františkánskými. Počínaje od quia frater tuus vznese se nápěv na oblast plagální do modu VII. stylem responsorií. Větší ambitus nelíbí se pak reformátorům medloeským, sčkoliv obdobu měl v communale Diolite: Pusile-nimes confortamini o třetí neděli adventní. Ovšem existovaly také jiné návrhy přepracování, než má kódeks eremitů z tehdejšího úzu kuriálníhoho. Pro jeden můžeme se vrátit k rukopisům jakubským.

O- por-tent te fili gau-de-re, qui-a fra-ter tu-us

mor-tu-us fu-e-rat et re-vi-xit, pe-ri-e-rat et in-

-ven-tus est.

Tak je v graduálu sig. 22/33 a s bezvýznamnými varianty také v měsíčním plenariu 6/11. Je to nápěv dleoděze. Náhrada likvescence porušila linoopol, běžnou v modu sedmém:

G Goh od d. Bezmála stejně je pojato perierat. I zde při stejné tónině jsme nakloněni věřit v předlohu z responsoria.

Co nás v augustiniánském graduálu zklamalo, je chybění zpěvů pro mešní ordinarium. Bývají po Asperges zařazeny u františkánů. V knihách františkánů najdeme součásti spájeny už v mešní cykly, podobně jak má dnešní Kyriele vaticanum a jak bylo už před vatikánskou edicí chorálu. U augustiniánů bylo tomu nejínek, pokud míníme eremity. Má tak jiné graduále, které se zachovalo na půdě sousední diecéze. Jde o rukopis příručního formátu v pražské UK, sig. XIV H 27, kde je sbírka mešního ordinaria zařazena až za propria. Kodexu se upírá domácí náš původ pro absenci patronů. ¹¹²⁾ V tomto ohledu jistě neprávem. Graduál zařazuje totiž jen ty svátky, které mají aspoň některou zpěvní součást vlastní, jinak se počítá s Commune sanctorum, jež následuje. Sanktorální partie jsou vůbec zapleteny do temporálu, který si zase nedělá nárok na úplnost. Rukopis je zřejmě speciale. Nás zaujme chybění nejen Božího těla, nýbrž i Trojice. Boží tělo vymáhá, jak víme, generál řádu Tomáš ze Štrasburku po generální kapitule konané r. 1345 v Paříži, svátek Trojice slaví od r. 1334 celá církev. ¹¹³⁾ Pro naše graduále brněnské jsme vročení dlužni, ale jeho terminus post quem je teprve rok 1355, neboť praeconium paschale, o kterém budeme pojednávat jinde, má jméno Karla IV, už jako císaře. Dá se odhadovat, že náš graduál vznikl současně s antifonářem hodinkovým A 4, jenž se o totéž vročení může opírat na základě paleografie a zvyku, jako i pro fakt, že obě knihy byly doplněny a převázány toutéž osobností kláštera. Vznikl-li graduál pražské knihovny tak brzy, pak by se jednalo o klášter pražský, který už r. 1338 má hotový ambitus a z budovaného kostela má chór r. 1315. Skutečnou závadou takovéto proveniencie kodexu je propriální Alleluja pro svátek sv. Augustina. Skladby jsou dvě na výběr ve formuláři De gloriosissimo patre nostro beato Augustino. První byla známa diecézí o sv. Vojtěchu. ¹¹⁴⁾

Alle -

lu-ja

0 san-cti-tatis spe-cu-lum, di-vi-ne legis e-mu-lum, Augustine,

per se-cu-lum hanc re-ge gregem Chri-sti, ut te seque-

-tur sedulus ad gau-dia perhenia, pe-

-ter, quo iam pre-1-sti.

2.

2.

2.

2.

Negativní argument ve věci proveniencce pražské při tomto kodexu spočívá v tom, že ani jedna ani druhá skladba není známa misálu téhož řádu, jenž se uchoval v knihovně eremitů brněnských - nynější signatura A 12 brněn. UK - a jenž jistě pochází z kláštera pražského. Bude to další pramen našeho poznání. Na fol. 306a je známá orace A ounctis, do které se přidává patronus loci. Mezi Petro et Paulo a et omnibus sanctis, kde bývá značka N vloženo je: et beatis martiribus Vito, Wenceslao, Adalberto, Benedicto cum fratribus - ačkoliv v sanktorálu byl už svátek Cyrilli et Metodii (orace Concede). Sv. Vít je se svými druhy v kalendáři psán sice černě, ale to patří jen ke známkám nesourodosti kalendáře s ostatním kodexem. Cyril a Metoděj jsou tam červeně. Podobně když po Commune sanctorum a formuláři pro Dedicatio ecclesiae je psána votivní mše De patronis, je v oraci pořad zcela pražský: Viti, Wenceslai, Adalberti, G e o r g i i, S t a n i - z l a i, Procopii, Benedicti cum fratribus nec non Ludmille vota gloriosa - oož se opakuje bez újmy také v sekretu a complendě. Záleží na tom ovšem, do které doby kodex náleží. To byohom také rádi věděli ke vrocení graduálu pražské knihovny. Nuže, praeconium paschale o Bílé sobotě má na místě jmen pouhé N, ale zato na Velký pátek v přímluvách mimo pouhé N týkající se císaře římského čteme: Oremus et pro beatissimo papa nostro C. Nemůže jít o nikoho jiného než o Klementa VI., který zemřel r. 1352. A císařem není ještě náš Karel IV. K tomu ještě poznatek, že formulář Božího těla je v misálu teprve za poslední neděli po sv. Duchu, tedy na konci temporálu. Naši nalezenou jistotu nám nyní zmate skutečnost, že sanktorál obsahuje už svátek sv. Sigmunda (tři orace - Deus qui beatum regem). Kalendář jej má černě, ale až den po Filipu a Jakubu - proti zvyku moravskému. V Praze je kult doporučen teprve synodou z r. 1365 pro ostatky "nuper" získané Karlem. Musili bychom předpokládat, že u augustiniánů byl světec slaven už dříve z privátního popudu - snad existence některého oltáře, jemu zasvěceného. Ale jednak je to dost ne-

pravděpodobné při lpění na kalendáři kuriálním, jednak jsou v kodexu, tj. také v jeho sanktorálu, i ostatní patronové až po Sigmunda včetně, jejichž kult v počátku sotva byl řádem favoritován. Tak otevřená náruč, že i sv. Jiří, ba i sv. Stanislav jsou vzýváni jako patroni, odpovídala by spíše době pozdější. Nezbyvá než spokojit se zjištěním, že je tento kodex dosti hluboko v minulosti jen předlohou, a že by tedy musil jeho pořadatel na skladby allelujatické o patronovi řádu narazit. Jejich charakter připouští, že šlo o prvotní pokusy, které mohly být nepřijaty.¹¹⁵⁾ Ale také při kodexu pražské knihovny není starý původ ještě zajištěn, a bude to právě mešní ordinarium, které ho bude ohrožovat, i zase k diecézi naopak připoutávat. I zase misál bude mít k záležitosti mešního ordinaria své příspěvky. Mezi jeho notované součásti náleží také intonace Gloria in excelsis deo s předeslanou melodií Kyrie, aby celebrant veděl jak intonovat ze souvislosti.¹¹⁶⁾ Zde možno hned upozornit, že *Ite missa est* nepřebírá melodii z Kyrie předepsaného pro touž mši, aspoň ne pravidelně. Důležité je, že tento nezpůsob je znám také z knih františkánských.

Misál byl součástí knihovny brněnské a byl také užíván brněnským konventem aspoň v době, do které náleží kalendář. Mimo Víta a Sigmunda patronové jsou červeně, ale černě je ještě Hedvigis ducisse Polonie a chybí Kordula. Červená barva při sv. Jeronýmu je asi ze zřetelů řádových a nemusí představovat ještě pozdější jeho patronát u nás. Podobně červená barva při Festum Nivis beate Virginis přichází asi s římským ritem a nepřipomíná ještě úsilí arcibiskupa Jenštejna. Navštívení P. Marie chybí v kalendáři a formulář je později vepsán na volná místa před titulem *Incipit missale ordinis sancti Augustini secundum consuetudinem Romane curie*. Nějaký význam má červená barva při svátku Dorothee (proti např. Apolonii dále) a při vedlejších jménech eodem die: *Wilhelmi confessoris* a *Thome de Aquino*, která se nedostala do sanktorálu. Červeně je označena i sv. Anna. Pozoruhodné je, že sv. Vojtěch se

slaví v týž den se svatým Jiří (oboje červeně),¹¹⁷⁾ ale *Quingue fratrum* je s papežem Martinem, který v týž den má přednost, černě, což je zase možné jen na Moravě s austro-hováním od ostatků sv. Kristina v katedrále. Misál má pro biskupství málo porozumění. Biskupa vynechává v *praeconium paschale* stejně jako graduál. Orace za biskupa chybí po papeži mezi votivami. Chce se snad zdůraznit exempce řádu. V breviáři A 107 je zabrána dokonce orace papežská pro generála řádu: *Omnipotens sempiterne deus, miserere famulo tuo generali nostro et dirige eum...* (Po litanii na popeleční středu).¹¹⁸⁾

Nám však jde o *ordinarium missae*. Po těchto jeho pramenech nemoravského původu můžeme konstatovat, že i při mlčení graduálu nejme v té věci úplně opuštění, neboť nápěvy mešního *ordinaria* zabývá se především náš sborník, a to nikoliv ve spise *Ordinarium* nazvaném, jenž nám notoval *Toni communes officii* s některými příspěvky pro mši, nýbrž v ceremoniálu zvaném *Capitula ordinationum*. Nápěvy mešních těchto textů stálých jsou, což je výjimkou, v tom spise notovány, a to paleograficky stejně, jako je notování jmenovaného spisu - jde o stejného písaře i notatora, k čemuž se vrátíme na jiném místě.¹¹⁹⁾ *Capitula ordinationum* jsou nucena nápěvy uvádět k rozlišení svátků podle klasifikace, která se nápěvy navenek jevila. Tu pak poznáme, že žádný pramen, tj. ani graduál pražský, ani misál, a také žádný kodex františkánský u nás dochovaný, nemůže konkurovat se zápisu u nás nalezenými co do původnosti. Tu máme nejstarší *Kyrieale Romanum*.

Napřed bude nutné vytýčit plán. Kdežto zpěvníky začínají nápěvy od nejslavnějších a putují až k těm nejjednodušším, *Capitula ordinationum* jdou obráceně od klasifikace nejnížší ke klasifikaci nejvyšší. Obrátíme jejich cestu v zájmu koordinace. Nuže, *Hec sunt festa maiora duplicia*:

Nativitas domini
Octava eiusdem
Epiphania domini

Purificacio b. Marie
 Annunciacio eiusdem
 Resurreccio domini
 Ascensio eiusdem
 Dominica trinitatis

quam volumus celebrare per totum ordinem in octava penthe-
 costes,

Nativitas s. Iohannis Baptiste
 et festum apostolorum Petri et Pauli
 Assumpcio beate Marie
 Festum sancti Augustini
 Nativitas beate Marie
 festum Omnium sanctorum
 festum proprii loci
 et consecracio eiusdem.

Následující ve zkratce nápěvy. Et tunc in missa cantetur
 secundum modum inferius adnotatum:

Kyrie: G ah aohaG aGFED

Gloria: G EG G G ah ohaG aG EF G

Sanctus: Gha ddch ca- a

Agnus: F-ac- aGo-do

Ite missa: FGaF GF FE-DC - FGa ca-aGF

V seznamu si povšimneme slavení nejsvětější Trojice. Od
 r. 1334 je to už svátek i v římské církvi po rozšíření
 partikulárním. Zde je to ještě vlastní iniciativa řádu, což
 je při ritu kuriálním nápadná samostatnost.¹²⁰⁾ Zdrženli-
 vost je patrná v názvu, neboť přestože se slavení počítá
 mezi slavnosti nejvyšší, je to jen dominica, nikoliv fes-
 tum. A zračí se tu ještě, že jiní jinde nekladli slavení
 právě na neděli, která v té době představovala svatodušní
 oktávu, ale officium měla původně vakantní.

Ale pro stáří pramene je tu ještě další doklad. V se-
 znamu jsou všechny tehdejší evátky P. Marie. Nebude zde to-
 tiž žádný zvláštní cyklus nápěvů mariánských. Nahlédneme-li
 nyní do misálu, najdeme tam už De beata virgine Maria

dodnes užívané Kyrie a gloria (intonace), ale nebylo Sanctus-Agnus. Jde totiž jistě o převzetí z úzu diecézního, který ještě neznal celistvé mešní cykly. Přesto je dodáno *Ite missa est*: D-FGFG FG abaG-aG F G. Jako neúplný formulář je zařazen příspěvek v řádovém graduálu pražské knihovny, ještě bez *Ite missa est*, ale příznačně v Gloria s tropy. Eremité tropy jinak vůbec nezpívali. A zařazen je až po řádovém průběhu sbírky, tj. po nápěvech zádušních. Misál měl by mladší uspořádání, neboť mariánský cantus řadí už mezi pořad řádový po cyklu *In dominicis diebus*. Jenže mladí graduálu se rovněž přihlásí: brzy totiž je v něm přidruženo ještě další Kyrie a Gloria mariánské, dnes neužívané, ale ve středověku diecézemi pěstované.

Kyrie: F DF GabaGF DĚ F.

Gloria k tomu znělo: F FEDC F - G F a D CDF GF F, ale je zde notováno o stupeň výše, a intonace nemá pokračování.

Pražská arcidiecéze tuto dvojici ve zpěvníku arcibiskupa Arnošta z r. 1364 má předeslánu dochovanému Kyrie + Gloria mariánskému, na Moravě je totéž o něco dříve v graduálu biskupa Jana Volka. Elementární stav se najde v olomouckém misálním plenáriu (nyní ve Stát. archivu, sig.CO 141), vzniklém před polovinou 14. stol. To má ovšem význam za předpokladu, že naše augustiniánské graduálové speciále čerpá z diecézí našich. V oizině jsou tyto skladby dávno. Kyrie má také Vatik. edice mezi nápěvy ad libitum č.8. Prameny pro Kyrie + Gloria dodnes o P. Marii zpívané jsou v našich diecézích tytéž.

Graduál pražské knihovny novoty nenadepisuje. Teprve poslední dvojice nese titul "Paschalia". Zde je ke známému Gloria (jen intonovanému) zapsáno Kyrie se sympatickým vzestupem ke staré dominantě.

Ale tak má také náš graduál brněnský a měli tak i fran-
tiškáni, jenže toliko o vigílii velikonoční. Proto nám
ve sborníku chybí. Zde se asi tento cantus vymáhá už pro
velikonoční dobu vůbec, po způsobu světském, ač incepte
připomíná ještě původ z litánie. ¹²¹⁾ Před touto veliko-
noční dvojicí zaznamenává kodex několik *Ite missa est*
řádu oizích. Dokumentární význam má exemplář:

Tato melodie byla u nás velice oblíbena. Už od 13. stol.
se vyskytuje jako Alleluja pro svátek Trojice: Benedic-
tus es Adonay. Neustálé opakování nápěvu ve skladbě vede
však spíše k nešpornímu Benedicamus Domino, jak se obje-
ví ve svatojiřském processionalu ve stol. 14., rkp. praž.
UK XII G 16. ¹²²⁾ Také allelujatický verš *Letamini in*
domino et exultate iusti se na tuto melodii jejím opako-
váním vyzpíval pro *Commune martyrum* - počínaje od jakub-
ského misálního plenaria 6/11 až po Jistebnický kancionál.
Tam husité vytěžili melodii v tropovém rozložení ještě i
pro Boží tělo při české parafrázi na Alleluja *O Iesu pas-*
tor bone. Tím se stává náš domácí původ kodexu augustini-
ánského nejvýš pravděpodobným. Od 15. stol. se tak zpíva-
lo ještě také mešní *Kyrie* u nás (graduál kutnohorský a ji-
né další).

Capitula ordinacionum dále: *Heo sunt festa minora duplicia:*

Festum sancti Stephani prothomartiris
Sancti Iohannis apostoli
Sancti Pauli primi heremite
Translacio beati Augustini,

que celebratur pridie Kal. Marcii,

Missa in Cena
et Sabbati sancti
et Sabbati sancti Penthecostes.

Ad modum minorum dupliciorum celebrentur:

prima et secunda die post Resurreccionem

prima et secunda die post Pentheosten

Commemoracio sancti Pauli

Octava apostolorum Petri et Pauli

Festum sancti Laurencii

Octava Assumptionis b. Marie

Octava sancti Augustini

Octava Nativitatis beate Virginis

Dedicacio sancti Michaelis

Dedicacio basilice Salvatoris

et apostolorum Petri et Pauli,

que videlicet due consecraciones non celebrantur nisi a fratribus in Urbe,

Et tunc cantantur in missa sic: -

Následují prázdné osnovy pro Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus a Ite missa est. Teprve ostatní prameny nás poučí, že se jedná o melodie dochované Vatikánskou edicí v cyklu In duplicibus primo loco pod titulem Conotipotens genitor. Jen o Ite missa est nám mlčí graduál pražské knihovny i misál. Podle pozdějších pramenů františkánských by mlčení znamenalo, že Ite = Kyrie. Pozoruhodné je, že tento cyklus se přisuzuje také vigilií velikonoční a svatodušní. Jistě mimo Kyrie, jež se zřejmě považuje ještě za součást litánie. Dalekosáhlý význam má však poučka, že poslední dvě dedikace římských kostelů se neslaví mimo Řím. Toto omezení totiž ruší zásah řádového generála po generální kapitule v Paříži r. 1345: In omnibus servetur forma romane curie tam in festis quam in commemorationibus sanctorum... Festa autem hec, que olim in nostro ordine non servabantur, amodo ubique paragentur, videlicet dedicationis basilicarum, nostri salvatoris, Petri et Pauli... Ostatně budeme mít příležitost posoudit antikvitu kalendáře v tomto spise užívaného voelku, až bude klasifikace liturgická vyčerpána. Pokud jde o prázdné osnovy, mohl být písař sveden oním omezením na Řím, jako by se e t t u n o

cantatur vztahovalo jen na jmenované dedikace římské. Pak bychom i přepis tohoto spisu vztáhli před r. 1345. Paleografických námitek by nebylo. 123)

Ista sunt festa maiora semiduplicia:

Festum s. Andree	S.Iohannis ante portam latinam
Sancti Ambrosii	Primum festum s.Michaelis
S. Thome apostoli	Sancti Barnabe
Sanctorum Innocentum	Sancte Marie Magdalene
Octava Epyphanie	Sancti Iacobi apostoli
Conversio s. Pauli	Sancti Petri ad vincula
Kathedra s.Petri	Sancti Barnabe apostoli
Festum sancti Mathie	Decollatio s.Iohannis Baptiste
Sancti Gregorii	Sancti Mathei apostoli et evang.
Sancti Marci evang.	Sancti Luce evangeliste
Sanctorum Philippi et Iacobi	Sanctorum apost.Symonis et Iude
Utrumque festum s. Crucis	et sancti Martini confessoris
	et quandoque missa beate Virginis

sabbatorum in conventu cum suo Kyrie celebratur.

In supradictis cantetur sic in missa:

Kyrie G ah h [a] ohG - Vat.edice č.VI Kyrie rex genitor

Gloria: a GF - F Ga a, Gaba GF F

Sanctus: oc aa, F

Agnus: o a FGF F

Ite missa est: E-GaGa - Gañoha ha - G a.

Tady to vypadá, jako by autor znal už o Panně Marii aspoň zvláštní Kyrie. U Arnošta opravdu naše dórské Cum iubilo je bez intonace Gloria. Nalézá se ovšem vcelku ve vlastní skupině pro Gloria samotná, ale při Kyrie je zanedbán zvyk incipitovat. Na Moravě je to olomoucký misál CO 141, jenž naše mariánské Gloria s jeho tropy spojuje s Kyrie jiným, tropovaným textem Cunotipotens genitor, kdežto Cum iubilo ještě chybí. Ale nakonec se rozhodneme pro výklad jiný. V té souvislosti míní autor svým Kyrie celý mešní cyklus,

jako se říká Kyriale celému mešnímu ordinariu. A miní cyklus, který následuje - že konvent, jestliže sobotní mši zpívá, volí formu užívanou in semiduplicibus. Není tu přece pro mariánskou sobotní mši nic notováno, a počítat s pouhým tropováním mariánským pro nápěv nějak obooný, jako bylo Kyrie summum (a aG a chaGa) v praxi světské, u tohoto řádu nelze.

Fak je tu ještě otázka stran intonace Gloria in excelsis Deo v tomto mešním cyklu. Nemíní se zde Gloria paschální, jak by se zdálo. I prameny františkánské, stejně jako augustiniánský graduál pražské knihovny, zpívají s touto intonací Et in terra: a c d ca G - Ed.vat. č.II. In festis solemnibus primo loco. Doklad, že paschální Gloria bylo kuriálnímu ritu neznámo a že nynější intonace: a GF F F G a G ba a pro skladbu sborníkem zamýšlenou je variantem - kupodivu se zakončením "irregulárním" (a-G-b-a).

Konečně vidíme, odkud bral Ite missa est misál, když zavedl de beata Virgine Maria Kyrie a Gloria světské. Má však pro semiduplicia maiora náhradu: CDEDE CDEFED ED C D. Františkánské Kyrieale praž. UK, sig. I E 12, má bez náhrady Ite našeho sborníku pro oba případy. 14. stol., proveniencie je naše. Jinde zůstává P. Maria bez Ite.

Hec sunt festa minora semiduplicia:

Festum s. Nicolai

Sancte Lucie

Vigilia Nativitatis dom.

A festo innocentum usque ad octavam Nativitatis

Festum s. Anthonii abbatis

Sancti Willehelmi

Sancte Agnetis primum

Sancte Agathe

Sancti Benedicti

Festum sanctorum Iohannis et Pauli usque ad octavam apostolorum A die Assumptionis beate Virginis usque ad octavam

Infra octavam sancti Augustini, quando agitur de festo
eiusdem

Infra beate Virginis octavam Nativitatis

Festum s. Ieronimi

Festum s. Cecilie

Sancti Clementis

et sancte Katherine

in quibus cantetur:

Kyrie: GaGaG D DG FGFED FGabG FG

Gloria: ad ch cd ch a h o h a

Sanctus: CDECD C - špatně klíčováno

Agnus: AC DF EFED C D

Ite missa est: FG ab-aG aGFED-EFED C D. V rkp. chybně klíčováno. 124)

Překvapuje zde svátek sv. Viléma Velikého, neboť u nás v řádu se dostává do sanktorálu teprve oním pozdním breviářem sig. A 63, který nám představoval reformu; nabývá vlastních lekcí a orace. V misálu čte se jen Scholastika, na jejíž den připadal, kdežto kalendář téhož kodexu už jej má červeně (na druhém místě). V breviáři A 107 nemá sanktorál ani Scholastiku, takže po Dorotě je hned Valentin a dále Kathedra Petri - jen kalendář má oba, přednostně Viléma, ale oba jen černě. Sv. Viléma z Maleval otili vilemité, jedna ze složek vzniklého pak jednotného řádu eremitů sv. Augustina. Dosáhli schválení kultu u papeže Inocence III. r. 1202, kdežto jednotný řád vznikl r. 1256 bullou Alexandra IV. Licet ecclesiae. Tak lze snad vysvětlit kolísání tohoto kultu v augustiniánském řádu. Záleží na tom, kde mají Capitula ordinationum svůj původ, ve které oblasti. Zatím jsme se ujistili, že nemohla vzniknout po r. 1345, už proto, že ani svátek Božího těla v nich není jmenován. Slavení sv. Viléma nemůže z toho nic rušit. Ale brzy budeme mít možnost zařadit je do velmi hluboké minulosti. Sv. Vilém zemřel 10. února r. 1157, v týž den byl připomínán nebo slaven.

In dominicis diebus fiat officium ad modum semiduplicium,
et cantentur hec: -

Následuje mešní cyklus dohovany zcela shodně ve Vatikánské edici pro neděle infra annum - i s *Ite missa est*. Jen při Gloria je tu alternativou předesláno: o a a G a ho a, které je nyní infra octavas. A po *Ite missa est* zpívaném jako Kyrie dodán vlastní nápěv *Benedicamus Domino*: a G a G E Gahca G a. Týká se také nedělí postních. Ale s tímto nápěvem *Benedicamus* nalézáme jenom v tomto prameni. Misál má výslovně opakování melodií z *Ite missa est*. Ani františkáni nebudou *Benedicamus* našeho pramene podporovat. Je zřejmě převzato z officia, ale vrátíme-li se k jeho užití pro officium v notovaném Ordinariu, shledáme vážný variant (pod č. naším 9). Tedy dva různé prameny pro přepis? Jinak je tento mešní formulář nejstarším dokladem pro užívání Kyrie orbis factor o nedělích. Jinde měla neděle pro Kyrie elementární formu, kterou si zapsal autor graduálu praž. knihovny k intonaci Gloria Da aG GFE D E F G aaGFE E, jež o nedělích bývalo v diecézích. I Kyrie stačilo jen naznačit, neboť jde o melodií, kterou také eremité zpívali - in simplicibus minoribus, jak uvidíme. Toto spojení je zase dokladem pro naši domácí provenienci graduálu.

Que sint festa maiora simplicia et que Kyrieleyson,
capitulum XII Festa vero maiora simplicia sunt illa, in
quibus in missa proprium officium assignatur. Et tunc can-
tetur sic:

Kyrie: G a hG dchaG ahaa G

Gloria totéž, jež bylo alternativou pro neděle:

c a a G a o a aG Ga

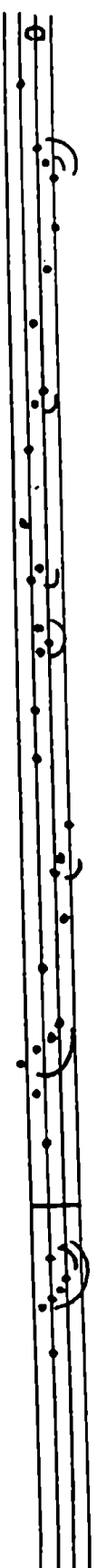
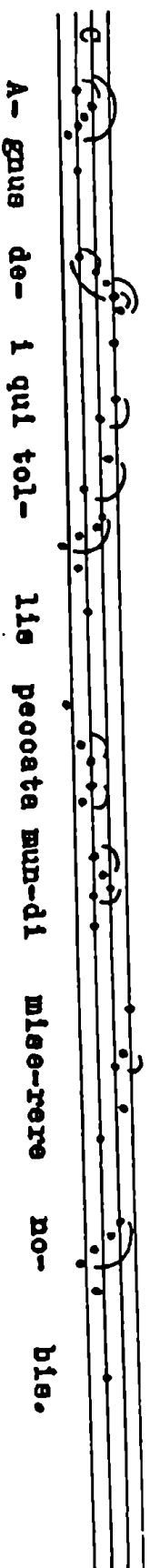
Sanctus: DFEDC D

Agnus: DFEDC D DF

Ite: G FGFED F a G

Kyrie zde nasadil písař kvadraticky, bezděčně, neboť po klivu přechází hned k notaci vlastní, o které povíme nakonec. V *Ite missa est* nemáme zde melodií celou. Všechny

ostatní rukopisy mají missa est melismatické: FGAHAG F G. Missál žádá zde hes. Skutečná zajímavost však je zde Agnus. Tak jak je naznačeno, přebíralo by nápěv ze Sanotus. Ale ostatní rukopisy s tím nesouhlasí. Žádají nápěv, který má Vatik. edice pro XIV. měl Infra octavas. Je to nápěv v VIII. modu, začínající 1 např. v graduálu praž. knihovny: GGA G FE DFG. Parafraze ze Sanotus, kterou zde naznačil písař brněnský, skutečně ovšem existovala, a to především v aleoésl moravské, jak ukáže olomoucký graduál biskupa Jana Volka. (Stát. arch. Olom. slg. CO 195). Vatikánská edice zná jenom Sanotus (XII. mše in semiduploloibus).

Agnus de-i qui tol-lis pecca-ta mun-di mis-e-re-re no-bis. A-gnus

Sousední aroidleoeze má doklad pro toto Sanotus-Agnus až z dob Jengštejnových. Jenom kanoionál pražské UK, známý v H 11, by měl starší užítí, kdyby nebylo až v dodatkové části kodexu (ordinarium missae po druhé). Monografie o Agnus mešním Martina Schilbba-cha je v údajích o této skladbě nespolehlivá, zná jen jeden český pramen až ze 16.stol., ale zajímavé je, že mimo naší oblast měl by tuto skladbu pouze jeden kodex italský (Bibliotéka v Aostu bez bližší provenience graduálu). Máme tedy právo se skladbou

setrvat u nás doma ve 14. století. Pak se vnucuje výklad, že moravský písař bezděky zaměnil Agnus kuriální předlohy za to, nač byl při předchozím Sanctus zvyklý. Agnus stejně znějící se Sanctus jsou v dějinách mše znakem už jakési moderny. U našich eremitů by to byl jediný případ, do očí bijící. My tu postihujeme skutečnost, že kodex je notován na Moravě a že písař byl externí, neřeholní. Tato skutečnost už nám vycházela jinde, a až poznatek dozraje, uděláme příslušný závěr.

Pro simplex nemá náš kodex kalendářní údaje. Ukázali jsme zde katechismovou formu otázky a odpovědi. Je to způsob, který vládne během celého pojednání o mši a během celého spisu. Máme příležitost ověřit si skutečnost, že pouhým Kyrie je označován celý příslušný cyklus mešních součástí, takže Ordinarium missae mohlo být nazváno Kyrieale. I v dalším tak bude:

Que sunt minora simplicia et q u e Kyrieleyson dicuntur pro eis (psáno eius), capitulum XIII. Festa autem minora simplicia sunt omnia alia, que inveniuntur citra superius assignata et tunc dicantur:

Kyrie: G ah ha hc ha haG - elyson: a h ahaG

Gloria: a c cd d d c d c a

Sanctus: Ga a

Agnus: D F DCE E

Ite: C DF FE D E

V této kategorii obrátil autor v jeho spisu obvyklé pořadí a uvedl při simplicia napřed maiora, pak teprve minora, aby dostal citrasuperius assignata. Kyrie nejnižší této kategorie sloužila jinde za dominikální, jak jsme pravili. Graduál pražské knihovny je bez Ite missa est, misál má pro ně ještě alternativu, známou z Benedicamus Domino: a a Ga G GFE.

Kalendářní údaje musily být jmenovány v nejnižší kategorii, kterou Capitula ordinacionum ještě mají:

Festa vero trium leccionum sunt quatuor: scilicet sanote

Bibiane, sancte Emerenciane, sancte Scolastice, sancti Romani.

Svátek sv. Romana připomíná, že římská breviaria od jisté doby neslavila sanktorální vigilie, ani kde se jednalo o zvláštní mešní formulář. Poslední doklad pro vigilii sv. Vavřince, v níž sv. Roman byl pouhou komemorací, je v antifonári baziliky sv. Petra ze stol. 12. ¹²⁵⁾ Pak ji obnovila až reforma tridentská, takže sv. Romanus se stal opět pouhou komemorací. Misál si vigilie podržel. Kodex nejprve vyřeší otázku Qualiter officium in festo trium lectionum fieri debeat, nás se pak zde týká pokračování: In missa vero post officium sicut in festo simplici, excepto quod non dicitur Gloria in exc. deo nec Ite missa est. Quando vero in ebdomada occurrit feria, et de beato Augustino seu de angelis vel de Spiritu sancto aut de sancta cruce missa cantatur, celebratur sine Gloria in excelsis deo et Ite missa est, nec genua flectuntur (kvůli pouhé férii). Que licet cantentur in feria, non tamen sunt misse de feria, et tam in missis festorum trium lectionum, quam in predictis (tj. votivis) cantentur sic: - Udávají se tu nové incepte stejně jako in simplicibus minoribus, jenže bez Gloria. A po Agnus incipitovaném čte se Benedicamus Domino s nápěvem: a G a G D FED C D., což, jak vidět, je převzato z officia. ¹²⁶⁾

Ostatní naše prameny mají Benedicamus domino teprve pod titulem Ferialibus diebus beze zmínky o svátcích a votivách trium lectionum. ¹²⁷⁾ Je to rovněž z officia: F F F FG G F G GFE. ¹²⁸⁾ Zde jako Kyrie funguje litanické: c h ah aG a. Z litanie je také Agnus a k němu známé nejjednodušší Sanctus (a aG...). Tyto součásti nejsou už vedeny v Capitula ordinationum, jako ani cyklus Pro defunctis, kterým se mělo ukončit a který se i s Kyrie kryje s Vatikánskou edicí. Ani světské prameny nesestupovaly ve starší době tak hluboko, aby odkrývaly primitivní formy feriální, které každý znal bez zápisu. Obyčejně se končilo

tím, co graduál pražské knihovny udává po citaci světské dominiky v dodatcích k intonaci nejjednoduššího Gloria E G Ga, totiž Kyrie: EFE DEFE DC D E. Zase se tu kodex přihlašuje k diecézi. Je pozoruhodné, jak neodolatelně na řeholní řády působí nakonec zesvětštění i v nápěvném a i v liturgickém ohledu. To dokumentují také všechny dochované prameny františkánské u nás. Capitula ordinationum eremitů brněnských mají tu cenu, že nám ritus římské kurie podávají v ještě čisté formě i co do nápěvů. V tom ohledu je to unikát. Unikát důležitý výtěžkem, že sestava součástí Kyrie - Gloria - Sanctus - Agnus v jednotný cyklus mše-ní, ve Mši, jak jsme zvyklí jej nazývat, sahá hlouběji, než se myslelo, a je produktem římským. Jen bychom potřebovali přesnější datování.

Bude však ještě potřeba doplnit, že jde o unikát i v ohledu liturgickém. Není jistě starší pramen, který by s takovou důkladností popisoval v době daleko před Tridentinem ritus, který se po tridentském sněmu stal závazným pro celou západní církev. V pokračování obřadu po Kredo, kam jsme došli, udiví každého téměř úplná shoda s tím, co známe z kostelů a z misálů do poslední doby vydávaných, tak hluboko do minulosti přesahuje to, co bývá prezentováno jako ritus tridentský.¹²⁹⁾ Některé výjimky budou zajímavé.¹³⁰⁾ Při obětování se opětovně dovídáme, že mše může být také venku: Diligenter attendendum est, si altare est portatile, quod calix et hostia laceant super lapidem consecratum - tak při řeči o postavení obětních darů: et collocetur hostia ad sinistram, calix vero ad dextram. Deinde diaconus cooperit calicem simplici corporali plicato. Jde o zřejmé archaismy. Sem patří také, že tempore muscarum post inceptum secretarum vel etiam ante si necessitas id exposcat, debet diaconus tenere flabellum, quo cohibeat eas honeste et abigat eas a sacrificio et sacerdote. Při vši uctivosti požadované znova a znova se vícekrát jeví smysl pro nezdržování úkonu. Už zde při obětování známé In spiritu humilitatis je rubrikováno takto: Jāhen přikrývá kalich simplici corporali plicato,

quod superponitur calici cum hac oracione. Chór dostává napomenutí: In omni autem tempore chorus caveat a nimia protraccione cantus cum dicit Sanctus, et sacerdos sic morose prosequatur dicendo ante elevacionem corporis Christi, quod nunquam fiat elevacio, quousque cantus sit finitus. Sanctus recitují ovšem také liturgové a zase se dovídáme o konventní mši bez asistence: Finita vero prefatione dicat Sanctus cum ministris v e l m i n i s t r o mediocriter inclinatus et signans se signo crucis cum dicit Benedictus... quod eciam faciendum est a fratribus in choro. Teprve od Sanctus drží podjáhen patenu, a to jen si dominica fuerit vel festum duplex aut semiduplex aut sabbato, quando de beata virgine celebratur. Papežský původ obřadu je poznat při žehnání v počátku kánonu cum duobus digitis, ita quod index sit desuper et medius subtus. Podobně dále o pozdvihování: Et adorato corpore dominico mediocri inolinacione elevat reverenter ita, quod a circumstantibus possit videri, illud vero non circumferendo vel girando, nisi populus staret ex adverso. Pro vročení má cenu forma elevaoe kalicha: et tunc in tantum elevat eum, ut frontem non excedat. Byl spor, zda má kalich pozdvihovat. Kalich je pozdvižen zakrytý složeným korporalem. Prsty zůstávají spojeny preter in signacionibus. Při modlitbě Páně se zase zamezuje zdržování: teneat corpus domini super calicem et parum elevato ambabus manibus dicat Per omnia secula s. Dicendo autem Oremus preceptis salutaribus etc. reponat calicem et hostiam in locis suis et corporale calici superponat. Cum vero venit ad Pater noster eleve manus et extendat... Agnus se zase o ultáře recituje: Deinde cooperto calice ministri accedant et dicant cum eo Agnus dei ter. Parum inclinatus manibus dimissis super altare. Brzy nato je zmíněna zase funkce bez asistence při polibku míru: In d o m i n i c i s autem d i e b u s et s e m i d u p l i c i b u s q u a n d o e s t u n u s a c o l i t u s, ipse accepta pace a subdiacono si servit (!), alio quando a sacerdote, statim det primis ex utraque parte chori. Další zajímavost:

In ceteris autem diebus nunquam detur pax in missa conventuali nisi ministris de missa. In missis vero privatis, nisi consuetudo patrie hoc requiratur, pax servitori et aliis astantibus non detur. O přijímání možno si zase povšimnout: lingua corpus sumat. Prsty se omývají subdyacono aquam ministrante in vase mundo ad hoc solum deputato, per quam ablucio defertur ad piscinam si fuerit munda, alioquin accipiatur (psáno incipiatur) cum ipsa ultima vini ablucione. Deinde tergat digitos cum palla ad hoc specialiter preparata, que semper munda servetur. Před Ite missa est zase ta stručnost: Sacerdos autem dum dicit ultimum Per dominum ad medium veniat altaris. Ale: Sacerdos itaque et dyaconus tamdiu stant conversi ad conventum, donec Ite missa est compleatur - to bylo nutno žádat. Nesrozumitelně zní poučení o požehnání, když se hned nato praví: Et benedicto populo dicendo In unitate etc--- deinde vertat se ad altare non se girando inclinatus secrete dicat: Placeat tibi sancta trinitas. Pak políbí oltář a odohází. Ale takové požehnání zná Durandus ve 13. století. 131)

Naléhavě už kýžené datování pro dochovanou tuto liturgii mešní i mimomešní předtím poznanou dodají nám bezděčně v předchozím epise sborníku řádové konstituce, které samy jsou datovány. Ony, a nikoliv Capitula ordinationum, uvědomují nás o obřadu, quomodo fratres ad collacionem veniant (caput XXIII). Collatio měla původně v monastickém životě též smysl jako conferentia. V té době se však název vztahoval už na pouhé předčítání, ba na občerstvení, jehož se posluchačům mezi čtením dostávalo pro únavu postní, proto také mimo postní dny collatio odpadala. Její místo bylo před kompletářem a tak se konstituce dostávají do styku s capituly ordinationum, kterým popis obřadů náleží ex professo.

A festo Omnium sanctorum usque ad Resurreccionem domini - exceptis diebus dominicis et quolibet alio (die), in quo forsam prior exigente necessitate in ieiunio cum fratribus duxerit dispensandum - sacrista prius signum

ad completorium pulset. Deinde facto signo in refectorio a priore omnes fratres ingrediantur et intrent ad mensam eo ordine, quo intrant, cum refeccionem sumere debent.

Tum lector in pulpito stans ubi legere debet, dicat Iube domne, et prior (benedikci): Noctem quietam etc. Incepta leccione sedendo prosequitur i n t o n o l e o c i o n i s, quousque servitor singulis volentibus potum apposuerit. (Pak přeruší čtení kvůli modlitbě:) Tunc erectus ad signum prioris dicat Benedicite - et prior subiungat: Largitor omnium etc. Et respondetur ab omnibus Amen. Et tunc fratres ambabus manibus bibant, quod semper et ubique servare (!) debet sedendo. Lector vero legat, quousque ipsi leccioni finem prior fieri innuerit. Ultimo subiungat (kompletární krátkou lekci:) Fratres, sobrii etc - postea Tu autem. Tunc surgat prior et ceteri post eum dicens V. Adiutorium etc. R. Qui fecit Fratribus iunioribus in ordine precedentibus, ad ecclesiam cum silencio omnes processionaliter vadant. Post quos prior ibit chorum ultimus intraturus.

Pulsato itaque ultimo signo ad signum prioris, dicto Pater noster fiat confessio (Confiteor) in communi, quam semper debet, quiquis in choro maior fuerit, inchoare. Deinde dicto completorio datur benedictio a maiore, et postea c a n t a t u r a n t i p h o - n a s i c u t i n O r d i n a c i o n i b u s e s t d i s t i n c t u m. 132)

Jsou to capitula ordinationum, která opravdu pojednávají v kapitole třicáté De antiphonis beate virginis post completorium cantandis celkem ve shodě s nynějším způsobem. Jen na místě nynějšího Ave regina caelorum zařazeno je Salve Regina, kdežto Ave regina slouží ab Ascensione ad dominicam de adventu exclusive. Velikonoční Regina caeli omezuje se striktně na dobu de resurrectione, jak to text doporučuje. Při téže příležitosti pojednáno je také o pořadu sobotního matutina mariánského, jež je po pátečním kompletá-

ři anticipováno: Recitantur vel cantantur vigilie beate virginis peracto officio utriusque completorii. Toto matutinum nemá invitatoria, takže incipiat is, cui cantor innuerit antiphonam Benedicta tu. Nokturn je jediný, ale lekce mají odjinud neznámá responsoria, která v tomto spise jsou zase výjimkou vynotována:

1. Sub tuum presidium confugimus beatissima virgo

2. Porta celi et stella maris

Třetí responsorium chybí, a není ovšem ani Te deum, nýbrž zpívá se z finálních antifon, udaných pro užití po kompletáři, ta, která po kompletáři kvůli mariánskému officiu odpadla. S versikulem a orací.

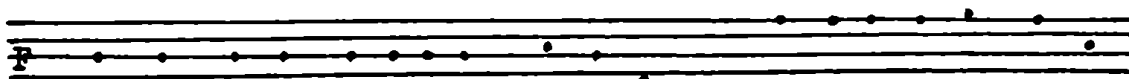
Tím dosahujeme pro Capitula ordinationum totéž vrocení, jaké mají konstituce, jež v našem sborníku předcházejí, což je zvláště pro původ mše jako hudební formy nedocenitelné, nehledě k ritu jejímu v té podobě. Ba rok 1287 je pouhý termin ad quem a Capitula ordinationum jsou snad starší než konstituce samy, když je k nim odkazováno. A římský pramen je patrně ještě starší, tak můžeme jít do 13. století dosti hluboko, jak nám to leckterý archaismus doporučoval.¹³³⁾ Zůstává ovšem otázka, zda také Ordinarium zpěvů za Capituly ordinationum má takové stáří jakožto celek. K tomuto dořešení je potřeba ještě dospět. Však nejme s prameny ještě u konce.

V čem nás nechávají Capitula ordinationum bez bližšího poučení, je církevní rok. Máme-li na zřeteli mši, bude to misál a také graduál, jež nám budou k dispozici. Rity budou ovšem zase římské a to tak dokonale, že v misálu se nad formuláři během roku značí i dosavadní římská statio. Shody a dochovaným Missale Romanum omezí nás při studiu církevního roku vlastně na některé jednotlivosti cyklu velikonočního. Z vánočního cyklu mají co říci leda Hromnice, kde processionalní pořad odpovídá Květné neděli. Pokud jde o graduál, lze pozorovat, že ten je velmi podrobně rubrikován, a to téměř doslova jako misál, takže

návody máme dvojmo. ¹³⁴⁾ Jeden pramen nám udává texty, druhý i nápěvy, ale jinak je shoda. V misále jsme měli notovány intonace a budeme mít i preface, které aspoň textově církevnímu roku náležejí, a partie známé v kánonu. Preface můžeme srovnávat také se zápisy graduálu pražské knihovny, kdežto graduál našich brněnských eremitů jediný má nápěv pro Exultet o Bílé sobotě.

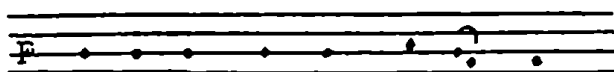
Něco zcela výjimečného pro hudebního historika budou však pašije. Sáhli bychom pro ně do misálu, ale budeme překvapeni. Misál nás vrátí zpět ke sborníku, a to ještě do Ordinaría, kde jsme našli nápěvy lekční. Misál sám má pouze texty se značkami C, S a křížkem podle toho, zda v obsahu mluví evangelista, či osoby jiné sumárně, vedle osoby Kristovy. Závěrečná část textu má být zpívána "in modum evangelii".

Ordinarium naproti tomu bude mít pouhá paradigmata, jak se C či S nebo text značený křížkem zpívá. Překvapí, že vedle nápěvu Kristova pro značky C a S je nápěv vlastně týž - co se mění, je jenom poloha, S zpívá vysoko (sursum). Lze demonstrovat třeba tímto výběrem:

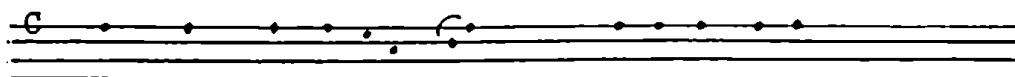
C. Quidam autem audientes dicebant: S. Heliam vocat ista.

Recitace ovšem mohla být stěží jiná než subsemitonální, subtonální tenor je, jak uvidíme, vyhrazen Kristu. Zajímat tu bude jistě kvartové punctum v ukončení věty. Vyvolává to představu lekce ambrosiánské, což by mělo ovšem důsledky pro určení původu. Ale lze uvést hned i ukončení evangelistovo k pašijovému celku, jež je udáno takto:

sedentes contra sepulchrum.

To nás vrací k závěru lekce v jejím překlíčování: Eodem modo finiuntur psalmi et lecciones trium dierum ante resurrectionem - a upozornili jsme na pozdní úzus v žalmech ukončovat kvartou místo sekundy.¹³⁵⁾ Jen zde v pašijích je to klauzule každé věty. Liší se pouze interrogativus, který přichází v úvahu ovšem jen při S:

S Utquid perdicio hec? S Potuit enim etc.

Zde před potuit je vloženo S ke zdůraznění, že předchozí věta se chápe jako úplná. To mělo být pak také ve spojení

c c c G o c c d c G
S Crucifige! Cruoifige eum!

Je aspoň mezi paradigmaty také věta spočívající v pouhém

c G
Ni.chil.

Marně hledáme v samotných pašijích tento slovní obrat, patrně je vykonstruován pro nejkratší znění punkta. Ale v Crucifige mohlo by jít také o písařem zkomolenou flexu. Tu najdeme i s metrem v citátu:

c a c o o o c c h a o c
Sine, videamus an veniat Helias etc.

Ještě by přišla v úvahu také korrepce, jež se metru podobá:

c o a c
A-ve ra- bi!

Evangelista ovšem rovněž metra užívá. Hned při

F E D F F F
In illo tempore

To je běžný případ. K tomu však překvapující bude zcela

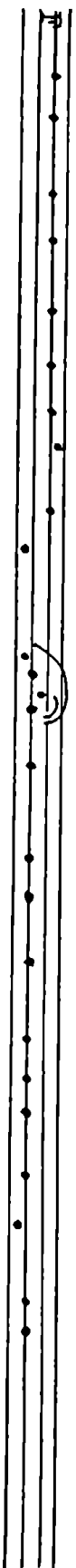
singulární metrum v pašijovém titulu:

Passio domini nostri Ihesu Christi secundum Mattheum.

Tento případ zdá se uavědčovat ritus našich eremitů z užívání nesourodého pramene, jako ostatně i subsemitonální klauzula pašijového celku. Vždyť u eremitů se s tou polohou nezpívalo ani evangelium mešní!

Sluší ještě poznamenat, že tenor při C a S neužívá žádného initia či anakrusy. Ta zůstala vyhrazena slovům Kristovým při subtonálním tenoru, a to už s výzdobou.

dixit Ihesus discipulis suis: + Sol- tis, quia post biduum pascha flet

et filius hominis tradetur, ut crucifigatur? C Tunc congregati erunt
Jak vypadalo punctum mimo interrogativus, poznáváme z citace kratší věty:

+ Sur- gi- te e- a- mus.

Jinak jsou tu k dispozici vesměs krátké větné výrazy:

Tu di - xisti. Su - fi-cit. Si - o-o. Mi pater etc.

Je zřejmo, že Kristův nářev stojí vývojově mezi starou lekní formou, známou z orace:

C DDDDD C D D: DDDDD D C

a formou známou z Guidettiho:

Sol-tle, quia post biduum pascha fiet: et filius hominis... crucifigatur

Guidetti už má ovšem celý pašijový zpěv staven, jak se v pramenech vyskytuje od 14. stol., tj. do trojzvukové trojice reoliativů

C-G-o nebo lydloky F-o-f

a příslušnými kommissurami ve funkci jakoby modulování od jednoho tenoru ke druhému. K této modální architektuře se formule eremitů nerozvinula. Jejich pašijový zpěv zůstává nezladěn do celku, jsou to dosud tři reoliativy v neorganickém spojení, tj. vlastně samostatné a bez přechodů. Takovýto primitivní stav mohl do stol. 14. přetrvávat,

ale nemohl krátce před ním vzniknout. Právě pašlje svůj pramen, tj. Ordinarium zpěvů, poslouč časově ad Ordinationes, jež předobházejí ze století třináctého. Je pozoruhodné, jaké svízele zmíněná neorganizovanost celku působila notátorovi přepletujícímu v době mladší. Klíčů je falešně hlavně tam, kde skladba opouští schéma k volnějšímu hudebnímu projevu v zájmu textového obsahu. Je nutno oltovat s ohledem!

Et oltora horam nonam olamavit Ihesus voce magna dicens: He- ly, He- ly,

Iama zabatanl. Hoo est: De-us me- us, de- us me-us, utquid dereli-

quisset me?

Et olamens Ihesus voce magna di- xit: Pater in ma-

nus tuas commendo spiritum meum.

V obojím případe se jedná zřejmě o to, aby zvolení umírajícího Krista bylo vyjádřeno vysokým hlasem. Při tom dlelens a dixit je už jakási kommisura, snad stejná, takže klíč je potřeba opravit podle toho. Po hoc est je klíč patrně zanedbán. Do výroku Pater in manus tuas dōstává se na konci Fles, s nímž si notátor neporadil.

Potřebovali bychom františkánský protějšek k posouzení, zda takovéto pašl je našel řád už v předloze římské. Ale co se nám naskytne mezi rukopisy pražské UK pod sig. VIII G 16, je něco jiného.

Passio domini nostri Iesu Christi secundum Mathe-um. In illo tempore

dixit Ihesus discipu-lis su-is: Scitis, quia post biduum pascha fi-et

et filius hominis tradetur, ut cruci-fi-ga-tur ? ... In memoriam eius.

Tento variant nápěvu známého z Vatikánské edice přisuzuje Truhlář a po něm Václav Plocek františkánům teprve pro 16. stol. podle vnošení rukopisu, ale na Moravě takového vzestupování na místě terciové anakrusy v nasazování recitace po kadencích zná už 15. století. V každém případě musíme počítat s velmi časným opouštěním řádové tradice směrem ke světskému úzu diecéznímu.¹³⁶⁾ U našich eremitů si na to stěžuje generální kapitula už r. 1295 s podivnou aplikací textu Augustinova: Cum scriptum sit in regula beati Augustini patris nostri: quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur, diffinimus et mandamus, quod uniformitas in ordine ubique observetur, tam de passio nibus quam de lectionibus et Benedicamus, et aliis cantibus ecclesiasticis, Secundu m formam ordinari i. Tu už máme nepochybně udáno Ordinarium našeho kodexu s vynotovanými zpěvy - nelze-li je bezpečně ztotožnit s Ordinariem secundum ordinem nostrum ve výčtu podaném Konstitucemi samotnými. Výčet může být totiž pouhým ohlasem počátečního plánování v řádu. Ale bezpečnou narážku na naše Ordinarium mají konstituce v kap. XXI, že v refektáři cantor inchoet versum... et fratres compleant, sicut in Ordinario continetur. Benedictio mensae i gratiarum actio má své noty.

Svým původem je záhadný u augustiniánů-eremitů obřad umývání nohou podle příkladu Kristova. Vznikl na půdě benediktinské z obyčejné klášterní hygieny, u eremitů však stejně jako u františkánů je už výhradně vázán na velikonoční cyklus, tj. na liturgii Zeleného čtvrtku. Tentokrát je potřeba začít od misálu františkánského, kladeného už do r. 1243, jehož pořad se u našich eremitů, pokud jde o zpěv, prostě opakuje.¹³⁷⁾ Obtíž je ta, že nejde tentokrát o pořad kuriální, neboť s dochovanými prameny liturgie papežské není ve shodě. Navazuje se tu patrně na ritus římských bazilik, ovlivněných pontifikálem německým z doby Otonů a jejich císařských zásahů do

dějín římské církve. Ale pramen shodný s františkány i eremity není k nalezení a pontificale romano-germanicum užívané také bazilikou lateránskou je obsahově bohatší.¹³⁸⁾ Tak se zatím přiznává iniciativa ve výběru skladeb samotným františkánům. Dochovaný ritus římský je z tohoto pořadu výtah, zachovávající nejen počáteční antifonu Mandatum novum de vobis, podle které se lotio pedum o Zeleném čtvrtku nazývá už u našich augustiniánů, nýbrž na konci také obdivuhodný hymnus na lásku Ubi caritas et amor Deus ibi est, jež františkáni a eremité udržovali v úplnosti.¹³⁹⁾ Mělo jej pontificale romano-germanicum, ale jinak v diecézních pramenech chybí.¹⁴⁰⁾ Jmenovaný pontifikál má monastický původ.

Pokud jde o samotné eremity naše, není myslím staršího vylíčení obřadu, než je kapitola XXXVIII Qualiter in cena domini procedatur a fratribus in mandato ještě v jejích Capitulech ordinationum, pro církevní rok jaksi ojedíněle. Potřebné ocitujeme.

In cena domini post nudacionem altarium, hora, qua videtur maiori, facto signo cum tabula a sacrista, fratres convenient in capitulo vel in claustro ad faciendum mandatum. Qui ibidem devote sedeant cum silencio congregati, et dyacone de sacristia parato ad dictum locum advenienti (!) cum ceroferariis et thuribulo cum incenso omnes assurgant. Et dicto Dominus vobiscum et incensato libro dyaconus cantet evangelium ipsius diei, scilicet Ante diem festum pasche. Eo vero cantato (liturgové) revertantur ad sacristiam ordine quo venerunt. Cantor vero adiunctis sibi fratribus incipiat cantare Mandatum, et tunc sint duo vel plures secundum discretionem prioris dispositi ad ministrandum.... Prior vero et maioris auctoritatis fratres linteis mundis accincti levant et tergant et osculentur fratrum pedes. ... Interim cantentur cantanda in parte vel in toto, secundum quod paucitas vel multitudo requirat. ...

Lotis autem manibus et cucullis resumptis... et omnibus vasculis de medio remotis fiat sermo. Quo facto parato potu a ministris fratres bibant in refectorio vel ibidem secundum quo(d) priori videtur expedire. Interim lector mense leccionem legat incipiens illud Iohannis XIII° : Amen amen dico vobis, non est servus maior domino suo. Et prosequatur leccionem usque ad versum inclusive, ubi dicitur Surggite eamus hinc. Et tunc ad signum maioris omnes fratres surgentes bini et bini intrant ecclesiam, completorium in communi dicturi.

Kuriální prameny nemají ani ve 13. stol. ještě vlastní cantus pro umývání nohou. Obřad se děje při zpěvu nešpor po mši. O čtení je zmínka teprve při večeři, jež následuje. Čte subdiaconus, ale neříká se, co. Při umývání papež neobchází po vzoru Kristově, jak se udržovalo v klášteřích, nýbrž umývá nohy klerikům jemu představovaným sedě. 141) Možná, že něco z toho v sobě má rubrika františkánského onoho misálu, když praví:... preparatur aqua calida et frigida et cetera, que ad mandatum pertinent. Et pulsata tabula conveniunt fratres, quibus minister vel custos (představení frant. řádu) precinctus linteo abluat pedes, et tergat et osculetur pedes eorum. Ale: Fratres vero interim cantant sicut habentur antiphone: Mandatum novum...

Z tak stručných návodů nesmí se ovšem vyvozovat příliš mnoho. Také náš misál augustiniánský A 12 má na fol. 120b pouze: Post nudacionem altarium hora competentí facto signo cum tabula conveniunt fratres ad faciendum mandatum. Maiores abluant pedes, tergant et osculantur, et interim hec subscripta cantantur vel omnia, vel in parte pro dispositione cantoribus. A jedná se zřejmě o výtah z Capitul ordinacionum. Následují Ad mandatum anthiphone. Bez nápěvu. To má za následek, že se plete označení Ant. a Vers. či Ps. Jeden takový případ je i v onom františkánském misálu. Máme však graduály se stejným pořadem a do konce se stejným rubrikováním, k našemu překvapení i u

františkánů!

V pořadu zpěvů vyznačíme, co je neznámo z Vatikánské edice.

Mandatum novum de vobis
Postquam surrexit dominus
Dominus Iesus postquam cenavit
In diebus illis mulier
Maria ergo unxit
V o s v o c a t i s m e
D i l i g a m u s n o s i n v i c e m
U b i e s t c a r i t a s e t d i l e c c i o
C o n g r e g a v i t n o s C h r i s t u s
Mulier que erat in civitate attulit...et stans
Domine tu michi lavas pedes?
Si ego dominus et magister
In hoc cognoscent omnes
Maneat in vobis fides, spes et caritas
Benedicta sit sancta trinitas
Ubi caritas et amor deus ibi est.

Antifony týkající se Marie Magdalény, jež umývala nohy Kristu slzami (dilexit multum...), jsou vzaty z antifonáře officií a nynější liturgie je při lotio pedum vynechává. Ale ve středověku šli tak daleko, že opat utíral umyté nohy svými vlasy. Pokud jaké měl - řekli bychom, že to vzniklo v klášterech ženských.¹⁴²⁾ Antifony vyznačené najdou se také v liturgiích diecézních s germánským dialektem ohorálu. Mandatum se konalo totiž také v kapitulách a katedrálách v rozmanitém obsazení. Zvláště stojí za zmínku hymnus *Telus et ethra iubilant*, se kterým kráčí kapitula "ad menses ornatas mensalibus, super quas propositi sunt panes, pisces et oblate" (Rubrica pragensis), kde se mandatum koná. Zpěv *Ubi caritas et amor* vznikl patrně až k oné propinaci vína u mnichů, té se aspoň říkalo *caritas*. Pontifikál římsko-německý, s nímž se hymnus rozšířil v Itálii, je dílem mnicha v mohučském klášteře sv. Albana.

Více než antifony budou nás tu zajímat žalmy. Mandatum je jedním z mála případů, na nichž je vidět, jak se psalmodie aplikovala na text. Ovšem naše prameny nás při mandatu poučí: Et nota, quod de quolibet psalmo non dicitur nisi unus versus, ať není to vždycky pravda, jestliže se žalm vyjádří pouhým nápěvem k textu nepsalteriálnímu, označenému Versus (místo psalmus). Tak je tomu dosud při antifoně Domine tu mihi lavas pedes, kde verše jsou ad repetendum antiphonem tři: 1. Venit ergo ad Symonem petrum et dixit illi Petrus - 2. Quod ego facio tu nescis modo: scies autem postea. - 3. Domine non tantum pedes: sed et manus et caput. A nemusejí to být verše z téže biblické látky. Tak předchozí antifona Mulier que erat in civitate peccatrix má verš z Velepísně: Cum esset rex in acubitu suo: mardus mea cedit odorem suavitatis.

Na rozdíl od nynější Vatikánské edice neužívala se u augustiniánů a františkánů k mandatu psalmodie mešní - přes všechnu liturgickou podobu formy textové s introity. Ba ani slavná psalmodie ad cantica maiora (Magnificat, Benedictus) nebyla tu v užívání. Zpívalo se jako při žalmech officia ad cursum. Ale Ordinarium eremitů má mimo cantica maiora pro žalmy officia systém tonů dvojí. První systém, zkoušený na počátečním verši prvního žalmu žaltáře, je slavnější, druhý systém je pak méně slavný a zkouší se na počátečním verši žalmu Dixit dominus domino meo, jenž zahajuje v žaltáři oddíl nešporní. Při absenci jakéhokoliv výkladu k obojím nápěvům to vypadá, jako by se matutinum mělo zpívat slavněji nežli nešpory. To ovšem nepřichází v úvahu a shoda s dělením žaltáře musí být nahodilá.¹⁴³⁾ Pokud jde o mandatum, je však pozoruhodné, že v něm graduál užívá nápěvného systému až nejnižšího, toho z Ordinarie zdánlivě nešporního. Je to vcelku nynější způsob provádění žalmů officia. Zvláštností je to, že se druhé membrum veršů nenasazovalo přímo na recitanti, nýbrž anakrusticky odspodu:

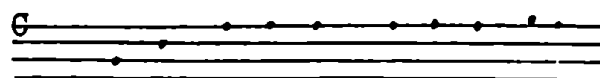
D-FFF	II tonus
a-ccc	VIII tonus

G-aaa IV tonus
h -ddd VII tonus

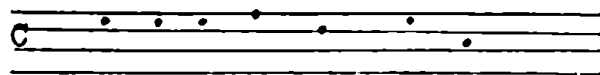
Výjimkou je tonus III. a kupodivu také tonus V. Tonus šestý a tonus první, jenž náhodou v mandatu nepřichází, začínají druhé membrum, jak jsme měli v introitech, opakováním initia. Proč z tohoto způsobu byl proti introitům vyloučen modus třetí, o tom lze diskutovat. Ale zdá se, že užívání zvláštní incepte pro druhé membrum veršové nemělo velké závaznosti. Ordinarium vynechává tento prvek zřejmě pro krátkost textu sede a dextris meis. A když udělá výjimku, dopadne to takto:

F G Ga F Ga F EF
sede a dextris me-is

Je to šestý tonus s nezvyklou diferencí, jež snad měla končit G EF. Písař nadělal i jiné chyby. Nejzřetelněji v modu pátém:

Dixit dominus domino meo

sede a dextris me-is

Prozrazuje, že chtěl čtení hes v terminaci o c c d h c a, jak zpíval jeho germánský dialekt. Přičteme mu také další germanismus v terminaci tonu druhého

F F F F F C D,
a chybnou klivis v mediaci tonu třetího
c h c d c c ^(ha) ch c

Zato klášterní manýrou bude podatus na místě pouhého b v mediaci prvního a šestého tonu:

ab a a G a,

mandatum v graduálu je proti tomu.

Je nápadné, že první či šestý tonus se tak těžko loučí s provedením slavným, užíváním k Magnificat a Benedictus: Gab a ag Ga. To lze pozorovat v Ordinariu při prvním systému nápěvů, k němuž musíme také přihlídnout, i když do mandata nepatří.

Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum et in via peccatorum non

stetit: et in cathedra pestilentiae non sedit.

Dlouhý text umožnil nejen všude před mediací demonstrovat flexu (impiorum). Zde v prvním tonu si intonátor dovoluje initium po flexe opakovat, takže mohlo být zanedbáno v počátku druhého membra. Pravidelnost proti tomu je zachována v tonu šestém, takže jde zřejmě o lioenci. Musíme si být vědomi, že první membrum je zde v každém tonu vlastně intonace kantorova, kde určitá volnost mohla projít. Lioence v dalším nápěvu nám prozradí, jak může tonus první či šestý zrazovat celý systém lpěním na slavném provedení.

Beatus vir, qui non ablit in consilio implorare et in via peccatorum non stetit
Jako v předešlém případě hlavní zněťavala medlae, zde hlavní zněťavá veršová
lnoeoe, sť tonus osmý, který až po terminaci se má s modem druhým krýt kromě vlast-
ního klíčování, začíná zde v systému pravidelně: G-a-ooo...Nehledě k tonu pátému,
který je zase bez anakruzy ke druhému membru.

Zde při druhém tonu můžeme už vyelovit nepoohybně závěr, ke kterému dooházíme:
že totiž méně hlavní psalmodie není formou starší, nýbrž že je to teprve simplifika-
ce náběvů hlavních, které musily existovat dříve. Zkušenoet, která se udělá také při
zpěvu prefáčním. To ovšem nemění nic na předpokladu, že žalmové náběvy vyšly od
elementárního stavu jiného. My jsme už jinde konstatovali, že se jednalo vlastně pů-
vodně o tonus lectionis v subtonální, v superemitonální a konečně v subemitonální
podobě.

Kam se až v simplifikaaci zašlo, ukážou nám františkáni. Zpěvníky klerisek cheb-
ských, rukopisy praž. UK XIII G 9 + VII G 19, zaplňují žalmový zpěv bez lnttlí vř-
bec. Dokonce při kompleťtřním Nuno dimittis, které je přeco oantloum matius jako
Magnificat a Benedictus. Při Nuno dimittis se dovídáme, že se tak zpívá "feraliter".
Dostáváme se tím až ke Guidettimu, a to už aspoň v 15. století. 144) To byla oesta,
která z antfonní psalmodie vytvářela vlastně výběr in directum, a nedíváme se, že
františkánský antfónář Nár. muzea XV A 1, jenž je jistě starší, může pro žalmy bez
antfon v malých hórách Hodu velikonočního rubrikovat: Post "Deus in adiutorium et
Gloria patri" immediate oantantur psalmi consueti in secundo tono. Podobně Nuno

dimittis v kompletěři, kdežto tamtéž psalmi consueti cantantur in octavo tono podle poučení: Quibus finitis dicitur Alleluia in tono de antiphona Miserere (mhlí domíno et exaudi orationem meam). 145)

Sestoupili také naši eremité tak daleko? Nemáme zpráv. Sluší si povšimnout, že klariaky žalmům bez lntilí předsílají jinou psalmodii jen pro Magnificat a Benedictus, jež ovšem je hlavní, ale jinak formulovaná, než má Ordinarium eremitů. Na př. Benedictus tonu čtvrtého:

h d de e e e d d f f de d d

což je špatně klíčované

E G Ga a a a aG Gh h ah a a.

Druhý tonus je tu opětovně a lntlem:

C D F F F FE FG G FG F F

ač osmý tonus rovněž opětovně:

C D CF F F F FE FG G FG F F

Špatné klíčování je tu v psalmodii domovem.

Ordinarium eremitů má čtvrtý tonus ve všech systémech formulován stejně:

a Ga aaa G a h a...

Mezi diferencemi zajímat bude evove

a a a a Gh a - a narušené a G a ha Ga (a).

Také pátý tonus má vedlejší difference zajímavé:

o o h o a o + o o d h o aGF.

A šestý tonus:

a a F Ga G FED.

Změny v žalmové terminaci udává Ordinarium pouze při prvním systému nápěvů. Zde také notován je na konec tonus peregrinus:

Manus habent et non palpabunt, pedes habent et non ambulabunt: non ola-

mabunt in gutture su-o.

Tak je přidáno k prvnímu veerši. Nato následuje rubrika o flexách v žalmech, jak jsme citovali jinde, a k našemu případu je dodáno: Flexus autem, qui in isto psalmo est In exitu Israel, in versu isto. Manus habent et non, descendit una voce tantum - to je pouhou sekundou. Co však zde udělal písař? Na místě flexy antioipoval už meditaci, kterou pak na svém místě opakoval a falešným přízvukováním. Tak nespolehlivého písaře mělo Ordinarium. V oné rubrice následuje ještě zajímavá teoretická poučka: Et est octavi vel primi thonus. Teoretikové si nevěděli rady s modalitou jeho antifon.

Celkem lze říci o tomto systému žalmových nápěvů, jež Ordinarium klade na první místo, že zůstává záhadou, kde jej eremité vzali. Odvodit ze slavných nápěvů jejích

k Benedictus a Magnificat se nedá. Slavná psalmodie se tu vcelku kryje s formulací nynější vatikánskou, ale má inepce známé také pro druhé membrum. Zde i pátý tonus užívá anakrusy a-ccc. Zajímat tu budou korepce v mediacích při dominus deus Israel.

III. tonus: c h c d c h a c

IV. tonus: a a a a a G a h

V. tonus: c o c c c h o d !!

VII. tonus: d d d d e f e d e !!

Pro druhý a osmý tonus se zde vyskytuje plná inepce nynější: C DC CF F + G aG Gc c, ale jen při Benedictus, nikoliv při Magnificat (Et exultavit spir. meus). V Magnificat by také byla zpívána mediace:

Gch cd d d e e e d e

kdyby na notátora bylo spolehnutí. Ale on dovede střed verše při prvním a šestém tonu podat tak nesjednoceně:

Benedictus - a a G ab a a G a: F G a a a a
a a a ab a a G a: F G a a a a

Magnificat - a a a ab a a G a: F Ga a
a a a Gab a a aG Ga: F Ga a

Dá se říci, že přes všechny písářské chyby Ordinaria dochovaná psalmodie augustiniánů-eremitů má zajímavé doplňky k poznatkům z díla Petra Wagnera.

Zpěvy Velkého pátku. Improperia mají už takovou podobu a funkci jako v nynějším Missale Romanum. Neslouží k přinášení kříže, jak měly diecéze po způsobu galikánském, nýbrž teprve k jeho uctívání na místě někdejšího žalmu, který býval antifonován známým Ecce lignum crucis. Tato antifona zůstala nyní sama, a to k ukazování kříže před jeho uctěním. Děje se to už s ceremonií, se kterou ji známe z kostelů obecně po Tridentinu. Trishagion napřed řecké a pak latinské už se nezpívá jedno po druhém vcelku, nýbrž dělí se o jeho invokace střídavě řecky a latinsky - Agios o theos, Sanctus deus, Agios

Agios u ysohyros, Sanctus fortis - ve dvě rozdělený ohór zprava a zleva. Kuriální pramen tohoto ritu po převzetí improperií římskou církví není znám. Jen to bylo rozpoznáno, že tři známé úvodní sloky opatřené trishagiem rozšířily se po Itálii jmenovaným už pontifikálem římsko-německým. Původ následujících veršů s refrénem *Popule meus* je vůbec ještě neobjasněn. Tak se nám misál a graduál eremitů jeví jako důležitý pramen při hledání stavu výchozího v římském prostředí.

Zato je znám z kuriálních pramenů způsob, jak se po uctění kříže přináší na oltář eucharistie k přijímání svátosti. (Přijímá už jenom kněz, jak bylo donedávna.)

Sacerdos vero corpus domini, quod pridie fuerat reservatum in loco convenienti, reverenter ponit super patenam et corporali parvo, plicato cooperit... Deinde dyaconus cum ministris abiens ad locum dominici corporis, ibidem preparat calicem cum vino puro, cui totaliter preparato patenam cum corpore domini cooperto diligenter superpositum. Tunc ad altare hoc ordine procedunt, Primum procedit unus cum thoribulo fumigante, quem secuntur duo portantes luminaria, deinde subdyaconus portans ampulam aque, post hos venit dyaconus deferens calicem cum corpore domini. 146)

O zpěvu se mluví teprve při *Oremus preceptis salutaribus moniti*, že to děje se in nota consueta. Pak kněz in eadem voce, qua dixit *Pater noster*, absolute sine *Oremus* in tono oracionis misse dicit *Libera nos*. Vše ukončují *vespere sine cantu*.

Vězmeme-li pořad velkopáteční od začátku, dovídáme se o zpěvu lekcí a pašijí. Napřed je známá prostrace tváří k zemi, pak *sacerdos deosculatur altere et in loco suo cum ministris sedet*. Unus vero subdyaconus procedit ad legendum. Kdo četl druhou lekcí, není patrno. *Passio super nudum pulpitem*. Konec in modum evangelii legitur.

Těmto součástem včetně traktů se tedy jen naslouchá, jako bylo ve mši. Teprve známé oraciones solemnes jsou po pašijích u oltáře. Mají své paradigma v Ordinariu po pašijích. Mešní tonus jejich se nemění, je subtonální. Ale je tu vynotována také úvodní monitio, jak se dosud upívá v prefačním feriálním nápěvu. Tento záznam představuje něco výjimečného. Pravidelně se spoléhalo na paměť, a tím trvá hudební historie při monitiones slavných těchto modliteb v nejistotě. ¹⁴⁷⁾ U dominikánů např. není prefační tonus v užívání k tomuto účelu dodnes. Historicky vzato ovšem nic se z preface nepřebírá, nýbrž jak při prefacích, tak při monicích velkopátečních se jedná o zvedání původně jen subtonálního (supersemitonálního) tenoru v oračním nápěvu.

Tím ovšem ještě není řečeno, že obojí na sebe ve vývoji nepůsobilo. ¹⁴⁸⁾ Ale na feriálním nápěvu prefací, jak jej zaznamenává misál eremitů (kdežto Ordinarium mlůí) pro postní dobu (In capite ieiunii), je zřetelná ještě simplifikace z nápěvu slavného, jak si ji vyhradily přísné řády kartuziánský a cisteroký.

h h aG Ga h ah a
h h a G a h h a

Naši eremité zpívají tak Per Christum dominum nostrum, když užívají tonu feriálního. Ale jinde už se jim přesouvá těžiště ke způsobu nyní známému z římského misálu.

h a a G a h a
Domino deo nostro
exul - tacio -ne con- cele-brant
con-fessio -ne di- cen-tes
h-a G a h a
tremunt potes- ta-tes
un-de vi - ta re -sur-geret

Poslední citát unde vita máme z pražského graduálu, neboť misál má de Cruce jen nápěv slavný. Text v temporálu se užívá až od Květné neděle. Jako misál zase vynechává slavný nápěv pro prefaci postní, neboť myslí pouze na Popelec

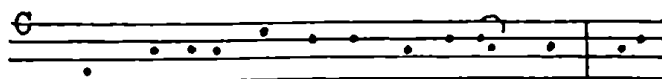
(In capite ieiunii). Graduál má feriální nápěv vedle nápěvu slavného také pro text paschální, kde bychom četli příspěvek:

h a a G a h a
 immola-tus est Christus
 h a G a h a
 abstu- lit peo- ca-ta mundi
 resur-gen do repa- ravit

- a ještě o Duchu svatém:

h a a G a h a
 a-dopci-o-nia ef- fudit
 si-ne fi-ne di- centes
 a G a h a
 mun- dus e- xultat

Nutno vědět, že preface v graduálu náleží do skupiny psané jiným velkým písmem. Tato skupina počíná evangeliem Vos estis sal terre s nápěvem dórské genealogie, která potom také secundum Matheum následuje. Nápěvu je užito patrně k poctě sv. Augustina o jeho svátku. Mladší tato část má ovšem právo na další vývoj v prefacích, jak to lze pozorovat při prefačním dialogu ve srovnání s misálem. (Je při praefatio communis na konci.) V prefacích byl chorál pořád ještě řečí dosti živou. Tak musila zmizet zajímavá modifikace misálu při

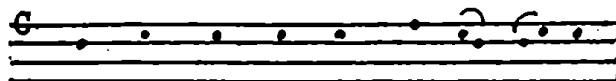
Per omnia secula seculo-rum.Amen

Byla jak při nápěvu feriálním, tak i slavném. Jiná zvláštnost misálu je opětovné nasazování anakrusou, kde věta ještě nebyla ukončena v prvním membru. Také při textech velmi krátkých.

a c c c c a c c c...
 nos tibi semper et ubique
 c c c o c a c c c c c...
 co -mine sancte pa-ter omnipotens

o o a o o c...
voces ut admitti

Absence anakrusey i ve vstupním Vere dignum et iustum est se vyskytne zase v graduálu (poslední preface). Zdá se, že nákazou světskou je tam jednou recitováno také v prvním membru supersemitonálně

in ligno quoque vince-retur

Naopak zase misál zná světeckou recitaci subsemitonální také v druhém membru.

a c c c o o o c c h h h aG Ga h ah a
nova mentis nostre oculis lux tu-e claritatis effulsit

Ne že by nebylo řeholního řádu, kde se tak zpívalo, ale světské prostředí bylo zde nasnadě. Zajímat bude, že při této vánoční prefaci je naznačeno i Sanctus.

ah oh aG Ga h ah a Gah add oh oa a
si-ne fi-ne di-centes: Sap- otus.

Svĕtsky vyznívá také Pater noster, jenž je dvojí s rubrikací: Hic oum dextera manu tenens hostiam, oalioem parum erigat et dicat:

E G Ga a
Per omnia ...

In festis simplicibus:

E G a a
Per omnia

kde nápěv je jinak úplně týž. Mimo tuto dvojici inoepoi také Amen dodávané na konci je světským prvem.

a h G a aG G G G a a G a aG G G a
in temptacio-nem. Sed libera nos a ma-lo, amen.

Kdo zde zpívá Amen, se nepraví, ale k Velkému pátku přece se četlo: Chorus respondet Sed libera nos a malo, sacerdos vero s u b s i l e n c i o dicto Amen, in eadem voce, qua dixit Pater noster, absolute sine Oremus in tono oracionis misse dicit Libera nos... To je způsob římský dodnes.

K těmto způsobům měli bychom zase porovnat františkány. Jsou k dispozici dva jejich misály, kde preface mají noty: rkp.praž.UK VII E 16 - a rkp. Stát. věd.knihovny v Olomouci M I 352. Oba prameny zapisují jen nápěvy slavné. Pražský kodex předesílá nejprve prefaci communis s dodaným hned Pater noster, a zde výjimečně oba zpěvy následují feriálně. Kodex olomoucký má prefaci communis nakonec poškozenou vytržením. Možná tedy, že i v něm byl by nápěv feriální pro tento případ. Pater noster je jenom v kánonu bez not. Lze však aspoň konstatovat, že feriálních nápěvů oisterckého stylu je u františkánů zcela poskyrovnou - snad počátečně, protože jde o rukopisy pozdní: pražský ze stol. 16., olomoucký patrně starší, ale s prefacemi psanými mladší rukou. Abychom byli spravedliví, možno ještě dodat, že olomoucký kodex je malé cestovní speciale, pražský rukopis byl by misál úplný, ale jen do Zeleného čtvrtku inclusive ve Svatém týdnu. Můžeme se domnívat, že františkáni byli původně bez feriálního nápěvu podle římské praxe a teprve snad zádušní liturgie je přiměla k převzetí jednoduššího nápěvu.¹⁴⁹⁾ U eremitů augustiniánských snad přežívalo užívání nápěvu zjednodušeného z doby reálně poustevnické po způsobu eremitů kartuziánských. Některé frakce mívaly i řeholi s kartuziány shodnou (benediktinskou). Jinak srovnání variantů s františkány nevynese mnoho pro život chorálu v této formě. Např. Et ideo františkánské: a Ga a a, proti augustiniánskému: a G a a. Také františkáni mohli začínat Vere dignum bez anakrusy - atd. Feriální Pater noster bylo by u františkánů

jinak: po *audemus dicere*, jež s celým úvodem chybí, následovalo: *G a h a - a h a a G*. Zajímat bude membrum:

G G G G G F G a a G
sanctificetur nomen tu-um
sicut in celo et in terra 150)

Zase způsoby cistercko-kartuziánské

Pax domini nenalezli jsme pro naši potřebu nikde notováno.

Je známo, že mimo mši užívají také různá svěcení prefační formy s jejím dialogem v počátku. Nyní se na těch místech užívá nápěvu feriálního, ale i tyto preface středověk zpíval slavně před zavedením simplifikace.¹⁵¹⁾ Jedna výjimka zůstala dodnes. Slavným nápěvem se zpívá svěcení velikonoční svíce v souvislosti s paschálním *praeconium* o Bílé sobotě. Neřekli jsme ještě, že slavný *tonus eremitů* a *františkánů* se v kadencích kryje s formou užívanou *misálem římským* dodnes. Právě podle prefací se v rukopisech na první pohled pozná kuriální *ritus kodexu*. A stejně se také *praeconium paschale* se svou prefací kryje s dochovanou kuriální formou, pozorujeme-li naše prameny o Bílé sobotě. Pro tento účel byla ovšem preface v nápěvu ještě slavnější než ve mši. Opatřovala příležitostnou *melismatikou* různá *citoslovce* v textu nebo jiné *emfaze*. Z našich *augustiniánských* pramenů ji zaznamenává s *Exultet* v čele *brněnský graduál* v notách. Shoda s dnešní praxí nás osvobodí od povinnosti nápěv probírat. Jen tu podáme místo, které se v *misálech diecéze* nenalézají, a dokumentární je pro vnošení *kodexu*. Na něm se nápěv projeví.

Respice eoriam ad devotissimum Imperatorem nostrum Ka-ru-lum (1)

cuine tu deus desiderii vota prenosceis ineffabili pietate et miseri-

cordie tue munere tranquillum perpetue pacis ac-comoda

et celestem victoriam cum omni po-pu-lo su-o.

V aplikaci nápěvu nalézáme jistou neobratnost, i při jiném textu, třeba hned předtím ji proti nynější korektnosti nalezneme.

Una cum devotissimo papa nostro quiesce temporum concussa

In his paschalibus gaudiis assidue protecolone regere et gubernare

et conservare diligere.

Notátor měl nejistotou ruku, jen to jediné odlišuje zápis od nynějších vydání. Jinak jsou to prvky známé z kostela. Nejmenování biskupa vyvolává předtavu sedlavakance. Mohlo by jít o starou předlohu z doby, kdy biskup Jan ze Středy trval v Avignonu pro podezření z hereze, obviňován právě kláštery. Ale stejným způsobem si počíná také misál při textu nenotovaném, jinde při jméně papežově udávající písmeno C, což vylučuje Jana XXII. Tak je lépe uobylit se k výkladu, že vypneování biskupa v misálu obooně pozorované, znamená jen vyjádření řádové exempce a pro ni snad jakéhosi antegoniemu.

Pokud se týká císaře, podána je přímluva s obšírností známou právě z misálů kuriál-ních ještě po Tridentinu. V diecézních misálech je císař připojován k papeži v jeho formuli.

Text kuriální najdeme ovšem také u františkánů. S notami v rkp. praž. UK VII G 24.

Velikonoční svíci zapálí jáhen, jak známo, z nově posvěceného ohně. Podle misálu našich augustiniánů se však oheň nesvětí mimo chrám, nýbrž sacerdos indutus preter casulam, dicta nona, stet i n m e d i o a n t e a l t a r e, astantibus ibi ministris cum cruce, aqua et incenso. Když oheň je takto posvěcen, zhasnou se světla a jáhen zpívá Exultet s prefací, při které se postupně rozsvěcuje, jak dosud má být. Zdá se na první pohled, že obřad v kodexu je z nějakého důvodu krácen. Zvláště když popis mluví dále o tom, že v užívání trvá arundo. Deinde dyaconus dalmatica indutus recepta benedictione a sacerdote cum subdyacono portante arundinem vel(in) baculo trium cubitorum et dimidii triplicem candelam novo igne illuminatam vadat ad ornatum pulpitem. Et incensato libro absolute incipit Exultet iam angelica, astante ad detram eius dicto subdyacono. Arundo podle ritu v římském misálu má sloužit k přenášení posvěceného ohně do chrámu, a to má konat jáhen sám v průvodu, s trojím zastavením cestou a voláním Lumen Christi. Chybí-li v kodexu o tomto volání zmínka, zdá se to být v důsledku toho, že přenášení odpadá. Znamená to všechno, že naši mnichové nesměli s obřadem mimo chrám? Takový výklad byl by nasnadě, ale nebyl by tu na místě.

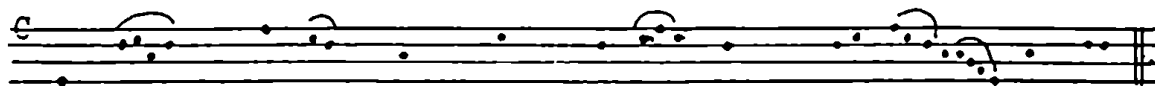
Jen tu augustiniáni přejímají starou kuriální formu obřadu z 12./13. století. Arundo podle starých pramenů¹⁵²⁾ neslouží totiž především k přenášení posvěceného ohně, nýbrž k osvěcování knihy, ze které jáhen zpívá Exultet, stoje vysoko na amboně v tmavém kostele. A oheň světíval se v kostele na svíci (předběžné), zapálené světlem, které přechovával mansionarius (kostelník). Zajímavé je, že prameny, které setrvávají na tomto starém zvyku, dávají volat Lumen Christi jáhnem od oltáře před vstupem na ambonu. Tak ještě značně rozšířené Durandovo pontificale z konce

13. století: Prius tamen stans in gradibus ante altare clamat ter alta voce in tono leccionis Lumen Christi, voce qualibet vice exaltando. Et chorus respondet semper Deo gratias. Et mox ad pulpitum ornatum accedunt. Tento způsob se u našich augustiniánů neujal.

Jinak celá vigilie odpovídá římskému misálu. Lekcí je dvanáct. Completa benedictione cerei sacerdos et ministri vestiti more solito ante altare procedunt, et facta reverencia in locis suis sedeant. Litanie na konci invokace opakuje (duplicantur): Sacerdos deposita casula cum ministris ante altare procumbit, et fratres stant erecti et cantent letaniam in medio chori. A duobus fratribus utroque choro idem simul respondente. Vyzvánění ke mši se děje při Gloria.

Pramen, ze kterého kodex čerpá, měl i svěcení křestní vody vyhrazené kostelům farním po lekcích před litanii. Zůstává tu nedomyšlené rubrikování po lekcích: Hic finitis descendendo ad fontes (!) cantatur tractus Sicut cervus. Deinde ad fontes (!) dicitur Dominus vobiscum - s orací. Ale hned po ní: Sacerdos deposita c a s u l a cum ministris ante altare procumbit. Tedy nebyl pro svěcení vody oblečen.

Ve mši sám celebrant třikrát předzpěvuje po epistole Alleluja a mše se ukončuje nešporami, jak se dalo u nás do poslední doby. Ordinarium jako jeden z posledních zpěvů zaznamenává pro tuto mši dnes už neužívané

I- te missa est, al- le-lu-ia, al- le lu-ia.

Kontrafaktura z Benedicamus domino, all.all., které zpívaly na tom místě diecéze, aby ukončily ke mši připojené nešpory pravidelným způsobem. Je to doklad o přejímání světských forem zde aspoň co do nápěvu. ¹⁵³⁾

Je nutno se ještě vrátit k onomu liturgickému

oblékání, protože určitým způsobem prozrazuje poměry. O svěcení ohně pro velikonoční vigilií jsme četli: *Sacerdos indutus preter casulam*. Zde lze omluvit chybění pluviálu, neboť chybí průvoda římský pořad je proti diecézním pořadům velmi krátký. Jinak je tomu, když také o Květné neděli ke svěcení ratolestí *sacerdos procedit indutus sine casula cum ministris indutis et ramis in medio altare positus*. A podobně o Hromnicích ke svěcení svící, nehledě k Popelci, kde obřad byl zase bez průvodu na rozdíl od diecézní praxe. Tato situace jinde mimo naše augustiniánské prameny je pouhou alternativou při chudobě kostela. Řeklo by se, že uskrovnění souvisí s disciplínou řádu, ale není tomu tak. *Capitula ordinacionum* žádala výslovně pluviály v líčení officia. Pluviály v množném čísle, neboť jich užívali kantoři - to už fakultativně: *In utrisque vesperis et matutinis prior indutus camisea, deinde cocta desuper amitto, et pluviali cum dubus cantoribus indutis pluvialibus, ubi commodè haberi possint*. Historicky je pluviál, v diecézích zvaný *cappa*, především oblečením kantorů. *Cappa vestis propria cantorum est*, praví Honorius z Autunu.¹⁵⁴⁾ Odkládání pluviálů u našich eremitů bylo známkou nižší solemnity: *In minoribus vero duplicibus in utrisque vesperis et matutinis cantores coctis induantur et non pluvialibus, in principio vero altare non thurificetur... sed simpliciter prior sine cocta et pluviali incipiat officium... In ultimo autem psalmo ante capitulum prior cum cocta desuper amitto et pluviali vrátí se s přísluhou do chóru k ukončení officia*. Že by případy v misálu měly být chápány jako pouhý feriální ritus? Proti tomu, co *Capitula ordinacionum* požadují k procesím. Kapitola (29) stojí za coitování celá k vylíčení poměrů obooně v řádu.

De modo processionis faciende.

In exeundo de choro ad processionem p e r c l a u s t r u m talis ordo servetur. Primo quidem procedat frater cum aqua benedicta, deinde frater cum incenso fumigante, vel simul iuncti incedant superpeliceis seu coctis induti, et post ceroferarii cum faculis

accensis. Deinde subdyaconus cum cruce discooperta
etiam in dominica Palmarum. Post vero crucem fratres
vadant bini associati secundum dispensacionem
cantoris. Post omnes sequatur prior vel sacer-
dos cum pluviali celebraturus missam, ad
cuius dexteram dyaconus vadat. Používání podjáhna
k nesení kříže je způsob římský proti diecezím.

Incipientes processionem a parte capitali (capituli?)
vadant in circuitu claustrum, donec
veniant ad ianuam ecclesie, unde exierunt, vel ad
ianuam exteriorem, si priori videbi-
tur expedire. Et sic cantantes ecclesiam ingrediantur.

Zná ritus augustiniánů také nedělní procesí přede mší summou,
až užívá ritu římského? Nemáme zpráv odjinud a misál mlčí.
Zde však:

Si vero processio sit per claustrum, sub-
dyaconus crucem portans, cum venerit ad secundum angu-
lum claustrum (!), vertat se ad fratres. Acoliti tamen
baiulantes aquam et incensum, duo hinc, et duo inde
circa subdyaconum stabunt. Fratres autem alii versis
vultibus e regione cantantes, donec cantor innuerit
procedere, iuxta crucem morabuntur. Idem fiat in aliis
angulis duobus claustrum. 155)

In Purificatione beate virginis candelis accensis bene-
dictis vadant ad processionem, usque ad offertorium
ipsas in manu tenetes, vel circa se imponent vel depo-
nant. Idem observetur in dominica palmarum de olivis
vel ramis seu palmis. Dicto vero offertorio, si con-
suetudo provincie id requirit, fratres diotas cande-
las offerant sacerdoti.

Ukrovňují se misál a graduál líčí tedy zvláštní
poměry naše, když vynechává v rubrikování alternativu
náročnější. 156)

Je to přece misál s našimi patrony - k tomu, co jsme
o nich řekli, můžeme dodat, že sv. Václav dostává tu

vlastní Alleluja, Beatus es dei martir Wenceslao, pocházející z Moravy. 157) Bezděky se nám připomíná, co mluvily konstituce řádu o nuzotě mnohých konventů ve věci knih a liturgických předmětů. S tím rozdílem že u nás to jistě nebyla negligencia sane et desidii aliquorum. Jsme totiž v počátcích obou klášterů, pražského a ještě více moravského.

Jinak procesionální obřady v misálu a graduálu s předchozími benedíkcemi ratorlestí či svící nebo popela jsou už úplně ve shodě s donedávna platným misálem římským potridentským. Jen čteme, že duo fratres fratribus in locis suis ramos nebo cereos distribuant. Kněz sám rozdává pouze popel o Popelci. O Hromnicích pořad nemá v kuriálním na prvním místě v průvodu antífona Ave gracio plena. Hromnicí pořad nemá v kuriálním ritu té podobnosti s Květnou nedělí jako v ritech diecézních, nemá hymnu, jako je Gloria laus et honor o Květné neděli. Ale právě tato skladba má nám co říci proti Vatikánské edici svým nářevem.

Glo-ria laus et ho-nor tibi sit rex Christe redemptor

ou-i pueri-le deus prompsit ho-san na pl-am.

Israel es tu rex Da-vids et Incll-ta proles

nomi-ne qui in domini rex bene digne ve-nis.

Kromě obvyklých slok hymnu jsou tu k refrénu Gloria laus et honor také ještě další - s chybami, ¹⁵⁸⁾ neboť jejich básnický pojetému smyslu písař nerozuměl. A pozorujeme, že ne všechny sloky začínají své verše od h - střídavě přicházejí také počátky od a: a-G-a... Má to své odůvodnění, notátorovi ovšem už neznámé. Toto h není totiž nic jiného než fragment kvintové initiały

v níž h bývá pouhým neobligátním nástavkem. Obvykle bývá čteno jako hes, ale Petr Wagner svou ukázkou z Vatikánského kodexu nám čtení h odůvodní. ¹⁵⁹⁾ Tento Theodulfův hymnus se vyskytuje v mnoha variantech. Náš variant příznačně Wagner nalézá na italské půdě. Je diastematicky neumován podle školy beneventské, kde h se četlo opravdu téměř všude nesníženo, tvrdě. Sloky u Wagnera začínají initiały bez nástavku jako naše Gloria laus, takže

až druhé z obou dvojverší nasazuje pouhým h. Přitom je klíčováno na téže lince nikoliv o, nýbrž F. Notátorovi bylo h v počátku melodie samo už nezvyklé, známo mu však bylo z hypodórské polohy na tom místě v takové souvislosti E, obyčejně podepřeno DE C D. Měl ovšem z předlohy zachovat iniciálu v počátku slok. Udělal tak způsobem neobvyklým, zkrátil kvintu dole na kvartu, aby nepřekročil hypodórský ambitus vespod. Pomoc měl v tom, že na italské půdě hymnus vyzníval bez dórské tóniky eolsky, jak přejali i naši augustiniáni s františkány. V jiných variantech hymnu je nedostatek dórské tóniky napravován. Také v našich diecézích. Velmi drasticky však ve známé edici Medicejské. Jinak je k této edici naše formulace italská zase cestou, jak jsme už pozorovali na různých skladbách. Není nijak pozdní, jak by se zdálo, Wagnerův kodex se klade do stol. 11. - 12. Hymnus se dostal do Itálie tu už jmenovaným římsko-německým pontifikálem za Otonů.

Neznámá je doba, kdy vznikla ze svěcení ratolestí před průvodem missa sola. Náš kodex bude mít v pátrání o tom svůj význam, neboť vývoj této formy je v něm už hotov.

Nyní jsme se už množstvím materiálu proklestili ke konci. Prameny kláštera nemají nám téměř více co říci k našemu předmětu ¹⁶⁰⁾ a chorální zpěv u sv. Tomáše jsme poznali, jak možno. Pořád však zůstává otevřena jedna velmi nesnadná otázka. Pozorovali jsme neustále příbuznost s františkány. Odchyly by se daly vyložit nesoudobostí pramenů. Jsou kuriální ritus a zpěv u augustiniánů samostatné? Nepředstavuje nám sv. Tomáš vlastně jen náhradu za ztracený materiál brněnských minoritů? Pro tuto záležitost si musíme povšimnout ještě jiného pramene, který objevíme ve fondech pražské Universitní knihovny. V kodexu sig. XIV A 22, od fol. 101a počínaje, najdeme látku nadepsanou: Incipit ritus ceremoniarum divini officii secundum ordinem fratrum minorum, qualiter videlicet

fratres debeant se habere in choro in missa et in omnibus aliis horis canonicis. Hned v počáteční kapitole stejně počínající sed omnes horas canonicas projeví se nám tento spis jako dědic toho, co jsme poznali ve sborníku augustiniánském jakožto Ordinationes. Ba po této kapitole, jak se bratři vyzváněním svolávají do kůru, najednou nalezneme tituly, které patří do konstitucí před Ordinationes:

De collacione

De dormicione

de pulsacione ad capitulum.

Přitom takové konstituce řádové musili mít i františkáni neboť je na ně odkazováno na fol. 103b v látce Quando debent genua flecti et quando non in missis defunctorum:

Item in missis defunctorum, que cantantur in festis novem leccionum, non prosternant se fratres nisi ad elevationem corporis Christi sicut in missa de festis. Si vero missa solemniter celebretur in die feriali, ut in quatuor officiis i n c o n s t i t u o i o n i b u s p o s i t u m, vel presente funere et consimilibus, habeant se fratres sicut in festo.

Similiter se habeant in missis votivis de Spiritu sancto, de beata Virgine et b e a t o F r a n c i s c o, in quibus dicatur Kyrieleyson, prefaciones, Sanctus et Agnus dei in cantu solempni, non tamen in missis hiis dicatur Gloria in excelsis.

Sluší poznamenat, že tuto partii u augustiniánů nenalzáme. Tam pod titulem pouhým Quando fratres debent flectere genua, cap. VI. čte se, co u františkánů teprve následuje: jak se pokleká k intonaci introitu Salve sancta parens, k allelujatickému verši Veni sancte spiritus, k verši Adiuva nos deus salutaris noster v postním feriálním traktu, k intonacím Salve regina a Ave regina celorum, ke sloce O crux ave spes unica v hymnu o sv. Kříži a ještě mnohé jiné věci Ordinationes zde dovedou povědět, jichž františ-

kánský kopista nedbá, ač pod svůj titul započítává ještě látku další augustiniánské kapitoly VII, protože zkracuje, jak jen může. Zde nás poučí jen o tom, že v mešním obětování bratři post Orate fratres stent ad altare conversi, et post Sanctus; similiter quidam stent erecti ex conventu, quando aliquis non cantet(?). To augustiniáni nepotřebovali.

Bohužel se setkáváme v tomto spise stále s markantní povrchností. Nejsou tu číslovány kapitoly, nýbrž se jen nadepisuje. Vrátime-li se, abychom látku sledovali po pořádku, v oddílu De sedendo in officio shledáváme tytéž zásady jako u augustiniánů, že quando psalmodia dicitur in officio plane vel sine nota omnes fratres sint erecti preterquam in psalmodia mortuorum, ale kopista se nestaral ani o to, aby nenechával neukončené věty. Partii o spořádanosti v recitování a ve zpěvu odděluje spis pod zvláštní titul De modo dicendi officium: Psalmodia vero cum dicitur plane, tractim et distincte dicatur. Ale o zpěvu nemá víc, než quando vero cantatur, in puncto metri non fiat protectio (= protractio. Ostatní padá za oběť krácení, takže odpadá i zmínka o provádění mešního Alleluja, kdy konvent sedí. ¹⁶¹) Františkáni už asi méně zpívali, ale k Alleluja vrátí nás látka jinde. De dandis antiphonis et intonandis psalmis je augustiniánská kapitola (IV) De officio cantoris. Zde autor opomenul, že se preintonace týkají jen officia nočního a nešporního. Podle něho nejen lectiones, nýbrž: Antiphone, psalmi, lectiones l e g a n t u r in medio chori vel alibi, ubi possit commodius fieri (augustiniáni mají audiri). Jistě chybné. I zde ještě ubi libri sufficienter habentur rozhoduje o postavení liturgickém, ale vynechává se, že záleží také na početnosti účastníků v chóru. Následuje látka o benedikcích k lekcím. Důraz, že udané benedikce se mají zachovávat, et non alie - přitažlivost světských pořadů. V dělení na tonus capitulorum a tonus lectionum nás zaujme, že i zde je

podržen pro odpověď na *Benedicamus domino* výraz *suspensive*.¹⁶²⁾ Souvislost se sborníkem augustiniánů je tedy nepochybná. Nové je: *Tempore vero generalis interdicti fratres officium in capitulo* (v kapitulní síni) *distincte legant et simpliciter sine nota*. Důležité pro vročení episu. Vynecháním titulu je zase spojena s touto pátou kapitolou augustiniánskou kapitola augustiniánská další. Zde je na místě sv. Augustina v *suffragiu* jmenován ovšem sv. František. Vynechána je už zmínka o hlasitém *Pater noster* v laudách a nešporách, velice je krácen výklad o prophetích a jejich oracích, kdy při těch se klečí, zato se dovídáme, že k pozdvihování mešního se klečí *depositis mantellis*, kde augustiniáni měli *chlamidibus*. Kráceno je hlavně pro úsporu.

Tím jsme prošli k látce zmiňující se o františkánských konstitucích. Následovat už bude látka o klasifikaci svátků, na kterou jsme zvědaví, protože u augustiniánů byla doprovázena nápěvy mešního ordinaria. A kalendářní výčty nabízely leccos i pro vročení. V očekávání prvního budeme zklamáni úplně, nápěvů si františkáni zde nevšímají. A výčty svátků omezuje krácení jen na *semiduplicia* a *duplicia*. Pokročilostí *semiduplicia* zřikají se už dělení, *duplicia* jsou tu napřed *maiora*, potom *minora*. Zato se autor snaží každé kategorii předeslat výklad o zvláštěnostech *officia* hodinového. To měli augustiniáni jen pro obojí *duplicia*. Františkánský autor začíná v tom dokonce už od *ferií*, i když potom *simplicia* neudává. Proti augustiniánům tu není nic nového, je to látka stažená z jiné souvislosti. Vůbec bychom řekli, že františkán se zde nestará ani o mši při klasifikaci, kdyby proti augustiniánům nevsnouval jednu podrobnost: jak se totiž v té či oné skupině má provádět mešní *Alleluja*.

O feriis invitatorium et omnes versiculi cum Benedicamus ab uno fratrum dicantur in sede sua... Item in ferialibus diebus infra pascha et penthecosten secundum alleluia in missa cantetur a duobus fratribus. Na místě

našeho vytečkování je interpolováno látkou: Ab octava autem resurrectionis usque ad ascensionem in festis novem leccionum et in diebus dominicis invitatorium et ultimum responsorium e t A l l e l u i a i n m i s s a semper a duobus dicatur ad pulpitem in medio chori, versiculi vero et Benedicamus ab uno dicantur in stallis. Tím je zde zdůvodněna při feriálním officiu velikonoční doba i samo alleluja udávané. Zde přistihneme v neobornosti rubrikátora. Nadešal tu nad závěrečnou zmínku o allelujatickém zpěvu ferii doby paschální De cantu alleluia - titul, který dezorientuje. Bez všeho oddělování se totiž pokračuje látkou o officiu semiduplicis, než dojde na výčet semiduplikálních svátků. O Alleluja, a tentokrát i o graduale, bude tu leda vsuvka do kontextu známého od augustiniánů. In diebus autem semiduplicibus... invitatorium, tercium, sextum et ultimum responsorium e t g r a d u a l e e t a l l e l u i a cantetur ad pulpitem a duobus in medio chori, brevia vero responsoria et versiculi et Benedicamus in matutino et utrisque vespere dicantur a duobus ad gradum ante altare.

Pod titulem De festis semiduplicibus čteme znova neurčitě: Hec autem sunt festa semiduplicia. Ale zrušení distinkce potvrdí výběr: scilicet festum s. Nicolai ep.

s. Lucie virg.
sanctorum innocentum
octava Epiphanie
festum s. Agnetis
s. Agathe
Invencio s. Crucis
Apparicio s. Michaelis
octava Ascensionis Domini
o c t a v a s. A n t h o n i i
octava s. Iohannis Baptiste
octava Nativitatis b. Virginis
Exaltacionis s. Crucis
festum s. Martini ep.
s. Elizabeth

s. Cecilie virg.
s. Katherine virg. 163)

Můžeme hned připojit seznamy svátků vedených zde jako festa duplicia.

Po nedbalém nadpise De festis maioribus: Hec sunt festa maiora duplicia:

Nativitas domini

S. Stephani, s. Iohannis evangeliste

Circumcisio Domini

Epiphania eiusdem

Q u a t u o r festa beate Virginis

Dominica Resurreccionis et duobus sequentibus diebus

Festum Trinitatis

Festum Corporis Christi

Sancti Anthonii

Nativitas s. Iohannis

Apostolorum Petri et Pauli primo die tantum

S. Laurenii

S. C l a r e virg.

S. L u d o v i c i ep.

Omnia festa s. F r a n c i s c i

Festum Omnium sanctorum

Dedicacio ecclesie

Relique vero duplicia minora sunt. Zanedbány byly Ascensio a Pentecoste na důkaz povrchnosti seznamů.

Hec sunt festa minora duplicia.

Videlicet in omnibus festivitatibus apostolorum, evangelistarum et doctorum

In octava Corporis Christi

In festo N i v i s

In octava Ascensionis Christi

In dedicacione b a s i l i c e S a l v a t o r i s

In dedicacione b a s i l i c a r u m P e t r i e t
P a u l i

Velmi důležitá věc, o které nás seznamy poučují, je, že

mimo svátek Nivis, typický pro františkány i augustiniány vzhledem ke kuriálnímu ritu, počítají se tu pořád ještě pouze čtyři svátky mariánské tradiční, tj. nepochybně Assumptio, Nativitas, Purificatio, Annuntiatio. Nic ještě o Praesentatio ze stol. 15., ba nic ještě o Visitatio z konce století 14. Dosvědčuje se nám tu předloha spisu aspoň ze 14. století. Opisován je ovšem ve stol. 15., neboť celému spisu před jeho titulem vévodí znak IHS prozrazující rozštěpení řádu na sněmu kostnickém. Proti tzv. konventuálům, jímž dnes lid říká minoriti, kryje se tu pod znakem nová větev observantů, pro které lid podržel název františkáni.¹⁶⁴⁾ Vůbec celý kodex, do něhož je ritus vevázán, se tu osvědčuje jako pořízený pro observanty. Pro náš případ čteme tu na fol. 79b: *Iste sunt ordinationes familie, facte in diversis capitulis generalibus reducte secundum rubricas in capitulo Aquile celebrato a.d. 1472, kde první kapitola začíná: Primo de Conceptione et Visitacione b.Marie v. fiat officium de Nativitate eiusdem mutato nomine nativitatis in nomen conceptionis oel visitationis et hoc quantum ad historiam, responsoria et antiphonas et oracionem. Lecciones vero legantur proprie si habentur. Dále jedná se o svátku Transfigurationis Domini, který také nám chybí v seznamech, ale kodex zaměstnává na více místech. K r. 1472 na fol. 79 b: et fiat officium duplex maius. (Po vítězství nad Turky u Bělehradu předepsal Kalixt III.r.1457 pro celou církev.) Observanti byli rigoristé, u nich samotných by tak povrohní dílo, jako je zde zapsaný ritus, sotva vzniklo. Udržuje se tu prozatím něco ze staré, ještě úpadkové doby. Jmenované mariánské svátky se mají zřítí poetických historií, Římem odstraněných a vrátit se v tradiční formě mariánského officia. Svátek Praesentationis BMV je pro celou církev až od r. 1472.*

Přešli jsme zatím popisy officia pro obojí duplex. Protože tu autor obrátil augustiniánské pořadí, když napřed vyřizuje maiora, pak minora, mohl se zmínit o provádění mešního Alleluja pouze jednou. Neboť praví *In festo*

minorí duplici: Cetera vero omnia sicut in maioribus duplicibus fiant. Ale on na Alleluja zapomněl i pod titule, De officio festi duplicis (maioris zůstává nepovšimnuto) předtím. Tu však nás bude zajímat jiná odchylka od augustiniánů. Kupodivu velký dosah tu má odchylka v liturgickém oblečení. Citujeme s juxta pozicí:

In festis maioribus duplicibus immediate post
secundam pulsacionem in utrisque vesperis et
matutinis

u augustiniánů

prior indutus camisea deinde cocta desuper amitto
et pluvialium cum
duobus cantoribus indutis
pluvialibus, ubi
comode haberi possint, et
duobus acolitibus et thuribulario, qui camiseis et coctis induatur de sacristia
chorum ingrediantur.

u františkánů

sacerdos cum duobus cantoribus vel quatuor in magnis
conventibus superpelliois induantur
et duobus acolitibus et thuribulario superpelliois solum indutis...
chorum ingrediantur.

Užívání pluviálů při této příležitosti bylo a je běžné. Ustrojení františkánských officiálů je odchylka zamýšlená řeholní disciplínou, a to jistě původní z doby urgované chudoby řádu, nikoliv snad z nějaké jeho pozdější reformy. Platí i in magnis conventibus. Lze se domnívat, že slovo solum přemístil opisovač k akolytům z oblečení kantorů a kněze. Mimochodem zajímavé je, že kde augustiniáni měli svého představeného, františkánská rubrikace má vždy jen sacerdos.¹⁶⁵⁾ Po uvážení těchto věcí je jistě důvodné předpokládat, že augustiniáni své Ordinationes od františkánů nečerpali.

Podobná situace se vyskytuje po druhé při rubrikování officia pro duplex minus. Jen je nutno si připomenout, že po uvedení vrátili se v nich znova liturgové,

aby officium ukončili.

In minoribus vero duplicibus in vesperis et matutinis cantores coctis induantur et non pluvialibus, in principio vero altare non thurificetur in utrisque vesperis et matutinis et missa, sed simpliciter prior sine cocta et pluviali incipiat officium coram altari ante inferiorem gradum altaris, rediens post Gloria patri ad locum suum.

In ultimo autem psalmo (v laudách) ante capitulum prior cum cocta desuper amictu et pluviali...

In festo minori duplici cantores superpelliciis non induantur, neo in principio matutinis et vesperis thurificetur altare, sed simpliciter sacerdos sine superpellicio incipiat officium in stallo suo.

In ultimo autem psalmo ante capitulum et thuribularius cum duobus acolitis superpelliciis induantur et altare maius tantum et chorus ad Magnificat et Benedictus thurificetur. Cetera vero omnia sicut in maioribus duplicibus fiant.

Citace nám poskytují také některé pozoruhodnosti v ritu jiného druhu. Tak se dovídáme, že incenzované oltáře před započtím officia - dokonce i mše - nemůže být zvláštností pouze augustiniánů. Měl tak patrně už společný pramen nebo to žádala doba, stavějící na hlavní oltář svatostánek.

Hledaný výtěžek z františkánských paralel ve spise je vlastně doložen. Dalším srovnáváním se nám bude jen potvrzovat žádoucí stáří předlohy. Jen se nesmíme dát klamat spoléháním na intitulace. Hned další po klasifikaci svátků "De cantu" zklame, neboť se v ní nejedná o zpěv sám, nýbrž o obrácení ohůru při jednotlivých liturgických součástech. S novou dychtivostí hledáme, co mají ve spise fran-

tiškání o ritu mešním. Augustiniáni nadepisovali: De agendis in missa conventuali...precipue in maioribus et minoribus duplicibus et semiduplicibus et diebus dominicis. Toto sumární pojetí se nelíbilo františkánskému kopistovi. Opravdu, mnoho se v něm utápělo, takže např. to, že se sloužilo také bez asistence, dovídali jsme se jen příležitostně. Zde autor látku rozděljuje do samostatných odstupňování: 1. Mše o feriích, 2. O svátých novem lectionum, 3. v neděli a in festo semiduplici, 4. Missa in festis duplicibus. Že rozdělení je teprve jeho dílem, se jeví na "děravosti" podání. V první kategorii vede látku až do požehnání na konci mše, jež zní jinak než u augustiniánů: Benedicat et custodiat vos omnipotens deus, pater et fil. et sp. sanctus. Volba nebyla ještě ustálena. V líčení překvapí, že už o feriích mohlo být asistováno:

In diebus autem ferialibus parentur ad missam sacerdos, diaconus et subdiaconus in magnis conventibus - in parvis autem subdiaconus tantum indutus superpellicio. Confessio fiat coram altari et sit calciatus, qui debet legere epistolam.

Druhá kategorie je vyřizena jedinou větou: In festo vero novem lectionum idem per omnia fiat, ut in ferialibus diebus dictum est. Třetí kategorie o nedělích počíná:

In diebus autem dominicis et semiduplicibus festis parentur sacerdos, diaconus et subdiaconus cum uno accollito tantum. Et thurificetur ad evangelium, et oblacione facta adoleantur oblata.

Vykládá se tu o provádění evangelia, jež je v první kategorii nedotčeno. Že by se při lekční části mše sedělo, nedovídáme se nikde, ale že se kniha dává políbit celebrantovi až post incepcionem Credo praví se i zde.

Tyto kategorie byly zaváděny bez jakéhokoliv nadpisu. Poslední intitulace byla De thurificatione altaris ad Magnificat et Benedictus, kde k látce stejně bylo bez

titulu připojeno obšírné říkání o známém versikulu *Fidelium anime*, že jím a tichým *Pater noster* vždy končí *officium* (augustiniani měli jinde). Ale najednou po *Kredu* máme zase nadpis, a to *De oblatione calicis*, ač je zde látka vedena až po *osculum pacis*. Leckteré věty v ní prozrazují týž pramen s augustiniany - až i doslova.

Konečně nadepsáno je i *Missa in festis duplicibus*. Zde je mše od počátku líčena nejhodněji s augustiniany. Zajímavé varování před přejímáním světských způsobů: *Introitus ante missam nunquam dicatur nisi bis, nec graduale repetatur ante versum, nec post versum. Lecto vero post thurificationem introitu a sacerdote et ministri disponantur in modum crucis. Et prozrazuje původní et ministris*. Spletlo opisovače asi opakování slova. Ostatně vůbec i v této kategorii je silně kráceno.

Kritik musí vědět, že se upravovatel předlohy cítil být nenáročným. To dává najevo nakonec: *Cetera vero ad missam pertinentia fiant sicut in missali continentur. Discoursus autem fratrum in coro sollicite vitetur*. Chtěl vyloučit jen rušivou nejednotnost. Zajímavé je, že tento závěr dělá teprve, když beze vší intitulace připojil, o čem augustiniani pojednávali zvláště a co nám příslušnou dobu velmi přibližuje. Jde o provádění mešního *Alleluja* podle stupňů solemnity. Něco, čemu autor věnoval pozornost už v klasifikaci svátků nedůslednými vsuvkami do augustinianského kontextu.

1. *In festo autem novem leccionum duo fratres dicant Alleluia vel tractum temporibus suis. Tractus autem dicendus sit a duobus. Si brevis sit, ad pulpitem in medio chori dicatur, si autem prolixus fuerit, a quatuor aut sex binis et binis succedentibus, ubi fieri potuerit „bono“ dicatur.*
2. *In festis semiduplicibus et in die dominico duo fratres dicant graduale et duo Alleluia.*

3. In festo vero duplici duo fratres dicant graduale et quatuor dicant Alleluia, vel plures, secundum quo congruit solempnitati.
4. Et nota quod quando Alleluia cantatur ferialibus diebus, in prima vice sine complecione neumatis, post versum vero cum neumate cantatur.
5. Quando autem duplex Alleluia cantatur, ut ab octava pasce usque ad octavam penthecosten, primum totum cantatur cum suo versu, nec repetitur ante versum, nec post. Secundum autem Alleluia et ante et post repetitur.

Pro pochopení je nutno vědět: zápis se nestará o účast chóru na zpěvu, nýbrž má na zřeteli jen sólové partie, jak mnoho jsou či mají být obsazeny. V posledních dvou našich odstavcích se už toto obsazení pouští ze zřetele a mluví se jen o míře, v jaké se allelujiatický zpěv uplatňuje. Proti sine complecione čísla 4. je v čísle 5. totum ale non repetitur. Že totum zpívá se cum suo versu, má snad skrývat augustiniánské pojetí bez účasti chóru vůbec. Ordinationes nechávaly při tomto provedení chór výslovně sedět. Přesto je pozoruhodné, že františkánský kopista vynechává zmínku o sedění chóru nejen zde, nýbrž vynechal v látce, kde se o sedění chóru mluví ex professo, právě Alleluja. Nešťastná náhoda při krácení, nebo schválnost? Avšak Alleluia totum může mít také smysl právě opačný, že totiž obvyklé provedení jubilu chórem se nevylučuje, vždyť Ordinationes výkladem o sedění chóru napovídaly nám i v době velikonoční vynechávání jubilu. Nahlédneme-li do dochovaných františkánských zpěvníků, je tam i první Alleluja velikonoční doby s jubilem. Jak má graduál brněnských augustiniánů! Dotyčná část kodexu je zachována v opise patrně věrném, a i tam jubilus při prvním alleluja je. Jestliže tedy postihujeme už další vývoj vpřed, musil se udát ještě ve stol. 14 a nevynucuje mladší datování františkánského pramene, z něhož byl ve stol. 15. pořízen opis.

V souvislosti s Alleluja všímá si autor i traktu pouze sólového proti augustiniánům, kteří měli i provedení dvojsborové. Zde nevíme si rady se zkratkou *b o n o*. Neskryvá se v tom ještě starobylé provedení (*in*) ambone? To by bylo v rozporu s provedením *ad pulpitu in medio* chori v případě kratší skladby. Ambona měla dvojí soho-diště: nahoru a na opačné straně dolů. Zatímto jedna dvojice by po provedení verše sestupovala, druhá by k dalšímu verši nastoupila. Tento způsob ovšem není jinde doložen, ale opisovač si tady s něčím zřejmě nevěděl rady. Golubovich zde dte bono modo. O něm viz nakonec.

Ve srovnání s našimi augustiniány není tu při provedení Alleluja zmíněna sekvence. Je to snad zase známka staré doby, kdy sekvence bývaly v řádu přijímány nevlídně. Spis bude o nich mluvit teprve dále v přídávku k pojednání *De communicacione fratrum*. Postup při přijímání oltářní svátosti je to poslední, co je ve spise k augustiniánským *Ordinationes* ještě paralelou. V následujícím už se oba řády rozejdou. Františkánský přídavek, zase neintitulovaný, bude jednat o novotách v officiu a ve mši, kterým je nutno se podrobit, protože pocházejí z narůstajícího repertoáru kuriálního. Zde nás ohromí, co je zde udáno naopak: *Item festum trinitatis, quod facere curia non consuevit, n o n f i a t*. Tím se ocitáme před r. 1334, kdy Jan XXII. svátek převzal pro celou církev. Ale tam, kde spis má předlohu společnou s augustiniány, už měl tento svátek jmenován mezi *duplicia maiora*. Přídavek je tedy přepisem jiného pramene, přepisem bezmyšlenkovitým, neboť ruka se nemění. Doklad, že z 15. stol. může být pro náš františkánský pramen pouze opis.

Nyní co je v tomto dobovém prostředí u františkánů o sekvencích. Napřed věta zmatená opisováním: *Item litteras generalis ministri de officii uniformitate servanda, que incipit Quia in dubietate cognovi, ubique servatur (!), excepto quod s e q u e n o i e taxate in quibusdam festis duplicibus p o s s i n t dici*. Níže potom se vrací látka

k sekvencím takto: Item si fratres sequencias cantare voluerint, in duplicibus tantum festis s u b s o r i p t a s e t n o n a l i a s cantent: Scilicet in natiuitate domini Letabundus, in resurrectione domini Victimae paschali, in penthecosten secundum o r d i n a r i u m, in festis beate virginis Letabundus, Verbum bonum, Hodierne lux diei, prout magis convenit festis eius. In festis beati Francisci Letabundus (nápodoba sekvence vánoční). In festis sanctorum semiduplicibus Superne matris, vel alias, que conveniunt. In apostolis Clare sanctorum vel Cuius laus.¹⁶⁶⁾ Poslední je známa až z 15. stol., ale je původu francouzského. Avignonská kurie?

Naši augustiniáni se v sekvencích nijak neomezují. Žádaly-li konstituce už ve 13. století, aby mezi předepsanými liturgickými knihami bylo také zvláštní sequentiale, nejednalo se jistě o jen několik skladeb. Náš brněnský misál má na konci prosarium jako misály světské a také jako misály světské prózami obsazuje církevní rok. Skladby jsou to u nás běžné. Zařazena je také naše svatováclavská Christe tui preclari. Pro apoštoly také Dum suprema melodia, pro konfessory Dilectus deo. V přípisku je Dies ire. Ale o té jednájí už Ordinationes. XXVI. kapitola má obsah Qualiter officium et misse pro defunctis debeant celebrari.

Sequenti die post festum Omnium sanctorum ad modum minorum duplicium vespere, matutinum et missa celebrantur. Sed in prima feria post festum s. Agathe et post octavam apostolorum Petri et Pauli, si non contingat aliquem predictorum dierum occurrere in dominica, vespere matutinum et missa celebrentur ad modum semiduplicium c u m s e q u e n c i a D i e s i l l a, alioquin transferantur in diem sequentem. Per eundem modum, sive in feria sive in dominica, si contingat aliquem fratrem decedere, officium compleatur cum hora competens sustinebit, et oraciones in supradictis diebus in vespere quando dicende sunt, et in matutinis dicantur in tono

de missa.

Jde o trojí užití officia a mše: 1. o Dušičkách, 2. na pondělky tempore per annum s povahou votivní, 3. o pohřbu. Upozorněno bylo, že sekvence neodpadá v druhém případě pro menší solemnitu, zpívá se tedy ve všech jmenovaných případech. Dies i l l a nemusí být citace chybná. Sekvence tato vznikla z responsorijního verše k Libera, kde pořadí slov je opravdu Dies illa dies irae. Také hudební námět je odtud. Responsorium je staré, takže nelze myslit na opačný poměr. Dies irae vznikla podle obecného názoru u františkánů, ale ne ještě jako sekvence, a týkala se evangelia první neděle adventní podle kuriálního ritu. Nezná ještě její úpravu a liturgickou funkci náš pramen františkánský?

Oba řády se rozcházejí svým poměrem k sekvencím, ač původní purismus, převzatý snad i z kuriální praxe, nedal se udržet a ještě ve 14. století kyriale klarisek, rkp. praž. UK I E 12, vzniklý u nás, připojuje prosarium velmi obsáhlé, se skladbami našim krajům také neznámými. Sekvence jsou v obou řádech prvkem vystupujícím z kuriální přesnosti, tam bylo světské prostředí neodolatelné. Ale podle citace z františkánského ceremoniálu je ještě další pozoruhodnost adlišující františkány od augustiniánských eremitů. Jmenováno je tam Ordinarium k výběru sekvence svatodušní. Jistě se u františkánů nejedná o ordinarium nápěvů, jaké jsme shledali u augustiniánů, i když předtím bychom je našli jmenováno pro nápěv hymnu: Et nota, quod ympnum Rex gloriose martirum et consimilium note ympnorum possunt pro aliquo solempni festo in notam Eterna Christi munera commutari. Aliorum autem ympnorum note, sicut statutum est in Ordinario omni tempore observentur, nec pro adventu vel festo aliquo varientur. Jde jistě o pouhé rubricistické informace, jako i v dalším užití, kde se o votivních mších praví: nec...propter habendi (!) votivas missas missa conventualis, que secundum Ordinarium debet dici, aliquatenus obmittatur, quando

debita fiat hora.

Naši eremité jdou tedy v přejímání ritu kuriálního vlastní cestou. Nikde jsme u nich nenalezli nejmenší zmínky, že by se na františkány odvolávali nebo na ně navazovali.¹⁶⁷⁾ Jen to je nápadné, že liturgioké zpěvníky jsou tak doslovně stejné u obou řádů a stejně notované i rubrikované. Kde chybí sanktorále, jsou prostě k nerozeznání. Nanejvýš litanie o Bílé sobotě by něco prozradila, není-li vytržena, jako v rkp. Nár. muz. XIII A 5, jenž by mohl být docela dobře graduálem augustiniánů-eremitů ze 14. stol. K tomu přistupuje ještě jiná závažná okolnost. Na knihy našich eremitů se hodí všechno, co františkánům z jejich ritu předhazuje jejich velký nepřítel ve 14. stol. liturgik Radulf de Rivo. Pokud se ovšem nemýlí. Přitom kupodivu augustiniány samé nechává stranou, i když mu jednou přijdou do cesty -¹⁶⁸⁾ naopak tvrdí, že hodie omnium credulitas et opinio divulgatur, quod nullae ecclesiae servant(ur) in illo ordine sanctae Romanae ecclesiae nisi fratres minores, nec in aliquorum nisi in ipsorum breviariis et libris contineatur (tj. divinum officium), ex eo, quia beatus Franciscus in regula praecepit, ut "clerici faciant divinum officium secundum dictum ordinem, ubi breviaria habere possunt". Tuto sentenci chce Radulf vyvrátit. Dokazuje, že jejich liturgie není ritus římské církve, nýbrž pouze papežského dvora. Ale je to právě jeho argumentace, která nám zdůvodní naše františkánsko-augustiniánské shody. Najsou napodobením jedněch druhými, nýbrž vznikly ze společného pramene:

Quando Romani pontifices apud Lateranum residebant, in eorum capella servabatur Romanum officium non ita complete, sicut in aliis Urbis ecclesiis collegiatis, immo clerici capellares, sive de mandato papae, sive ex se, officium Romanum semper breviabant et saepe a l t e r a b a n t, prout domino papae et cardinalibus congruebat observandum. Et huius officii

o r d i n a r i u m v i d i R o m a e a T e m p o r e I n n o c e n t i s
I I I r e c o l l e c t u m . E t i s t u d o f f i c i u m b r e v i a t u m s e c u t i
s u n t F r a t r e s M i n o r e s . I n d e e s t , q u o d b r e v i a r i a e o r u m
e t l i b r o s o f f i c i i i n t i t u l a n t : S e c u n d u m c o n s u e t u d i n e m
R o m a n a e c u r i a e ; n o n a u t e m c u r a v e r u n t m o r e s a l i a r u m
e c c l e s i a r u m U r b i s R o m a e r e c i p e r e e t o b s e r v a r e .

Je možno, že tento společný pramen františkánů i eremitů,
toto Ordinarium capellare, jeví se v augustiniánských
Ordinationes posledními kapitolami týkajícími se zřejmě
kuriálního prostředí:

Cap. XXXVIII. De reverencia exhibenda archiepis-
copis episcopis vel cardinalibus existentibus in
missa privata vel conventuali.

Cap. XXXIX. Qualiter ministri debeant cardinalibus
et episcopis in missa servire.

Měli to také františkáni ve svém ordinariu? Sotva. Naši
augustiniáni ukončují své Ordinationes notováním nápěvu
pro Confiteor, potřebné pro účely pontifikální. 169)

Ovšem Radulf nám nabízí také doklad, že nejen františ-
káni přejímali od kurie, nýbrž také že kurie přijala naopak
usus františkánský. Není augustiniánský chorál a ritus
aspoň takovýmto důsledkem františkánského zprostředkování?

Sciendum tamen, quod Nicolaus papa III. natione Ro-
manus de genere Ursinorum, qui coepit anno Domini
millesimo ducentesimo septuagesimo septimo, et palatium
apud sanctum Petrum construxit, fecit in ecclesiis
Urbis amoveri antiphonarios, gradualia, missalia, et
alios libros officii antiquos quinquaginta, et mandavit,
ut de cetero ecclesiae Urbis uterentur libris et bre-
viariis Fratrum Minorum, quorum regulam etiam confir-
mavit. Unde hodie in Roma omnes libri sunt novi et
Franciscani et f o r m a n o t u l a r u m antiqua,
qua tam Ambrosiani quam Alemaniae nationes utuntur
e u m p l u r i b u s a l i i s o b s e r v a t i o -
n i b u s e c c l e s i a s t i c i s a b U r b e r e l e g a t a .
In officio ergo divino ordinem sanctae Romanae eccle-

siae observabimus, si Fratrum usu omisso sacros canones, scripturas authenticas, consuetudines locorum generales et in dubiis libros antiquiores sequamur.

Ale toto Radulfovo místo ve skutečnosti nejedná explicitě o úzu papežské kurie. Mluví o rozšíření officia františkány užívaného na římské kostely, kde do té doby vládlo staré officium bazilikární. Lze-li mluvit o nějakých změnách kuriálního úzu ze strany františkánů, pak mohlo být kuriální officium takto ovlivněno už předešle, včetně františkánské notace. Mluví se o reformě františkánského breviáře a misálu, kterou provedl Haimo z Favereheimu, jenž se stal r. 1240 generálem řádu a zemřel po třech nebo čtyřech letech. A reforma se prý stala i pro avétské kostely normativní, neboť byla na popud papežův. Podnik papeže Mikuláše je téměř o čtyřicet let mladší. Tomu snad šlo hlavně o rychlé opatření nových knih. Františkáni měli pečlivá skriptoria. Františkánské graduály se dlouho rozpoznávají podle úvodem citované konstituce, kterou Peter Wagner našel v rkp. praž. UK sig. XIII B 7: *Ista rubrica ponatur in prima pagina gradualium singulorum: Inprimis iniungitur fratribus, ut de certo tam in gradualibus quam in antiphonariis nocturnalibus et aliis faciant notam quadratam et quatuor lineas omnes rubeas sive nigras...* Tercio quod quemlibet librum scriptum post exemplaria ter adminus antequam ligetur vel ponatur in choro, corrigant diligenter tam in littera quam in nota... Quarto ut postquam habuerint correcta gradualia, ordinaria predicta et missalia, faciant officium secundum quod in eis continetur. Ne o f a c i a n t h u i u s m o d i o p e r a s c r i b i v e l n o t a r i a s e c u l a r i b u s a l i q u a r a c i o n e, sed habere valeant fratres ordinarios, qui et scribere et notare noverint competenter. Quodsi nesciunt addiscant et cogantur ad hoc per suos superiores, q u i a s e c u l a r e s o m n i a f e r e, q u e s c r i b u n t v e l n o t a n t,

c o r r u m p u n t. Nevíme, jakého data je toto ustanovení, kodex sám je vzniklý ještě před rozdělením řádu, snad ještě ze 14. století.¹⁷⁰⁾ Ale tyto zkušenosti byly platné jistě dávno dříve. Možná, že odtud je ta stejnost augustiniánských knih. Právě moravské biskupství je svědkem, jak se i diecézní zpěvníky u františkánů dávaly notovat.¹⁷¹⁾

Jinak je u augustiniánů kuriální liturgie prokazatelná dávno před zásahem Mikuláše III., neboť si ji vyžádala kongregace toskánská ještě před sjednocením eremitů užívajících augustiniánské řehole v jediný řád. R. 1244 píše eremitům papež Innocenc IV: Cum igitur... sub beati Augustini regula conditori omnium humiliter famulari et divinum officium secundum ecclesie romane consuetudinem elegeritis celebrare, nos vestris precibus favorabiliter annuentes dictam regulam auctoritate apostolica devotioni vestre duximus concedendam - statuantes, ut vos et successores vestri perpetuis futuris temporibus observetis eandem et officium ipsum secundum prefatam consuetudinem celebretis. Čtyři roky nato mluví papež o opravě jejich breviářů, ale nikoliv ze strany františkánů:

Vestrae intaque precibus devotionis inducti,
ut observantia m o d e r n i divini officii,
quod in breviariis vestris exacta diligentia
correctum a v ' o b i s ex statuo regulae vestrae
iuxta ecclesiae romanae morem...celebrare debetis,
sitis contenti perpetuo...auctoritate vobis
presentium indulgemus.¹⁷²⁾

Privilegia této kongregace rozšířil Inocenc IV. r. 1245 a deset roků nato Alexander IV. ještě před sjednocením v jeden řád (r. 1256) na všechny jiné eremity s řeholí augustiniánskou (ubilibet constitutos tam praesentes quam posteros), takže konstituce našeho brněnského sborníku hovoří o ritu kuriálním jako o věci zásadní pro celý řád. Nikde není zmínka o františkánech ani o Haimo-

novi. 173) Ostatně zda a oo Haimo na kuriálním ritu měnil, není zatím objeveno. Zprávy jsou až od konce 14. stol. a znějí obecně: *Hic fecit divinum officium diligentius corrigi et rubricas suppleri.* 173b)

Kvadratická notace není od počátku notací františkánskou. Sloužila nadto nejen dominikánům, ba i kartuziánům se zvláštnostmi, které si každý z obou těchto řádů vymíňoval; nelze proto vyloučit pro františkány vzor v samotné papežské kapli. 174) Kvadratické notace chápala se od počátku totiž menzura při vícehlasém provádění chorálu a pro menzuru prohlásil se kuriální chorál, snad už dříve, pak jasně na půdě francouzské z Avignonu. Po notační stránce se pak dostával do područí notování kvadratického i cantus planus na úkor původní rytmiky. Z toho všeho by plynulo, že i po notační stránce eremité augustiniánští čerpali z římského pramene samostatně. Ovšem v e d l e františkánů, proto je jejich notační dialekt s františkány shodný. Zachování nejen strophiku v podobě bi- a tripunktace, s případným flexováním náhradou za pressus, ale hlavně likvescentních znaků, kde posloužila menzurální (!) plica descendens, případně i ascendens. 175) Jinak se eremité shodují s těmi františkánskými rukopisy, které kaudování, pro mensuru tak významné, zachovávají pouze směrem dolů a po pravé straně kvadraty (virga). 175 b)

Tak jsou u sv. Tomáše notovány graduál, antifonář i misál. Co však Ordinarium nářevů a Ordinaciones, v nichž jsme našli rovněž notaci? Zde jsme u zajímavého momentu. Brněnský augustiniánský sborník se nepřidrží kvadraty, nýbrž je notován rozpadlou notací metickou, jak jsme ji postihli před šedesátými lety 14. století na Moravě - vlastně přímo v Brně. Notátor byl zřejmě světský člověk, který se v kvadratickém notování nevyznal. Platí o něm všecko, čeho se obával od světských písařů františkánský řád. Povrohnost a mnoho chyb. Ale předlohu měl kvadratickou. Toho dokladem je směrem dolů obliqua užívaná ve flexování přes osnovu. Postihujeme ji na konci Ordinaria, kde si naši eremité přidali něco propria pro sv. Václava

a pro sv. Markétu i Kateřinu. Jistě důležité pro provenienci kodexu ještě před jeho notováním. Užívá-li zde sv. Václav vedle staré antifony k Magnificat, Laus alme sit trinitati, responsoria náležejícího původem sv. Mikuláši, Beatus Wenzeslaus iam triumpho potitus, neznamená to, že by řád neměl k dispozici celou propriální historii o sv. Václavu, nýbrž je to důsledkem jen známé zdrženlivosti u řeholních družin v přejímání lokálních kultů a hlavně novějších skladeb pro ně. Klášter se konzervativně vrací pro starý pořad diecéze před zavedení nové historie. 176)

Poněkud jemněji je užito téže notace v Ordinationes. Snímek, který odtud přinášíme, je z mariánského votivního officia, kde jsou pro matutinum zapsána dvě responsoria, jak jsme pověděli. Tyto frygické skladby lze považovat za chorál samotných eremitů-augustinianů. Nikde jinde jsme je neshledali, ač jinak officium je utvářeno způsobem v psalmodii a antifonii zcela běžným. Augustiniáni neužívali k tomuto matutinu invitorium s Venite ani hymnus. Proto je nazývali až do poslední doby podle první antifony prostě Benedicta. 177) V prvním z responsorií si jistě povšimneme incepte repetendy Quibus DG aGahc - c, druhá columna, druhý řádek. Mohla nasazovat zcela bezohledně na spodní sextě po dominantním ukončení oh h předechozí partie. Skladba má zřejmě zálibu v tomto obratu a neví, že D-G-a je jen deformací initia E-G-a, jež zde mohlo být ponecháno v integritě. Něco jiného je, kde je před ním zakončeno na frygické mediantě G. Sextu tedy zavínalo normalizování obratu ve skladbě. Z hlediska umělecké svobody byla takováto disonance možná i hledaným prostředkem.

Na konec látky o chorálu augustinianů u sv. Tomáše chceme přiznat, že františkánům jsme věnovali neočekávaně mnoho místa. Ale toho nám nemusí být líto, vezmeme-li v úvahu, že v Brně máme také kostel minoritů. - Poznátky lze rozmnožit a částečně i ověřit z MGG IV, heslo Fran-

ziskaner (Heinrich Hüsch). Tam je také upozorněno na studii Hieronym. Golubovich: *Ceremoniale fratrum minorum vetustissimum*, Londini 1909 (na str. 828). Jedná se o pramen, jež jsme excerpovali z rkp. praž. UK XIV A 22, a jež autor zná nejméně z 10 kodexů různé proveniencce. Za původní formu považuje zápis v Cod. British Museum n. 21,155 pod titulem *Ordinationes divini officii*, porízený observanty v 15. století. To, že v něm chybí, co je pro nás nejdůležitější, totiž katalogy či klasifikace svátků, pro něž augustiniáni měli nápěvy, považuje za známku původnosti, neboť jiné kodexy jsou prý tímto obsahem interpolovány. Je pravda, že tyto elenchi festorum mají kodexy na nestejných místech, ale Golubovich má zařazena na nepatřičná místa partie, které v našem kodexu jsou až doplňky po závěrečné kapitole *De communicatione fratrum*. O neorganičnosti sám Golubovich doznává:

Demum monendum est, ne quis lector, primo intuitu, inordinatam nimis, imo et passim imperfectam, indigestam, et deficienti forsan ordine collectam et compilatam dijudicet seriem hanc statutorum, ut inde impugnet earundem formam genuinam. Codex enim noster in hoc convenit cum ceteris omnibus.

Že máme v našem pražském kodexu formu starší, je patrné mimo jiné také ze seznamu dovolených sekvencí, kde Golubovichův pramen přestupuje míru. Ostatně autor upírá autoritu zápisům starším vědomě, když některé zařazuje zpět do stol. 14., ba 13. Jinak *Ordinationes divini officii* samotné považuje za dílo Ioannis de Parma, ministri ordinis z r. 1254. Jeho studie je obsažena in: *Archivum franciscanum historicum*, tom. III. pag. 55-81. Už v témže svazku jiní autoři pochybují o Golubovichově vročení. Je možno však něco tak nedokonalého považovat za dílo nejvyšší řádové autority? (*Censendum ergo capitulum Romanum z r. 1257 potius saepe dictas Ordinationes elaborasse - str. 501 P. Ferd. Maria Delorme, OFM.*)

namus a bi glo rie me
 Sube dñe
 Alma ugo
 los idui lēz lūginū mō
 cedat pñb ad suū filium
 Domitē pñ lēu sūa
 Alma dei genitrix
 ptes nostras intra sacra
 rium exaudiamis. Tre
 porta nobis antidotū re
 conuāliamōis sic pte ex
 cusabile q pte fingem
 fiat impetrabile qd fida
 mente posam? Accipe qd
 offer? redona q rogā?
 excusa q timem? quia
 tu es spes unica pñorū.
 pte spāt vena delictorū
 mte bñssima mōy est
 exspecta
 cio pñi
 or ta or t
 teli 7 fūlla mātis es

virgo ma ria regis
 eterni mater gratos
 nos redde filio tuo
 Quia omnis virtus 7
 decor et gloria exte
 splendet
 u veme
 vena tu gratie mater

humani p[ro]soluer q[ui] solo tuo
merito decipendi aditum
in venit. Accipe tamen dig
nanti v[er]go benigna q[ui]stis
celles meritis tuis ip[s]as
nostre temeritatis gratum
ationes. Icu suscipis vo
ta. alphas n[ost]ras orando.
ep[iscop]u filiu tuu d[omi]n[u]m Iudi
cem excusa Tu aut.

ub tuum presidi
um confu g[ra]m?

dementissima vir

go suscipe nos vnica

spes nostra i no stris.

delecta te lau

tribus Quibus i

digni om ni te laude

dignissima collau

dam

fer a nobis iniquitates

nostras vt digni ca

promeratus excellentissime bohemice gentis nobilitate pro

cellit o ruidus beatus

Bea tus penguinis us iam tyn

umpha potius nouit suis fa milie prebe re

tele sta co moda qui toto corde pos

ant e us peti ad nes. Ut in pme tota nos

de uocio ne dpor ter comit

tere Et apud christum eius patrocinijs adiuuamur

semper Ill. Gloria patri et filio o Et spiritui

santo Ill. Magnificemus dominum saluatorem nostrum in

spiritu exultantes hoc festum celebrantes hinc margarete

analle hinc nos ut eiusdem preghi exurgenti se

abus. evovae. in dicitur scilicet regine

badierue sollempnia suscipiat elacter pia mater et desia

que virgo do digna que dicitur hinc magna optine nobis

gaudia que possides tu gloria evovae. Herte

1. CDM tom. IX. č. 75
2. B. Bretholz našel v nejstarší městské knize brněnské *fratres augustinenses* (ve spojení s *fratres minores*) k r. 1349, tedy už před založením tomášského kostela. *Geschichte der Stadt Brunn*, str. 155 (Brno 1911). Založením markraběte Jana vznikl klášter silně doto-
vaný a jeho řeholníci proti ostatnímu řádu nepotřebo-
vali být mendikanty. Brněnský konvent měl vůbec uvnitř
řádu své výsady. Převora si volil sám, a to doživotní-
ho, kdežto jinde byl volen provinciální kapitulou na
tři roky. Ten mohl pak být zemským prelátem a nako-
nec - od dob tereziánských - opatem, jak tomu bylo
u augustiniánů - kanovníků. P. Clemens Janetschek,
Das Augustiner-Eremitenstift st. Thomas in Brunn I,
str. 27 (Brno 1898). Vliv těchto věcí na řádovou
liturgii nelze pozorovat.
3. CDM, ibidem IX. tom. č. 43
4. K řeholi je připojena formule ke skládání slibů: *Ego
frater Nicolaus facio professionem...* - a vyznání *vin
in capitulo*. O druhém textu, kde je ukončení *Finis
adest operis mercedem posco laboris* - jako i o pří-
piscích - zmíníme se v jiných souvislostech. Viz po-
znám. 23.
5. ... *breve moderamen congestum vestre caritati trans-
mittimus mandantes, quatenus secundum solum corpus
constitutionum ratisponensium cum addicionibus pre-
sentibus in fine earum constitutionum anneotendis
vos regere debeatis.*
6. Migne PL 33, col. 958. pod titulem *Augustinus mona-
chas...* revocat ad concordiam et praescribit illis
vitae regulam. Pro muže úprava PL 32, col. 1379:
Augustini regula ad servos Dei.
7. PL 105, col. 1118. *Amalarius Metensis* v 9. století.
8. *Udalrici Consuetudines Cluniacenses*, lib. I, Migne
PL 149, col. 657. - *Consuetudines Farfenses* str. 46,

B. Albers in *Consuetudines monasticae* svazek I, Stuttgart 1900. - Lanfrancus, *Decreta pro Ordine s. Benedicti*, PL 150, col. 458. - srv. také Edmund Martene, *De antiquis ecclesiae ritibus*, svazek IV, str. 123, Antverpiae 1764, kde se argumentuje dalšími monastickými prameny. Zajímavé je, že ve III. svazku uvádí autor "*lectiones ex Lamentationibus ex ordinario Argentino Voce lacrimabili legendas*". Str. 82.

9. V pozdější látce budeme mít příklad, jak generální kapitula r. 1295 sofisticky vykládá Augustinova slova. Nevědělo se, co s nimi. Viz str. 737
10. Einführung in die greg. Melodien sv. III (Formenlehre), Leipzig 1921, str. 236, srv. sv. II (Neumenkunde) str. 306 (vyd. 1912) pro paleografický posudek kodexu kladeného do 13. stol.
11. Jak zpívali františkáni u nás, srv. pro Čechy lecionář nokturnální, rkp. praž. UK, sig. XIII A 1 ze 14. stol. - pro Moravu antifonář Stát. vědecké knihovny v Olomouci, rkp. M IV 6. Jedná se o klarisky českokrumlovské a olomoucké, oboje zpívaly stejně. Nápěvy bohatými, pro jednotlivé lekce se měnicími. Naproti tomu srv. kodex praž. UK VII F 13. jenž je kompendiem pro zpěv chotěšovských premonstrátů. Tu ještě na poč. 16. stol. vládne pro všechny lekce jednotný nápěv "římský". Dominikáni mohou být sledováni v jejich "le gros livre" Humberta a Romanis. Viz odkaz následující poznámky.
12. Viz Lexikon MGG (Die Musik in Geschichte und Gegenwart) při hesle Lamentatio.
13. Albers, svazek II, vyd. Monte Cassino 1905, str. 22.
14. Albers, svazek I, vyd. Stuttgart 1900, str. 152.
15. Albers, svazek IV, vyd. Monte Cassino 1912, str. 64.
16. V cisterckém řádu se nelišilo officium svatého Tri-

dua od jiných ferií postních a bylo jen trium lectionum. Pláče Jeremiášovy přicházely sice v četbě na pořad, ale zacházelo se s nimi jako s jinými lekcemi feriálního matutina. Teprve na poč. 17. stol. bylo přijato s jinými vymoženostmi breviáře tridentského (světského) také officium tenebrarum s lamentacemi zpívanými nápěvem "římským". Srv. rkp. praž. UK, XIV F 17.

17. Termínu "překlíčování" užíváme i pro dobu, kdy osnova a klíče nebyly vynalezeny nebo zavedeny.
18. Str. 19 a d., str. 32 a d. Odkud je ta formule, bude na str. 777-778.
19. Pro premonstráty viz zmíněné VII F 13 praž. UK, pro františkány jsou prameny zde na str. 670.
20. Zde v textu na str. 663-664
21. Máme takový kuriální lekolonář zachován z redakce františkánské. Objemný formát ve dvou dílech: XIII A 1b + XIII A 1a praž. UK. Našli jsme v něm kvadraticky notované lamentace - viz prve v pozn. 10. Ize klást do 14. stol.
22. Jak rozumět výrazu *expositum*, viz v pozn. 27 *breviarium expositum*.
23. O školení ve zpěvu se řád poctivě staral. Vydávají o tom svědectví definice řádových kapitol, jak je otiskují *Analecta Augustiniana*. K r. 1315 týká se ustanovení asi kantorů samých: *Item diffinimus et ordinamus, quod quelibet provincia habeat duo studia in cantu, ad que mittantur fratres idonei ad cantandum* (A.A. III, str. 177), neboť už r. 1308 se praví: *Item diffinimus, quod vicarii et diffinitores provincialium capitulorum scolas in cantu i n q u o l i b e t c o n v e n t u* sue provincie sub certa pena, imponenda priori, qui tales scolas servare non fecerit, debent ordinare (III, str. 79). Konstituce v našem sborníku ukládají provinciálům: *Ordinent*

eciam, quod quilibet prior iuvenes sui conventus faciat in estate in cantu doceri (kap. 36). Z r. 1371 zakazuje se jednotlivým funkcionářům užívat aliquem fratrem novocium servitorem...quod per talem novitium ceremonie ordinis et observantie minus, quam secundum ordinem debeant, adipiscantur. A při té příležitosti se říká: Et observari volumus circa iuvenes fratres professos, usque quo fuerint etatis eorum ad minus decimusoctavus adimpletus, ut in illo tempore in cantu et observantiis ordinis ab uno eodem magistro tales iuvenes doceantur (A.A.IV, str. 473). Situaci ve věci kantorů osvětluje ustanovení kapituly provinciální římské, kde už k r. 1299 se praví: Diffinimus et mandamus, quod quilibet prior Romane provincie debeat suos subditos, quos habuerit ydoneos et aptos, in cantu instrui facere o u m c a n t o r u m s i t i n p r o v i n c i a i n o p i a m u l t a. Et mandamus, quod illum fratrem, cui hanc obedienciam iniunxerit, scilicet quod in cantu eos docere debeat, alleviet ab aliis obedienciis, ut sue discretioni videbitur expedire, ita tamen, quod ab ista obediencia tempore congruo impediri non possit. Tresty na toho, kdo tohoto ustanovení neposlechne (A.A. II, str. 482).

Zpěvy musily být prováděny korektně, nedbalosti se považovaly za provinění proti disciplíně. Jak jsme už naznačili v pozn. 4, připojuje náš sborník k řeholi také vyznání vin in capitulo. Prospěje ocitování v celku:

Dico culpam meam deo et vobis pater,
 quod non servo disciplinam ordinis mei,
 Fregi silentium post matutinum, ante
 primam, post completorium, in choro,
 in dormitorio, in ambitu et in mensa.
 Et multos errores feci in choro
 i n c a n t u e t i n l e g e n d o.

Debitas inolinationes non facio,
non sum servilis fratribus meis sicut de iure
deberem.
De istis reddo me culpabilem deo et vobis pa-
ter etc.

24. Omluvou bude, že skutečné martyrologium se snad teprve plánovalo a nepadlo ještě rozhodnutí ve věci autora. Zatím se mělo užívat nějakého kalendáře, který ani neměl obsazeny jmény světců všechny dny. Lektor měl podle další souvislosti prostě udat: *quotus fuerit in mense dies ipse sequens, et quod in ea festum vel vigilia, vel utrumque. Et in fine subiungat: Et aliorum plurimorum sanctorum martirum, confessorum atque virginum. Et si die ipsa festum aliquid vel vigilia non fuerit, pronunciato die addat: Et natale plurimorum sanctorum martirum et virginum. Tunc surgentibus omnibus et ad orucem se vertentibus dicat ebdomadarius: Preciosa etc. Et ad primum Deus in adiutorium (jež je pak dvakrát opakováno před Gloria Patri) fratres signent se signo crucis. Completa oracione Dirigere...* Později užíval řád martyrologia Usuardova, jak naše tomášská knihovna zachovala ze 14. stol., rkp. sig. A 33. Viz Dokoupilův Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně, Brno 1957.
25. Římská kurie sotva měla nějakou kapitulní síň, aby se v ní konal pořad zde naznačený a z dnešních breviářů známý. Ten se stal součástí officia hodinového, tj. pokračováním ranní hóry - primy. Začínal se po přečtení martyrologia veršíkem *Pretiosa in conspectu Domini - Mors sanctorum eius*. Povědomí kapitolního původu je zachováno v označení *Ad absolutionem capituli k závěrečné lectio brevis*. V kapitulní síni pořad uspořádán byl podle diecesí a řádů různě. Jestli se v konstitucích uchovává

kuriální jeho podoba, znamenalo to, že eremité si přenesli do kapitulní síně, co našli v kuriálním ritu, a to s vlastním zařazením časovým za laudy. Možná, že i odvolávání na breviář má na zřeteli kuriální pramen. Teprve k r. 1354 máme ustanovení řádu: Item diffinimus, quod deinceps semper immediate post p r i m a m dicatur Preciosa in cospectu Domini cum pronuntiatione datarii, ut in breviario continetur. Anal. Aug. IV, str. 310. V kapitulní síni patrně zůstalo, co řád přidával k římskému pořadu: Hiis expletis lector legat de constitutionibus, quantum priori placuerit. Et extunc accedat reverenter ad priorem, librum constitutionum offerens, locum leccionis ei digito ostendens, et postea vadat sedere in loco suo. Prior autem nisi fuerit hora nimis brevis, summam leccionis - si affuerint ibi fratres eam non intelligentes - exponat eis... Volumus enim, ut constitutiones nostri ordinis sic legantur frequenter in capitulo, ut eas etiam nullus minus intelligens ignoret. Exposita vero ...leccione eadem, si de culpis agi debebit, prior dicat: Agamus de culpis. Et tunc omnes prosternant se, qui cognoverint se culpabiles...Et si aliquis de non prostratis fuerit, proclamatur ab alio fratre... Et si non recordatur, dicat proclamans: Recordetur frater, quod talequid dixit vel fecit... Expletis vero omnibus, que eadem hora instant, surgat prior et ceteri post eum, et versis omnibus ad crucem, dicat prior: Adiutorium nostrum etc...Et hoc dicto inolinantur se omnes ad crucem et sic cum silencio egrediantur.

Řeholní je ovšem také to, že do římského pořadu v primě je zařazena vzpomínka na zemřelé členy, která v jiných rádech vedla k předčítání nekrologia. Zde se navazuje na čtení ad absolutionem capituli, když se předepisuje: Et lector...dicto Tu autem subiungat: Commemoracio fratrum, familiarium,

propinquorum, defunctorum ordinis nostri. Et tunc prior dicat: Requiescant in pace, et conventus respondeat Amen. Et tunc prior dicat Adiutorium nostrum etc, Rs. Qui fecit celum etc. Deinde Benedicite etc., ut in breviario continetur - to už je zase římské. His expletis lector legat de consuetudinibus.

26. Máme i další seznam knih liturgických řádem užívaných. Jde o katalog pod titulem Res in sacristia loci de Eugubio, assignata fratri Paulello sacriste predicti loci. Eugubium = nyní Gubbio. Zde už r. 1341 dává se název ordinarium věci dvojí: Item ordinarium ordinatum ad chorum - a níže v seznamu ordinarium sancti Clementis. Anal. Aug. VIII, str. 117. Autor pojednání De festis et ritibus scaris ordinis Eremit. s. Aug. (zn. P.E.E.) se domnívá, že našemu seznamu v Konstitucích odpovídá ordinarium s. Clementis a že se jedná o generála řádu Klementa de Elpidio, který zemřel r. 1291 v pověsti svatosti. Ordinarium ordinatum ad chorum že se kryje s tím, co Konstituce nazývají manuale seu collectarium. Katalog z Eugubia má také opis z r. 1366, kde se k ordinarium ad chorum skutečně dodává: ubi sunt oraciones et capitula - ale ještě něco: et antiphone p r o d i e. Těžko můžeme považovat tento kodex za naše ordinarium notatum, spíše to vypadá na diurnální doplněk antifonáře, jenž byl pouhé nocturnale. Jednalo se o malé hory, které jinak antifony braly obyčejně z laud. Ale kde jsou pak responsoria brevia? Chybějí proto, že se netýkala hebdomadáře. Cenu by pro nás mělo jméno sv. Klementa, jestliže je udáno spolehlivě. Týž autor cituje také generální kapitolu v Janově z r. 1308: Ordinarium compositum a sancte memorie fratre Clemente, olim generali nostro (An.Au. XV, 182). Ale autorství by tím ještě nebylo zaručeno pro ordinarium notatum. Že by už tehdy pod název Ordinarium byla zahrnována capitula ordinationum, nejsme nuceni uznat.

Srv. níže pozn. 132. Zde nám jde o nestálost samotné terminologie. O něco níže čteme zase v augubijském katalogu: Item m a n u a l i a ad dicendas m i s s a s VI (šest exemplářů). Za novoty lze považovat: Unum librium (!) in quo notatum est ymnarium, invitatoria, Venite et m a n d a t u m, dále Librum (!) ad exequias defunctorum deputatus. Cum catenis fissum (!) in fenestra sacristie je t u b r e v i a r i u m.

27. K onomu starému způsobu se vrací striktní observance řádu ještě r. 1481: Pro maiori aumeto et continuatione divini officii cantandi in choro, ad quem nullus sine legitima causa (et) speciali licentia se possit exousare, quod nullus fratrum nostrorum intra conventus nostros teneat librum specialiter ad recitandas et dicendas horas canonicas, exoepta causa infirmitatis vel si missus fuerit a priore extra conventum. Quodsi aliquis inventus fuerit habere talem librum sive b r e v i a r i u m - sive commune sive diurnarium - statim teneatur reddere priori, alioquin furti iudicio iudicetur. Et quilibet prior in suo conventu capiat predictos libros et ponat in communi custodia, de qua provideat fratribus tam infirmis quam euntibus extra, secundum suam dispositionem sub pena trine discipline. Generál řádu, jemuž souborně uaseení této provinciální kapitoly bylo předloženo ke schválení, poznamenává zde na okraji: Est contra constitutionem. Viz.An.Aug. XVI, str.29/30. - Jinak ve věci čtení je třeba vyvarovat se anachronismu. Tehdejší čtení není lehké čtení nyní. Mnozíci se zkratky, akutní fraktura znaků, nedostatečná interpunkce. Tak se mohlo stát, že neobstál ve čtení ani převor a musil být vydán

zákaz, quod nullus, cuiuscumque conditionis fuerit, ad prioratum nullatenus assumatur, nisi d i s t i n c t e legere sciat i n b r e v i a r i o e t i n m i s s a l i, sicut in constitutionibus ordinis nostri continetur. Provincialis autem, qui contra huiusmodi constitutionem aliquem promoverit, ipso iure, si sibi constabit, absolutus sit ab officio prioratus. Jmenování liturgických knih zdá se být zde podezřelé, není-li podezřelá celá definice. Jedná se o rok 1281 (An.Aug.II, str. 250, k tomu pozn. 3). Z dalších generálních kapitol se reaguje na tuto definici teprve r. 1345 (An.Aug.IV, str. 257) a liturgické knihy nejsou zmíněny: Item presenti tempore diffinimus et deolaramus, quod constitutio nostri ordinis, que penam inhabilitatis infligit provincialibus in priorem confirmantibus aliquem distincte legere nescientem, se extendat ad quoscumque alios officiales nostri ordinis, insufficientes aliquos ad prioratum vel ad sacros ordines promoventes.

Zajímavé je, že podobně jako neovládání čtení je stíháno i neovládání zpěvu. Čteme k r. 1326 z generální kapitoly florentské: Item precipimus singulis vicariis et diffinitoribus capitulorum provincialium, quod sollicite debeant ordinare, quod in quolibet conventu sue provincie sit unus frater, qui in cantu sit sufficienter intructus: et si qui fratres clerici fuerint in illo conventu infra XXV annos etatis, qui nesciant c o n v e n i e n t e r cantare, cogantur qualibet die intrase semel ad locum deputatum sibi, qui ordinatus fuerit ad eos instruendos, doceat et instruat illos, qui cantum ignorant. Qui fideliter et continue illos docuerit saltem per VI menses in anno, provisionem annualem habeat duplicatam. Si quis autem frater cantum ignorans non intraverit qualibet die semel ad locum, et se qualibet die non exposuerit humiliter discipline ad cantum, illa die

manducet solum panem et aquam. An. Aug. IV., str.257. Ovšem při zpěvu se jednalo spíše o memorování, snad podle nějakého tonária, kde podobně znějící skladby byly staženy k sobě. Proto se výuka měla specializovat na mladé členy komunity, mezi 25 lety věku. Infra ve významu intra (jako infra octavam apod.).

28. Jistě jsme u počátků breviářů pro řád našich eremitů při rozhodnutí: Definimus, quod quilibet conventus, in quo fuerit studium generale, tenetur habere breviarium, q u o d e x p o n a t u r ad usum studentium, ut i b i horas canonicas diligenter d i s c e r e (jistě ne dicere!) possint et debeant. Et hoc prior dicti conventus, subprior, sacrista et procurator facere studeant u s q u e a d festum sancti Michaelis omni excusatione remota; quod si usque ad dictum terminum hoc non fecerint, careant provisione vestimentorum (An.Aug.II, str. 370). K tomu z téhož pramene (An.Aug. II 369): Diffinimus, quod nullus frater mictatur ad aliquod studium i n q u a c u m q u e f a c u l t a t e, nisi sciat discontine legere totum officium, tam diurnum quam nocturnum. Et quicumque contrafecerit - tam mictens quam missus - sua provisione careat illo anno. Jedná se o generální kapitolu z r. 1295 v Sens. Je patrné, že klerikové neměli ještě breviáře vlastní a že breviář jediný byl pro ně vystaven pro části officia, které měli zvládnout z paměti. Za týmž účelem býval kdysi vystavován antifonář a Consuetudines Hirsau-glenses u Migneho PL 150 by nás poučily, k jakým krajnostem docházelo v clunské kongregaci benediktinů ve starší době (Lib.I., cap. 29) z tohoto ustanovení. Teprve k r. 1341 při katalogu kláštera eremitů eugubijských (zde viz pozn. 26), když se zase mluví o breviáři jednom in catena, můžeme myslit na přežívání starého zvyku, ať už bylo breviářů v soukromí více. Bereme-li kapitolu z r. 1295 vážně,

zákaz, quod nullus, cuiuscumque conditionis fuerit, ad prioratum nullatenus assumatur, nisi d i s t i n c t e legere sciat i n b r e v i a r i o e t i n m i s s a l i, sicut in constitutionibus ordinis nostri continetur. Provincialis autem, qui contra huiusmodi constitutionem aliquem promoverit, ipso iure, si sibi constabit, absolutus sit ab officio prioratus. Jmenování liturgických knih zdá se být zde podezřelé, není-li podezřelá celá definice. Jedná se o rok 1281 (An.Aug.II, str. 250, k tomu pozn. 3). Z dalších generálních kapitol se reaguje na tuto definici teprve r. 1345 (An.Aug.IV, str. 257) a liturgické knihy nejsou zmíněny: Item presenti tempore diffinimus et declaramus, quod constitutio nostri ordinis, que penam inhabilitatis infligit provincialibus in priorem confirmantibus aliquem distincte legere nescientem, se extendat ad quoscumque alios officiales nostri ordinis, insufficientes aliquos ad prioratum vel ad sacros ordines promoventes.

Zajímavé je, že podobně jako neovládání čtení je stíháno i neovládání zpěvu. Čteme k r. 1326 z generální kapitoly florentské: Item precipimus singulis vicariis et diffinitoribus capitulorum provincialium, quod sollicite debeant ordinare, quod in quolibet conventu sue provincie sit unus frater, qui in cantu sit sufficienter intructus: et si qui fratres clerici fuerint in illo conventu infra XXV annos etatis, qui nesciant c o n v e n i e n t e r cantare, cogantur qualibet die intrase semel ad locum deputatum sibi, qui ordinatus fuerit ad eos instruendos, doceat et instruat illos, qui cantum ignorant. Qui fideliter et continue illos docuerit saltem per VI menses in anno, provisionem annualem habeat duplicatam. Si quis autem frater cantum ignorans non intraverit qualibet die semel ad locum, et se qualibet die non exposuerit humiliter discipline ad cantum, illa die

manducet solum panem et aquam. An. Aug. IV., str.257. Ovšem při zpěvu se jednalo spíše o memorování, snad podle nějakého tonária, kde podobně znějící skladby byly staženy k sobě. Proto se výuka měla specializovat na mladé členy komunity, mezi 25 lety věku. Infra ve významu intra (jako infra octavam apod.).

28. Jistě jsme u počátků breviářů pro řád našich eremitů při rozhodnutí: Definimus, quod quilibet conventus, in quo fuerit studium generale, tenetur habere breviarium, q u o d e x p o n a t u r ad usum studentium, ut i b i horas canonicas diligenter d i s c e r e (jistě ne dicere!) possint et debeant. Et hoc prior dicti conventus, subprior, sacrista et procurator facere studeant u s q u e a d festum sancti Michaelis omni excusatione remota; quod si usque ad dictum terminum hoc non fecerint, careant provisione vestimentorum (An.Aug.II, str. 370). K tomu z téhož pramene (An.Aug. II 369): Diffinimus, quod nullus frater mictatur ad aliquod studium i n q u a o u m q u e f a o u l t a t e, nisi sciat discinte legere totum officium, tam diurnum quam nocturnum. Et quicumque contrafecerit - tam mictens quam missus - sua provisione careat illo anno. Jedná se o generální kapitolu z r. 1295 v Sens. Je patrno, že klerikové neměli ještě breviáře vlastní a že breviář jediný byl pro ně vystaven pro části officia, které měli zvládnout z paměti. Za týmž účelem býval kdysi vystavován antifonář a Consuetudines Hirsau-gienses u Migneho PL 150 by nás poučily, k jakým krajnostem docházelo v clunské kongregaci benediktinů ve starší době (Lib.I., cap. 29) z tohoto ustanovení. Teprve k r. 1341 při katalogu kláštera eremitů eugubijských (zde viz pozn. 26), když se zase mluví o breviáři jednom in catena, můžeme myslit na přežívání starého zvyku, ať už bylo breviářů v soukromí více. Bereme-li kapitolu z r. 1295 vážně,

pak nemůže být nepodezřelé ustanovení o pět let starší (1290) gen.kap. řezenské, quod quilibet frater clericus de ordine, usque ad annum (zde chybí vydavateli číslo) debeat habere breviarium, in quo possit dicere horas suas, si habet unde habere possit, preter vestes necessarias. A trest: Quodsi negligens fuerit, seu omnium bonorum suorum privetur et provincialem suam cogatur de illis bonis emere breviarium supradictum. Nec restituantur eidem dicte bona, nisi breviarium presentet, quod sit suum. Datování kapituly v čísle 1290 je nepochybné, jmenována je doba Mikuláše IV. na papežském trůně. Si habet unde je nám povědomé z vymáhání breviářů u generála Tomáše ze sborníku r. 1345, ale ten nezasahuje tak přísně. Opravdu mírněji zasahuje v té věci gen. capitulum Viterbiense až z r. 1312: Item diffinimus et ordinamus, quod quilibet provincialis inquirat, utrum fratres sacrosanctos habeant brevaria, in quibus dicant eorum officia. Co se týká kleriků, je dále: Et inquirat, si fratres clerici fuerint, utrum brevaria habere possint. Et si possint habere et non habent, cogat eos intra certum terminum ad habendum, et eis penam infligat, prout viderit expedire. Nepatří opatření řezenské teprve za toto datum ke zotřetí? V této době měli breviář zatím jen kněží, což je přirozený vývoj. Co říká generál Tomáš o sankcích, si quis invenitur non dicere horas canonicas et sepe non celebrare (v našem kontextu), je doslova až z r. 1321, capitulum Tarvisinum (Am.Aug.III,245). Už r. 1300 v Neapoli je stanoveno: Diffinimus et presenti diffinitione precipimus districte, inviolabiliter observari, quod frater quicumque professus nostri ordinis sic immemor sue salutis extiterit, quod horas canonicas secundum rubricam et modum sancte matris ecclesie et nostre religionis non dixerit, pro quolibet vice quod aliquam horam nocturnam vel diurnam scienter obmiserit dicere, et eadem die

non recuperaverit, subiaceat ipso facto per VIII dies gravioris culpe... Týká se breviáře aspoň pro onu "rekuperaci", když by zapomněl na plynoucí čas. Ale pouhý klerik pořád si ještě mohl vypomoci půjčením breviáře od kněze (A.A.III, str. 19). Celkem lze říci, že edice generálních kapitul může poděpřit pátrání po vzniku breviáře v řádu teprve po kritické revizi. Ale už nyní se zdá, že seznam liturgických knih sahá časově hlouběji než konstituce, v nichž se nalézá. - Abychom byli úplní, odkazujeme ještě na kupní cenu tehdejších breviářů. An. Aug. II, str. 394 k r. 1297: Item cum frater Petrus de Monte exiverit de ordine et portaverit breviarium fratris Augustini Seneca, et breviarium fuerit XVJ valoris floren., diffinimus...An.Aug. III, str. 18 k r. 1300: Definimus, quod prior et fratres loci de Tusseanella, qui pro tempore fuerint, restituant fratri Nino de Urbeveteri VI flerenos de auro, quod de breviario, illi loci adiudicato, per provincialem romane provincie intra annum unum...solvant.

29. Dovídáme se však, že úlevy toho druhu nebyly trpěny (ani) převorům. K r. 1345 generální kapitola v Paříži: Item cassamus et annullamus omnem gratiam sive licentiam, quam aliquis frater nostri ordinis nunc vel in futurum prior habet vel haberet de non surgendo ad matutinum, vel de non frequentando ecclesiam, et non comedendo in refectorio. Volentes, ut nullus officialis nostri ordinis possit alicui priori talem vel similem conferre licentiam. Dignum est enim, ut qui tales non possunt suffere labores, prioratus priventur honore. An.Aug. IV, str. 256. Netýkají se nás dispensace od z p ě v u v chóru, které se objevily, protože se měla na zřeteli pouze stížnost převorů propter paucitatem clericorum. Srv. An.Aug. IV, str. 278 k r.1351,

str. 308 k r. 1354, str. 330 k r. 1357. Jinak ovšem bylo ve stol. 15. Viz níže pozn. 31.

30. Neměl to sám ze sebe. Gen.kap. v Paříži r. 1329:
Item diffinimus et ordinamus, quod in omni conventu nostri ordinis cantetur sexta cum nota, sicut alie hore. An.Aug. IV,85.
31. Vzato z gen.kap. ve Florencii r. 1326 i s určením distincte et punctatim atque morose. Jen servetur forma romane curie má širší předlohu: servetur forma ecclesie, sicut in eius rubricis continetur, tam de commemorationibus fiendis quam sanctorum sollempnitatibus celebrandis, ita quod nulla festa seu sanctorum officia celebrentur nisi secundum formam universalis ecclesie. Zajímavé je, jak už tehdy před Tridentinem dělali kuriálnímu ritu nároky na univerzalitu v církvi. Že výraz punctatim nemá na zřeteli nic hudebního, ujistí nás text z římské kapituly provinciální k r. 1443: Item diffinimus et diffiniendo mandamus, ut in quolibet conventu nostre provincie hore canonice cantentur, vel saltem morose et punctatim legantur. Citáty z A.Aug. IV, str. 9 - VI, str. 424.
32. Na str.686 se dovíme, jak vykonávali povinnost hodinového officia ti, kdo byli během ohóru nuceni sloužit u bočních oltářů privátní mši.
33. Nehledě k dalším novotám Tomášovým, jež reformují kalendář sledovaný v Ordinationes (zde str.717-718) veliká rozdílnost časová vyplyne nám z poměru ke konstitucím, až jej budeme zkoumat (Str.728-730)
34. Budovy byly ukončeny před smrtí převora Filipa de Bruna, jenž zemřel v listopadu 1398. V našem pojednání zasluhuje zmínky proto, že byl varhanářem. R. 1387 dostává povolení od generála: Concessimus Fr. Philippo de Bruna stare posse in quocumque loco, quo vo-

vatus fuerit, cum socio tamen, et ibidem organa facere. Item posse visitare corpus s. Nicolai de Tolentino et ibidem facere organum. Clemens Janetschek, jenž tuto zprávu našel v mnichovském kodexu, právem předpokládá, že postavil varhany také ve vlastním klášteře brněnském. R. 1393 dostal týž tomášský kostel svůj zvon:...illustres principes Iodocus et Procopius, marchiones fieri iusserunt. Janetschek, Das Augustiner-Eremitenstift S. Thomas in Brünn, str. 38, 39.

35. Liturgie zná preintonace dodnes, takže i římský (světý) ritus je v té věci propracován. Repetito invitatorio duo illi cantores accedunt ad canonicum, officium facientem, et stantes in plano ante ipsum, facta ei profunda reverentia, unus ex illis a dextris praeintonat canonico praedicto hymnum: quo per canonicum intonato chorus prosequitur...Psalmodie je v tom ohledu úhlednější, než je naznačeno u našich eremitů ve středověku. Idem cantor, qui intonavit hymnus, stans ante canonicum, facta illi profunda reverentia praeintonat ei antiphonam primi nocturni, quam ille intonat ex libro ante se posito. Qua intonata duo illi cantores facta reverentia, accedunt ad librum Antiphonarum in medio chori existentem... et incipiunt psalmos primi nocturni, cantantes primum versum in tono Antiphonarii assignato. Quo primo versu intonato...omnes sedent, cantores...redeunt ad suum locum in plano chori ante canonicum facientem officium, et ibi faciebatur ad altare conversis, in scabello parum oblongo, panno viridi cooperto, sedent. Et circa finem cuiuscumque psalmi surgunt, et ambo accedunt ad alteram partem chori...Deinde canonicum in primo stalo seu sede ab illa parte chori sedentem adeunt et repetita prima antiphona, facta ei debita reverentia, alter ex eis, ut supra, illi intonat secundam antiphonam, et sic vicissim semper faciunt successive singulis canonicis, anti-

phonas praeintonantes: et semper post inchoatum psalmum, ad suum scabellum redeunt, ubi sedent dum psalmus perficitur. - Má tak dosud platné Caeremoniale episcoporum. (Editio quarta Taurinensis, 1924.) Liber II, cap. 6, Nemluví se o praeintonacích ve mši, ale naopak znají je Ordinationes našich eremitů pro mši pontifikální v poslední kapitole: Cum autem octavum Kyriel, cantatum fuerit, precentor accedat ad episcopum et cantando sibi annunciet Gloria in ex. deo genibus flexis, et osculetur manum eius.

36. Vladislav Dokoupil, Dějiny moravských klášterních knihoven, str. 72 a d. Ve správě Univerzit. knih. v Brně 1972.
37. Knihovna augustiniánů pražských, nyní Státní ústřední archiv Praha, nemá pro nás mezi rukopisy jediný příspěvek. V mnohém ohledu poučí žaltář, sig. I D 13 (čísł. invent. 364) dodatkovou částí, ale to je kodex až z 15. stol. s liturgií pražské diecéze, tedy nic řádového. Sborník našeho brněnského kláštera nemá nic sobě rovného na našem území a časově je zatím unikátem i v řádu. Všechny exempláře jinde jmenované jsou mladší. Viz Adolar Zunkeller OSA, Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken, 1966, Augustinus Verlag, Würzburg. Mladší je také codex Verodunensis v Anal. Aug. III, pag. 91-94 (svátek Reunionis corporis beati Augustini). Pojednání De caeremoniali ordinis eremitarum s. Augustini v Anal. August., autor P.E.E., tomus XV a d., se opírá až o tisk z r. 1508 (Editio Veneta), kde jsou obsaženy všechny součásti kodexu našeho brněnského. Také nápěvy - škoda, že nebyla dodána aspoň ukázka fototypická. Obsah v podrobnostech v An.Au. II, str. 35 a d. K řeholi je zde přidána Expositio Hugonis de Sancto Victore, která k našemu problému nic nemá.

38. Pražský klášter je založením starší, počází už od krále Václava II. z r. 1285. Ale stavba se zrovna tak vlekla, takže r. 1315 mohl být posvěcen pouze chór, kdežto loď pochází teprve z r. 1378. Knihy odtud převzaté jsou dokladem, že přesto tam bylo konáno dosti brzo nejen officium hodinové a mešní, nýbrž v poněkud ztísněné podobě i misálové funkce potřebující většího prostoru, na př. ve Svatém týdnu nebo o Hromnicích. Srv. str. 758-761. Ostatně také do brněnského konventu nastoupili mnichové už za určitého provizoria, i když budova chrámová od předešlého roku už stála. Janetschek, str. 8, 14. Liturgie řádová se nekonala jenom v chrámě.
39. Svátek Conversionis s. Augustini vznikl r. 1341 (capitulum Tolosanum) a generál Tomáš jej musil ještě zažít. Ale nenabyl obecné sympatie, neboť po dvou letech byl zrušen spolu se svátkem Reunionis corporis b. Augustini, pocházejícím už z r. 1338 (cap. Senense), jenž ani v kalendáři není jmenován, ač 1341 byl potvrzen. Ale svátek Conversionis byl r. 1371 obnoven a pak opětovně urgován. Tak jej slaví i breviář z doby po smrti generála Tomáše (+ 1357). Srv. An. Aug. XVI, str. 9/10.
40. V 15. stol. zavládla de Conceptione historie poetická Gaude mater ecclesie. Má tak augustiniánský breviář rkp. praž. UK sig. I G 26, pars hiemalis, podle kalendáře užívaný v Rakousku. Naše veršované historie o sv. Augustinu a o sv. Monice se nalézají tam v translacích. Translatio s. Monice pochází z r. 1430, srv. An. Aug. XVI, str. 18. Když byly poetické historie z římského breviáře v 15. stol. odstraněny, mariánská Conceptio vrátila se k officiu de Nativitate eiusdem BMV a začala užívat i orace mutato nomine de Nativitate. Tak v druhém breviáři našich brněnských augustiniánů, o němž níže v kontextu (str. 658 ad) a nejinak u františkánů podle

statut z r. 1472, rkp. praž. UK XIV H 22, str. 79b: Primo de conceptione et visitacione BMV fiat officium de Nativitate eiusdem mutato nomine nativitatis in nomen conceptionis et visitacionis, et hoc quantum ad historiam, responsoria et antiphonas et orationem. Lecciones vero legantur proprie si habentur. Františkáni užívali stejně kuriálního ritu a tento kodex nás bude ještě zajímat v podrobnostech. Viz v textu od str. 762.

41. Že mohl být světec veden v kalendáři ještě před zavedením jeho kultu liturgického i před jeho kanonizací, není na tu dobu nic zvláštního. Ve věci sv. Mikuláše z Tolentina srv. pozn. 34.

42. Viz An. Aug. svazek V, str. 150. Práví se: diffinimus, ut dictum festum celebretur secunda die mensis Iulii, sicut in kalendario summi pontificis continetur, přičemž Urbanus sextus je už sanote recordacionis - festum visitacionis gloriose virginis invenit et sacra vit. Ale kupodivu dicatur officium nativitatis beate Marie totaliter preter evangelium, quod erit Exurgens Maria abiit in montana cum festinatione. Bylo pořád ještě v Římě sporné, která z navrhovaných historií bude přijata? Je pozoruhodné, že za této situace náš brněnský breviář má vlastní iniciativu, když volí historii Jenštejnovu. Historie Eastonova je v brněnském kodexu doprovozena takto: Explicit hystoria de visitacione sanote Marie, quam composuit dominus Adam, cardinalis et doctor sacre theologie, confirmata per dominum Bonifacium papam nonum, que singulis annis in ipso festo occurrente debet cantari sub anathemate. Léta papeže Bonifáoe: 1389-1404. Kodex byl uchováván v Rajhradě, ale v tom, že by to byl breviář benediktinský, mylí se monografie Jar. Polce, De origine festi Visitationis BMV, Romae 1967. Kniha má ritus diecéze olomoucké.

- 43a. Fontes rerum bohemicarum I, str. 465: Anno domini

1385 Mariae Nivis memoriam synodaliter instituit, praví jeho životopisec. Na Moravě zůstával tento kult praeter rubricam.

- 43b. Cap. gen. viterbiense k r. 1312, An. Aug. III, str. 151.
44. Cap. gen. montepesulanum, An. Aug. III, str. 468. K r. 1324.
45. Cap. gen. paduanum k r. 1315, An. Aug. III, str. 179.
46. Littere circulares fr. Alexandri de Alpidio z r. 1318, An. Aug. III, str. 229:...Et ideo stricte vobis mandamus, quatenus ordinetis, ut in singulis conventibus vestre provincie dictum officium habeatur o u m n o t a et devote annis singulis celebretur.
47. Františkánský kodex, jenž by našemu augustiniánskému antifonáři odpovídal, je rukopis Nár. muz. sig. XV Al. Také je to druhý díl celku, počínající od Velikonoc, ale překračuje už do stol. 15. Jej by v časovém pořadí následoval celoroční antifonář olomouckých klarisek, rkp. olom. Státní knihovny, sig. M IV 6. Odtud by se daly čerpat nápěvy k invitatoriím, které náš augustiniánský breviář má podle tehdejšího římského ritu v hojnějším počtu pro dobu adventní a postní. Skladby jsou to známé z pramenů diecézních podobně jako antifonní systémy, o nichž mluvíme, ale ne všechny. Pro třetí neděli adventní potřebuje breviář nápěv pro text: Domine prestolamur adventum tuum, ut cito venias: Et dissolvas iugum captivitatis nostrae. Nynější Prope est iam dominus, venite adoremus je feriální od květembrové středy počínaje. Římský breviář v obou řádech množí také dominikální invitatoria. Šest skladeb, počínaje prostým Venite exultemus Domino má pod titulem: Invitatoria subscripta dicuntur singula singulis diebus dominicis ab octava epiphaniae usque ad septuagesimam, et a Kalendis octobris usque ad adventum - jen pro krátké noci letní, jež zbývají, je skladba jediná. Jinak

jde o texty známé z jiného umístění v breviářích diecézních i nyníjších římských. Náš augustiniánský breviář je má pod týmiž tituly před započatím psalteria vpředu - a stejně je měli františkáni - viz objemné psalterium ve Stát. knih. olom., sig. M IV 4. Ale klarisky v notovaných psalteriích praž. UK, XIII C 14 + XIII B 1, obě z Českého Krumlova, omezuji se na nedělní invitatorium jediné, a to letní - srv. v breviáři Stát. knih. olomoucké neatejnorodé psalterium v počátku, rkp. M I 353. Klariskám náleží také notované psalterium I H 9 v praž. UK, ale bude pozdní, jako i v breviáři téže knihovny VI C 26. Kodex I H 9 přidává i jiné součásti z antifonáře a tam mezi temporálními invitatorii je Prope est iam dominus rubrikováno: In der golt fasten in advent. Velký antifonář knihovny strahovské D A I 2 redukuje už antifony podle tridentského výběru a také nápěvy mírně deformuje, jak se dalo v 17. století. Písmo by mohlo klamat. Z 15. století je ještě františkánské antiphonarium diurnale, rkp. Stát. knihovny olomoucké M IV 5.

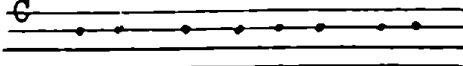
48. Je nutno ovšem vědět, že pořad, jež zde vydáváme za římský, má z dávnější minulosti vstřebáno dosti z ovzduší franckého, neřímského. Tak známý antifonový systém o křtění Páně pro oktávu epifanie, počínající Veterem nomine renovans salvator, dědičství po řeckém poselství na dvoře Karla Vel. Diecézní prameny a také některé řády zužitkují jej pro laudy, příp. nešpory. Kuriální breviář jak augustiniánů, tak františkánů poděluje těmito antifonami nokturny v matutinu. Za Otomů na trůně císařském se Řím musil přizpůsobovat germánské tradici. Zachoval si ovšem románský dialekt nápěvů, a to by mohlo klamat.
- 49a. Lamentace musila by ovšem z Joba požízovat výběr - Noti mei je Job 19, 14, Vita mea je 17.1. Ale takto se lekce centonizují v breviáři dodnes u novějších svátků. např. z Pláčů Jeremiášových o Bolestné P. Marii.

Cives mei vermes sunt - Červi jsou mými spoluobčany na kupě za městem. Rukopisy vesměs místo oives ůtou oibi ! (Pro pův. podobu nápěvu srv. rakouský antifonář praž. UK rkp. ID 20. Něco jiného je starý ant. Cives mei vermes sunt v neumovaném breviáři rajhr. 12. stol.)

- 49b. Antifonář svatojiřského kláštera v Praze byl ve třech samostatných dílech. Protože neděle post Trinitatem byly zařazeny až na konec po sanktorálu, nalézáme je souborně až ve třetím dílu obsahujícím jinak podzimní pars sanktorálu. Nám se jedná o rkp. praž. UK, sig. XII C 3, který je ještě ze 13. stol. Mladší vydání téhož dílu antifonáře pochází až z poč. stol. 14., a je to rkp. téže knihovny, sig. XIII C 4. Dominikále je konečně ještě v dalším, třetím vydání podzimního antifonáře, jež je ještě mladší, jeho sig. XIV C 20. Toto vydání přidává k podzimnímu sanktorálu opožděně některé svátky letní a pak zase zimní.
50. Viz pojednání na str. 708-710
51. Rkp. Nár. muz. XV A 10, kde v breviáři notovaném je historie o našich věrozvěstech celá (Adest dies gloriosa) pod titulem Cirilli et Metudii archiepiscoporum moraviensium, ale ještě bez nápěvů.
52. Redemitore - autor se zřejmě vyhýbá tvaru redemptore, jež vyhrazuje Kristu.
53. Srv. Janetschek, str. 33.
54. U něho str. 68.
55. Možná, že už gen. capitulum Senense k r. 1365 má na mysli vnikání těchto nových historií do řádu svým ustanovením: Item quod... de Augustino et Monica matre sua in ordine nostro uniformitas servetur. Anal. Aug. IV, str. 448. Vydavatel podotýká k tečkovaní v poznámce: In codice absque ullo breviationis signo apparent tres litere, forsam bns, quarum

significationem non intelligimus.

56. *Analecta hymnica* XXVI, č. 69.
57. Jeho kniha str. 67.
58. *Ibid.* str. 73.
59. *Ibid.* str. 95, pozn. 3.
60. *Ordinaciones*, cap. XXXVII: *Qualiter et ubi corpus Christi servetur et fratres debeant diebus debitis communicare.* Ale z pozdější doby máme zprávu, že také františkáni tak incenzovali. Viz zde v textu str. 769-771.
61. Kdo tyto starobylé nápěvné formule sleduje, nebude se divit, že neumová notace mohla vzniknout z pouhých dvou značek, vyjadřujících tón nižší a vyšší.
62. Peter Wagner, *Einführung in die greg. Melodien III*, str. 41, vyd. z r. 1921. Jeho poučení o liturgickém recitativu je zde vůbec sledováno, doplňováno i opravováno.
63. Možno u nás sledovat v rkp. Stát. knih. olomoucké, sig. M I 308, jenž obsahuje jakési kompendium dominikánské liturgie. Viz *De modo dicendi preces* na fol. lb.
64. Bude zajímat, že kartuziáni recitovali *in directum* žalmy subtonálně. Naznačuje to antifonář z Králova Pole u Brna, objemný rkp. brněnského Stát. archívu, sig. FM 1, při malých hórách sv. Tridua, jež jsou bez antifon:

Ad primam

Deus in nomine tuo - plane.

Při takové zkratce se nedovídáme o kadencích, ba slovo *plane* zdá se naznačovat, že ani nebyly. Ale dodáno je: *Simili c a n t u c a n t a n t u r hore sequentes.* Ostatně už lokalizování v osnově je dostačujícím dokladem pro subtonální pojetí. Že kodex náleží až do poč. 16. stol., jistě nevádí.

65. Delší nápěvy zkracujeme. Neznalému poradí Liber usualis nebo Antiphonale Vatikánské edice.
66. Kodexy klarisek se vzájemně doplňují v rubrikování. Ani jeden, ani druhý nemají rubrikování důsledné.
67. Srv. např. ritus řádu dominikánského v kodexu jmenovaném poznámkou 63. Od fol. 85a se tam najdou obšírné kapitoly De Communione infirmorum, Ad unguendum infirmum, De transitu fratris. K tomu světský pořad v agendě pražského biskupa Tobiáše z r. 1294, rkp. svatovít. kapituly P III. Pro moravskou diecézi by byly k dispozici teprve tisky, kde rity už jsou kráceny.
68. Tento kodex datuje Truhlářův katalog saec. 15. ex. Je to konvolut, kde pořad je dvojmo, jednou bez not, po druhé s nápěvy. Starší byl by podle Truhláře rkp. VI G 16a, rovněž německy rubrikovaný. Ale už r. 1366 užívaly tytéž klarisky latinsky rubrikovaný pramen, v zápise označovaný jako collectarius (neprávem, neboť jeho obsah je širší), rkp. XIII C 11, kde je zaopatřování stejně nadepsáno jako v misálu bratra Mikuláše: Incipit ordo minorum fratrum secundum consuetudinem romane ecclesie ad unguendum infirmum. Misál datuje Truhlář saec. 14. ineuntis. Ještě lze uvést VII H 15 z 15. stol. a XII F 14, chebský, datovaný až 1526 v zápise, ale ritus je krácen teprve po straně. Vesměs kodexy praž. UK většinou notované (kvadratičky) ve zpěvních partiích.
69. I františkán v misálu zde má: lavent corpus et postea reinduant ei tunicam, cingulum et bracas - což není nic jiného, než košili, kalhoty a opasek. Srv. např. dominikány: et si nocte fuerit, ab aliquibus in silencio lavetur. Est autem sepeliendus frater cum tunica et capucio velante faciem eius. Et superposito manibus in modum crucis dispositis et cum caligiis et soccis et cingulo decentibus et decenter aptatis

adhabita cautela circa predicta ne defluant, vel ne nimis striote circa corpus applicentur. Est eorum habendum proprium feretrum... Zde podobné výrazy mluví o řeholní habit. Klarisky ve svých přepisech vynechávají to místo po zmínce o umytí mrtvoly: Dar nach sol die abtesin haisen die sweester waschen und an legen die, weil so list die prillin die ersten disciplin. De cura habenda circa fratres infirmos decedentes jedná také XIV. kapitola našich augustiniánských konstitucí - a tam se praví: Mortuus vero spoliatur ab aliquibus et lavetur, quibus prior iniunxerit, reverenter. Et deinde cuculla indutus et caligis longis aut brevibus calciatus et corrigia cinctus ponatur in feretro. Zde tedy je řeč výslovně o šatu řeholním proti onomu místu liturgickému. Je také kapitola v konstitucích, která pojednává o oblékání augustiniánského eremity. Terminologie poněkud odchýlná od nynější ukáže se srozumitelnou tímto seřazením: Unicuique autem fratri duo scapularia et tres tunicas et vestem aliam breviorē, quam semper sub alia tunica longa portabit, quando erit sine cuculla, de albo colore habere licebit. Cucullas vero nigras tantum...deferant fratres, et recipientes a conventu novas, reddant veteres. ...Super cucullas cingantur fratres corrigiis, qui sint de corio nigro. - Habitus vero semper in die in ecclesia ad horas et dum confessiones audiuntur mulierum vel cum eisdem habere colloquium, a fratribus deferatur. Possit tamen prior, maxime in estate cum nona et completorium cantatur dispensare, ut fratres habitum induere non teneantur....Clamides ligatas ante pectus...infra loca deferri licebit. ...Cum cuculla quoque vel scapulari vel capucio parvo quilibet dormiat. Extra cellam nullus sine cuculla vel scapulari exeat. Bylo tedy oblečení eremitů augustiniánských tehdy jiné než nyní.

70. Souvisí to patrně s tím, že i svátost pomazání bývala udělována v kostele, což bylo potom omezováno na ne-

mooného biskupa a kněze, až konečně zvítězila privátní praxe nynější s jediným udělovatelem svátosti. Antifonované žalmy přestávaly být obligátní, jen se recitovaly. Vymizelo jejich proprium a stačilo recitovat obvyklé sedmero žalmů kajících pod jedinou obeonou antifonou, u přítomných laiků nakonec pohybů různec. Zpěv se stal dokonce nežádoucím, jmenovaný rituál řádu dominikánského jej výslovně a opětovně zapovídá, ať např. svatojiřské jeptišky umírající sestře zpívaly - viz rukopisy praž. UK VI G 16b + XII D 11 + VIG4a. Statim autem, ut viderint eam morituram, convocetur totus conventus et intrent cum summo silencio...Sorores vero verse ad orientem imponent tonaliter submissa voce. To ovšem je u sestry svátostmi už zaopatřené, proto volba skladeb je jiná - Kredo ze mše, sekvence o Duchu svatém, antifony velkopáteční, hymnus de Ascensione, velikonoční Cum rex glorie Christus o jeho vstoupení na místo zemřelých, ale i některé žalmy třeba in directum. Pokud jde o zaopatřování samo, je s antifonovanými žalmy Ad. ungendos infirmos rituálový přívazek (nenotovaný) k pražské Rubrice v rkp. Nár.muz., sig. XIV D 9, ať daleko méně zmíněná agenda biskupa Tobíáše. Jinak viz Edmund Martene, De antiquis ecclesiae ritibus, tom. I, od str. 301, hojné ordines z doby karolínské. Analogie k jeptiškám svatojiřským našly by se u Alberse, Consuetudines monastioae, zde výše pozn. 8. O vývoji při svátosti pomazání nemocných stručně Jos. Lechner, Liturgik des römischen Ritus, u Herdera Frieberg 1953, str. 300.

71. Teprve poslední vydání moravské agendy z r. 1932 užívá nápěvů Edice vat. s přetiskem často chybně notovaným. Do té doby vládla agenda z r. 1873 a příslušné separáty z ní, např. De exequiis.
72. Libera je nakonec vyhrazeno biskupovi celebrujícímu, kdežto předchozí čtyři absoluce náležejí čtyřem

biskupům hostujícím, kteří jsou umístěni při čtyřech rozích katafalku. Srv. rubriku: Absolutiones istae quatuor seu quinque non semper in omnibus exequiis fieri convenit, sed tantum in primis exequiis, quae fieri solent post obitum. Ritus je jedna z posledních součástí pontifikálu a nese titul De officio, quod post missam solemnem pro defunctis agitur.

73. Pontificale Romanum užívá k absolucím sponsorií: 1. Subvenite, 2. Qui Lazarum resuscitasti, 3. Domine quando veneris, 4. Ne recorderis, 5. Libera me Domine de morte aeterna. Viz Officium defunctorum Edice vat.
74. Nynější hypolydický nápěv kyriální po absolucích, jak dochovává Ed. vat., nalézá se u Guidettiho v jeho Directorium ohori. Ten byl "Basilicae Principis apostolorum de Urbe clericus beneficiatus". Mezi starými tisky Strahovské knihovny je pod sig. A I, V 36 druhé vydání z r. 1589. Ale závěrečné Kyrie eleison zní u Guidettiho: a G F acab a aG ! Toto závěrečné Kyrie bývá v pramenech různě modifikováno. Z r. 1631 je žďárský antifonář, kde už najdeme: a G F acabaGFE G G GF, blízké Edici medicéjské. Rukopis hudebního archívu Mor. muzea v Brně, sig. A 7078, fol. 218 b. Zde zavedeno je toto Kyrie na závěr pohřbu (k oraci) i se slavným Requiescat. Co notuje k závěrečnému Kyrie Edice vat., sotva je původní.
75. Latinsky mají klarisky ve zmíněném rukopise XIII C 11 (pozn. 68 supra): Et c a n t a t i s psalmis dicat sacerdos hanc oracionem.
76. Také u Migneho PL 78, Ordo X, vydání Mabillonovo.
77. Antiphonae dicendae super corpus ad tumulum sacerdotis sive clerici in die sepulturae ve zmíněném antifonáři žďárském (pozn. 74 výše) z r. 1631. Partie patří v rukopise mezi dodatky touž rukou, ale přepis může pocházet jen z velmi starého pramene, neboť za té

doby vládlo už *Rituale Romanum* (1614, zatím v dobrovolném užívání). Antifonář není už diecézní, je římský.

78. Antifonář sig. VIII C 15 v praž. UK. Také *Non intres in iudicium* je tam v modu pátém.
79. Je ovšem nutno spravedlivě dodat, že celá tato licence je mezi rukopisy klarisek výhradou jen sig. XI F 12, odkud německé rubriky citujeme. Pramen je poměrně mladší - saec. 15. exeuntis podle Truhláře.
80. Strahovská knihovna má mezi starými tisky *Processionarium sacri Ordinis praedicatorum* z r. 1754, sig. F P III, 28, a pod. *processionale cistercké* bez titulní str. z r. 1696, sig. F P III 29. Oba prameny obsahují také pohřební obřady s pořadem tradičním. Rukopisy starší pro ten účel jsou u nás k nenalezení. Brněnská Univ. knih. má cistercký pohřeb v rkp. sig. R 139 z doby před r. 1656 s nápěvy reformovanými. Jde o *Processionale Cist.* Pro kartuziánský pohřeb máme rukopis v praž. UK XII G 14, fol. 26b pod titulem: *Quando sepeliendus est mortuus*. Jinak kodex obsahuje různé potřeby, mezi nimi i Boží tělo (*officium* se zjednodušenými nápěvy). Může být už ze stol. 14. Kodex nedodrží všude kartuziánskou notaci a je velmi instruktivní pro vývoj této notace. Fol. 2a má soudobý přípis: *Liber iste est ecclesie s. Iohannis Baptiste in Seyoz, ordinis cartusiensis*.
81. Viz v látce o jakubských psalteriích pozn. 9, str. 161.
82. *Processional* svatovítské katedrály z konce 14. stol., rkp. Nár. muz. XIV D 8, fol. 89a - ambrosiánské *Antiphonale missarum, Romae 1035*, str. 597. Pozoruhodné v pražské verzi je, že jako ve Vatikánské ed. závěrečné Ierusalem má bezpřízvučnou tóniku. To je v antifonií výjimka, ba chyba. Tím je souvislost mezi oběma nápěvy nepochybná. Mělo asi být: ha h a G.

83. Vybráno z kap. XXXVI.
84. V odstavci Quando chorus thurificari debeat, fol. 91 b.
85. Odstavec v kap. XXXIV, fol. 89a.
86. V téže kap., fol. 91a.
87. Quo ordine itur ad altare v kap. XXXIV, fol. 88b.
K poloze sakristie v kostele viz ještě z kapitoly
XXI De luminibus habendis in missis et choro: Item
alii duo cerei vel facule extincte super vel retro
altare, u b i n o n e s t s a c r i s t i a,
alioquin in sacristia reserventur. Jak vidět, řáa
počítá i s velmi skrovnými prostředky.
88. Kap. XXXIV ke konci, fol. 94b. Je nadepsána voelku
De agendis in missa conventuali per sacerdotem et
ministros precipue in maioribus et minoribus dupli-
cibus et semiduplicibus et diebus dominicis.
89. V téže kap. fol. 89a. Tam i dále z odstavce Quo or-
dine sedere debeant ministri iuxta sacerdotem o
ukončení Kyrie. 89a.
90. Fol. 89b před titulem a po titulu: Quo ordine sub-
diaconus debeat ire ad dicendam epistolam.
91. Další doklady viz zde v kontextu str. 726-728.
92. Fol. 90a před titulem Quo ordine itur ad cantandum
evangelium.
93. Subdiaconus...cantat epistolam alta voce, qua fini-
ta et factis debitis reverentiis, portat eodem modo,
quo supra, ante Episcopum librum clausum, quem inoli-
natus porrigit illi super eius genibus, et manum
dexteram illius, super libro positam, reverenter
osculatur... Osculata manu Episcopi per Sundiaco-
num, accedent duo ministri, servientes de libro et
candela, ante episcopum, qui sedens cum mitra ex
libro Missali legit Epistolam, Tractum vel Graduale,
vel Alleluja vel Sequentiam et alia usque ad finem

evangelii...Quo finito assistentes respondent ei
Laus tibi Christe. Vydání 1924, Editio quarta Tau-
rinensis, str. 130-131.

94. In pecunie thesauris místo správného in pecunia et
thesauris.
95. Významné je, že máme možnost najít tento tonus také
u františkánů. Antiphonarium diurnale Stát. knihovny
v Olomouci, sig. M IV 5, má na zadním přidešti:

a a a a a a a a a a F a G G a ah a GF G
Lectio epistolae beati Pauli apostoli ad Romanos.

Interrogatio: G G G F G a.

Konec: a a FGa a G G G F Ga a

talis autem erit coglu-si-o (!)

Předchází i "Tonus seu pausae martyrologii": Decimo
Calendas Februarii: (aaa) G F a a a - G F GF D,
s interrogativem jako v epistole. Tyto zápisy jsou
ovšem v knize mladší, psané kvadrátou ochraničenou
kolmicemi, ale jistě jsou tradiční. Varianty vzhle-
dem k našim augustiniánům jsou nevýznamné, jsou-li
z pozdějšího vývoje.

96. Peter Wagner, Einführung in die greg. Mel. III.
str. 261, vyd. 1921.

97. Rkp. praž. kap. knih, A CLXXII.

Už P. Wagner (ibidem str. 24) poukázal na rkp. praž.
UK I G 1, kde na fol. 18b-19b nalézají se "Accentus
lectionum, epistolarum et evangeliorum s autorem Hec
Iohannes Niger de Wintberg. Kodex se klade do 15. stol.
K jakému tenoru však naše kadence jsou tu notovány,
není jasno. Je to pouhé skizování na dvou liniích.
Česká rhombica exacta.

Pozoruhodné je, že ve jmenovaném univerzitním kodexu
chybí lekčním nápěvům metrum. Ale to ještě nevylučuje,
že se jednalo o naše nápěvy supersemitonální. V ruko-
pise téže knihovny sig. XI A 18 máme dochovány naše

nápěvy opravdu bez metra. Mimo závěrečnou kadenci větnou (punctum lekční) vyskytuje se na konci jednotlivých členů souvětí jen ono zvednutí na půltón (h-c zde), a už s podatem: hc c. Tento kodex je až z 18. stol. a sloužil benediktinům u sv. Mikuláše v Praze. Zajímavé je, že je v něm supersemitonálně pojat i nápěv orace:

c hc c a h h h h...

Oremus. Deus, qui animam beatæ virginis Scholasticæ...

h h h h h h hc o

caelum penetrare fecisti,

a h h h h h h hc c o

da nobis... ita innocenter vivere,

a h h h h h h h h h c c a

ut ad æterna mereamur gaudia pervenire.

a h h h h h h hc c

Per Dominum...Filius tuus,

a a h h h h h h hc c

qui tecum vivit et regnat...sancti Deus

o o o c c c o o c c a aho c

per omnia sæcula sæculorum. A- men.

Kodex je jakési compendium liturgicum, lekce jsou na fol. 15ab, orace na fol. 16ab. Ff, 7a-14a čte se: Ritus Braunensis de diversis regularitatibus. Zřejmě jde o kongregaci klášterů a je pozoruhodné, že naše nápěvy se tradovaly v lepší své podobě pro epištolu a evangelium také v Rajhradě v přesvědčení, že jde o zvláštnost monastickou. Ve skutečnosti tu klášter zachovává tradici diecézní před centralisací římskou, kterou rozšířil Guidetti.

Aby nás neodstrašoval pro náš účel pozdní původ notovaných pramenů, upozorňujeme, že nápěvy se dají sledovat už ve sporadickém neumování starších misálů při měsíčních lekcích. Také v neumovaném misálním plenariu ze 12. stol., uchovávaném knihovnou Nár. muzea, sig. XIV D 12, naší proveniencí a ještě v pozdější době u nás

užívaném s mladšími listy. Viz evangelium Defuncto Herode o vlgilll Epifanie, kde se neumátor specializuje právě na virgy v ukončení větyných členů a ostatní značky zanedbává. Tím je doložen tenor supersemitonální.

98. Supersemitonální nápěvy naše nesnižují recitaci v interogativu. Agenda Pavlovského:

D E E E E E D E E F D E E E E E D E F
 Quis enim cognovit sensum domini? Aut quis consiliarius eius fuit?

Pramen pražský:

a h h h h h a h h h h h h h G a h o
 Numquid parum vobis est...quis molesti estis et de-o me-o?

Evangelium má tyž interogativus jako eplštole.

Snížení recitace vzniklo patrně návratem k původnímu tenoru u nápěvů subsemitonálních.

99. Např. promonstráti mají Flectamus genua při každé feriální měl postní ke kolektě, jež následuje za pozdravem Domine vobiscum. Levate je až před orační konkluzí. Římský ritus žádá jen, aby se při postních oracích feriálních klečelo (S.R.C. 1876, 2319). Klečí se až do Amen. I Ordinationes naše to předepisují, než je řeč o Flectamus genua: In missa autem feriális diebus prosternant se fratres, cum dicatur prima oratio. Myslí se orace před komemoracemi. (Kap. VI.).

100. Bylo na str. 667-668 v textu.

101. Einführung in die greg. Mel. III, str. 45, vyd. 1921.
102. Srv. poznámku výše č. 74.
103. Srv. Raph. Molitor, Die nachtridentinische Choral-Reform zu Rom, Leipzig 1901, sv. I, str. 286 a d.291.
104. Srv. supra str. 3. Vše svědčí o tom, že i při tomto označení jsme obětí terminologických zmatků, které ve středověku vládly.
105. Od provádění jediným sólistou se brzy musilo upouštět. Snad pro nebezpečí ješitnosti v komunitě. Zatímco počet sólistů se stupňuje směrem k největším svátkům, tam kde míra slavnosti nestačí ani na dva, zpívá se bez sólistů vůbec, vyjma ovšem intonace kantorovy. Zjev ten je pozorovatelný i v olunském prostředí: Sed et qui cantant responsoria gradualia, responsiones Alleluja et Kyrie eleison... reverenter (se) inclinant, et haec in p r i v a t i s d i e b u s n o n n i s i c o m m u n i t e r c a n t e n t u r a c o n v e n t u. Constitutiones Hirsaugienses, I, cap.79. Migne PL 150. Verše offertoria už zde nebyly sólově prováděny vůbec. Armarius klášterní je intonuje jen sám: Omnes quoque versus offerendae ad maiorem missam imponit. Ipse etiam paschali tempore p r i v a t i s d i e b u s tantum Alleluja ad missam imponit (ibid.I, c.5). Naposledy zná jediného sólistu Rhabanus Maurus, De institutione clericorum, ale jen ve mši, responsoria v officiu mají za něho už sólistů více. Migne PL 107, cap. 51 + 33 o mši.
106. Mezi rukopisy praž. UK je také svatojiřský Ordo servicii dei. V tomto klášterním ordinariu, které pochází ze druhé pol. 14. stol., se najdou také zmínky, jak se prováděla za té doby konventní mše. S konventem jeptišek na empore střídal se kůr kle-

riků s presbytáři, ale často způsobem, který nás konsternuje svou necitlivostí. Např. na Hod velikonoční se sólistické formy provádějí takto:

Graduale conventus Hec dies,
jeho verš Confitemini domini cantent.
Alleluja conventus.
Versum Pascha nostrum conventus.
Versum Epulemur domini cantent.
Repetitur Alleluia subsequente sequencia.

Známý pořad o vigilií velikonoční a svatodušní vypadá takto:

Conventus Alleluia,
Clerici (verš) Confitemini,
Conventus (tractus) Laudate,
Clerici (druhý verš) Quoniam confirmata.

Kodex má signaturu XIII E 14d. Světské kostely nebyly jistě klášteru dobrým příkladem. Graduál olomouckého biskupa má o vigilií velikonoční po straně rubrikováno k Alleluja Prelatus incipit. Post alleluia regentes statim incipiunt cantare Confitemini, chorus canit statim post illos usque ad finem. Iterum canonici tractum canunt usque ad finem (!) - deinde chorus prosequitur usque ad finem Quoniam confirmavit. Na Boží hod je zapojeno také varhanní sólo. Prelati, canonici canunt Alleluia, ale při jubilo podepsáno Orga(nista) ludit usque in finem. Iterum prelati et canonici canunt usque in finem Pascha, kde chybí jubilus. Orga.ludit (druhý verš) Epulemur usque in finem. Nevadí, že jsou to pozdější přípisové, jeptišky samy neměly jistě iniciativu v takovém úpadku.

Graduál olomouckého biskupa Jana Volka, rkp. Stát. arch. v Olom., sig. C0 195. Ve 14. stol. diecézní ordinaria napovídají totéž aspoň pro Bílou sobotu.

107. Ale k tomu viz ještě zde str.773-775.
108. V. Plocek, *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae - in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur*, tom. I, pag. 181.
109. Srv. františkánský graduál praž. UK, sig. XIII B 7, jenž by mohl být časovým protějškem ke graduálu našich eremitů. Má i sanktorále a na konci *Ordinarium missae*. Pro 14. stol. svědčí okolnost, že v kodexu není stopy po rozdělení řádu za kostnického sněmu, ale absence nejen Božího těla, nýbrž také ještě svátku Trojice nic neznamená, neboť totéž chybí také v temporálním graduálu Stát.knihovny olom., sig. M IV 3, ač už v litanii je vzýván sv. Bernardin Sienský, kanonizovaný r. 1450. Sanktorále pražského kodexu, ač dobře rubrikované, se ještě k našim patronům nezná. Olomoucká knihovna má také graduál místních klarisek (M IV2, Státní knihovna Olomou), kde se o nedělní aspersi čte táž rubrika s obměnou: *Nota, quod diebus dominicis per totum annum sacerdos indutus celebraturus missam genibus flexis aspergat aquam benedictam prius altare maius et statim ca n - t r i x incipit Asperges me, et interim sacerdos aspergit populum*. Graduál je původně speciálně různým způsobem doplňovaný, teprve v doplňcích kvadraticky po české rhombice (!). Je až z druhé pol. 15. stol. Pro úplnost je možno ještě uvést speciálně praž. UK, sig. XIV A 2, ze stol. 16. a úplný graduál knihovny strahovské D A I 3 ze stol. 17. O temporálu Nár. musea XIII A 5 bude zmínka na str.777. Více Františkánských graduálových svědků u nás nemáme. Ze všeho plyne, že v kodexu brněnských eremitů máme u nás nejstarší graduál kuriálního ritu, jak tomu bylo i v případě antifonáře. Viz v textu níže o jeho datování.
110. Františkáni původní název *Antiphonarium* pro mešní

zpěvník nedochovali. (Ale viz níže pozn. 170). Statut předesílaný v jejich knihách mluví výslovně o graduálu. Ze jmenovaného rkp. praž. UK XIII B 7 cituje ho P. Wagner, Einführung III. Nachträge und Berichtigungen, str. 532 dole. Naše citace v textu na str. 779. Ale stejně mohlo být citováno ještě ze 16. stol. speciále téže praž. knihovny XIV A2, ba i kantatorium VI C 20b. Vůbec tento prolog nám rozlišuje zpěvníky františkánské od augustiniánských. Má jej tak i bechyňský graduál ve vídeňské National-Bibliothek, Series nova 2658, z r. 1499. Mylí se Adolar Zumkeller, Manuskripte von Werken des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken, jestliže s tímto statutem pro naše eremity udává na str. 501 graduály UK budapeštské. Ba kde chybí titulní list, nedá se mu věřit, že nejde o augustiniánské kanovníky, když jmenuje další kody. Tak se nám jeví zatím brněnský graduál jako nejstarší z jeho svědků. Augustiniánské speciále praž. UK XIV H 27, ke kterému v textu přijdeme (str. 709), mu uniklo.

111. Edóce me. Středověk přízvukoval mimo předponu. Nejinak mají zpěvníky františkánů. Pokud jde o polohu supervenientní slabiky, shodnou se františkáni i v odchylném commemoratur, dále. Vliv nonosyllaby zdá se tedy nepochybný. Přízvučnost tóniky se sem přenáší z antifon.
112. Truhlář, Catalogus codicum č. 2672: videtur fuisse cuiusdam monasterii ss. Augustini, cum desint officia ss. patronorum, extra Bohemiam siti. Podobně Plookovi, Catalogus č. 240, hoc graduale videtur fuisse, cum officia ss. patronorum in Bohemia celebratorum prorsus desint...
113. Ale srv. absenci obou těchto slavností v graduálech františkánských z pozdní doby, pozn. 109 výše.

114. Ale doklady pro pražské užití diecézní jsou pouze dva: misál Nár. muzea, sig. XVI A 16 se jménem Václava IV. v obřadech Bílé soboty a pak až graduálový konvolut, rkp. téhož muzea XIII E 8 z poč. stol. 16. Zde máme zápis notovaný. K tomu nutno povážít, že v pražské arcidiecézi se ani sv. Václav nedopracoval vlastního Alleluja brzy a proti diecézi moravské zůstával při commune martyrum. Jistě v důsledku známého zákazu Arnoštova zavádět novoty v liturgickém zpěvu.
115. Alleluja O sanctitatis speculum zkouší asi štěstí v době, kdy řád ještě nepřál poetickým officiím. Nápěv byl znám diecézi už od 13. stol. pro Alleluja.

O consolatrix pauperum
Maria tuis precibus
Auge tuorum numerum
In caritate Christi.
Quos tu de mortis manibus
per fidem humilium
Mater eripuisti.

Nápěv je znám teprve se zkracováním melismat z konce 14. stol., takže pro pražskou oblast je skladba doložena ze starší doby jen diecézní Rubrikou. Na Moravě nastupuje už misálem jakubským sig. 6/11 v počátku 14. stol., ale naše plenarium zanechalo zde osnovu prázdnou. Další svědek je misál Herbordův, jenž není notován ve smyslu plenaria - rkp. CO 131. Pro integritu melodie má tedy zápis augustiniánský svou cenu při srovnání se svatovojtěšským užitím v 16. stol.

Alleluja Filií Syon nepodařilo se mi jinde najít. Zde je text velmi lakonický, oslovení nezvyklé. Známe tvar Filiae Sion, ale maskulinum "sionští Filií" je něco výjimečného. Málem bychom myslili na vznik skladby na Strahově u premonstrátů

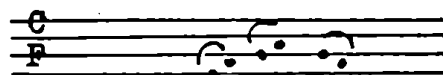
odvozujících svou existenci rovněž od sv. Augustina. (Norbert tehdy ještě nebyl ctěn jako svatý.) Přesto je tato výjimka z Písma známa, neboť se čte v Jeremiášových lamentacích: *Filii Sion inclyti et amioti auro primo - Thren. 4,2*. Jinak text bude zase k cizímu nápěvu. Hned vstupní *Filii* to svým podkladem napovídá. Zachovali jsme proměnlivé klíčování originálu pro veliký rozsah skladby, jež ovšem hudebně je dílem mistrovským. Kladla asi neúnosné požadavky.

116. Mimoto jsou v misálu notovány preface, o nichž bude řeč v jiné souvislosti (str. 749ad), ale bez not je *praeconium paschale*. Zato překvapí o svátku Narození P. Marie genealogie se známým dóřským nápěvem. Toto je v kuriálním ritu licence, převzatá z úzu diecézního! Srv. co o tom užití genealogie zpívané matutinálním nápěvem, bylo řečeno v látce o nejstarším jakubském misálu na str. 47 ad. Kuriální ritus neměl genealogii v officiu hodinkovém vůbec.
117. Natale sv. Vojtěcha připadalo na den sv. Jiří. Ve 14. stol. nastal zápas mezi oběma kulty o to, který má být přeložen. Na Moravě se překládal o den později sv. Vojtěch (jakubský misál sig. 6/11, breviář olom. kap. CO 3 - to jsou nejstarší svědkové morav. liturgie). Někdy v pol. století vyrovnala se Morava s diecézí českou, takže v Herbordově misále čteme upozornění: *Si festum s. Georgii in dominico occurrens, feria VI. anticipetur, quia sabbato sancto Adalberto officium sollempne exhibetur*. Způsob slavit oba v týž den byl by spíše pražský. Svatojiřské jeptišky obětovaly i propriální officium de s. Georgio a začaly užívat *commune plurium martyrum*, svůj titul však slavily s oktávou a v osmý den měly možnost propria použít. Že však i na Moravě musila společná oslava vejít ve známost, svědčí úprava orace v breviáři kroměřížském, jenž je cizím importem, takže

- i do kalendáře musili být vepsáni oba mučedníci spolu. Jde o kodex C0 258. Blíže jsme o kodexu pojednali v látce o jakubských žaltářích, pozn. 27.
118. Ale je nutno vědět, že tak měli také františkáni, jenže na místě generála řádu bylo ministro, neboť tak říkali svému nejvyššímu představenému. Dovědňuje to rukopis klarisek XI F 12 praž. UK, jenž nám posloužil německými rubrikacemi. Litanie je v něm volně zařazena.
119. Jinak je ještě notace ve 30. kapitole téhož spisu při officiu mariánském, ale jen o dvou responsoriích speciálních, ke kterým dospějeme na str. 781.
120. Podobně bylo patrně i u františkánů, ale tam se proti tomu zakročovalo: Item festum Trinitatis, quod facere curia non consuevit, non fiat. Rkp. praž. UK XIV H 22, fol. 110a. Zapsáno bezmyšlenkovitě ještě v rukopise z 15. stol.
121. Die Melodie des Osterkyrie, wie sie die Handschriften darbieten, enthält die Anklänge an die Wendungen der Allerheiligen litanei - Peter Wagner, Einführung I, s. 75, vyd. 1912. Jde původně o skladbu, která má dosud v jiném užití zakončení "iregulární": G ah ha haG a h. Dodána byla jí pak modální tónika, obyčejně hluboké E, jak se dnes zpívá. Ale jsou také prameny, kde končí na G, a dosud tak zpívají dominikáni. Pražský náš kodex zakončuje na F - jistě omylem písařovým. Christe eleison a další součásti jsou s původním Kyrie eleison nespojované. Že v iregulární podobě se toto Kyrie zpívalo k litanii, stačí nahlédnout do pojednání Wagnerova ve III. svazku, str. 261. Srv. také str. 441. Vyd. 1921.
122. V 15. stol. také v rkp. někdejšího kláštera augustiniánského v Praze, nyní Ústřední státní archiv Praha, sig. I D 13, fol. 231a. Zde s poněkud nesrozumitelnou legendou: Istud canitur in prima vespera

Quinque fratrum et in prima vespera mixtim quando festum occurrerit 9 leccionum, Adalberti in 2m vespera eiusdem. Kodex je husitioum: žaltář, hymnář a další součásti speciální. Liturgie světská, pražské arcidiecéze.

123. Už r.1312 gen. capitulum viterbiense: Item quia filius laudatur matrem venerando pro posse, si volumus esse filii, debemus sanctam matrem ecclesiam pro viribus honorare. Igitur definimus et presenti ordinatione confirmamus, quod omnes fratres nostri ordinis festum dedicacionis basilice s. Salvatoris, quod celebratur de mense novembris in die s.Theodori martiris - et festum dedicacionis apostolorum Petri et Pauli, quod celebratur in octava s. Martini - debeant celebrare, prout sacrosancta mater ecclesia solempnizat. Římský ritus je opětovně považován za ritus celé církve jako po Tridentinu. Anal. Aug. III, str. 151.
124. Předčtení tohoto Ite je doloženo misálem brněnských eremitů, kdežto graduál pražské knihovny mlčí. Ale zpívali tak i františkáni podle rkp. praž.UK I E 12, nebo podle graduálu olomouckých klarisek, rkp. Olom. stát. knih., sig. M IV 2. Přesto však graduál knihovny strahovské, jenž náležel v 16. stol. františkánům znojenským, rkp. D A I 4, ukončuje lydičky, takže missa est zní: FGaGF EF F. Původ skladby je záhadný. Ta nežádoucí podoba se zádušním Kyrie! Ordinationes našeho sborníku měly klíčování:

I- te
Společný kořen zádušního Kyrie s Kyrie paschale nedá se popřít. Viz zde poznámku 121.

125. Antiphonarium s. Petri vydal J.M. Tomasi, Řím 1747 a d., sv. IV, str. 1-171 ze sedmisvazkového souborného díla.
126. Zde str.672 č. 11.
127. R. 1371 gen. capit. Florentinum: Item quod festa, que fiebant olim cum tribus lectionibus, de cetero cum novem leccionibus fieri teneantur. Similiter nullum festum commemorationis peragatur in aliquo die festi duplicis, sed transferatur ad aliam diem sequentem cum novem leccionibus peragendum - cum in talibus festis trium lectionum et commemorationum per romanam ecclesiam si fiat, ad cuius observantiam sumus in horis canonicis obligati. Anal. Aug. IV., str. 473. Máme toto povědomí předpokládat v misálu našich eremitů a v graduálu pražské knihovny? Ale trvají přece mše votivní, pro které bylo stejné zpěvní obsazení. - Zde sluší upozornit, jak nespravedlivý je Radulf de Rivo k františkánům, když vytýká: Unde apud omnes religiones (řády) et nationes (diecéze) ultra novem lectiones generales paucae constitutae sunt locales et multae trium lectionum. Sed Fratres hodie omnes eorum sanctos et octavas maiores servant sub novem lectionibus, et nullos sub tribus. Nechce vědět, že to vycházelo z kuriálního nařízení. Pravdu ovšem má, když říká: Ex qua observantia evenit in usu eorum continua perturbatio et magna confusio propter transpositiones, quas tam de dominicis quam de octavis faciunt. Nam ex sex locis vel personis eorum usum servantibus vix duo in eundem sanctum novem lectiones eodem die concordabunt. Unde raro propter hoc Nocturnum dicunt. Jak rozumět poslední větě, nevím, snad jde o nějaké nepochopení v edici. Nocturnum patrně nocturnum officium. Vydal K. Mohlberg, Münster 1911 - 1915, svazek II. Texte. Jedná se o Propositio XXII.

128. Opět zde str. 671 č. 6, ale nápěv v našem augustiniánském ordinariu chyběl.
129. Srv. také De coloribus ornamentorum, kap. XXXIII, kde kánon barev je už shodný s nynějším. Jen je tu ještě, že se užívá violatis ornamentis s e u n i g r i s. Také ovšem o mši zádušní je ta alternativa.
130. Pokračování z kap. XXXIIII, folia 91b - 95a. Zmínka o neprotahování zpěvu v Sanctus (fol. 92b-93a) může mít na zřeteli skladbu už vícehlasou, povážíme-li, že jde o přepis pořádku papežské kaple. Augustiniáni užívající pouhého chorálu si ustanovení vykládali ovšem po svém.
131. In unitate sancti spiritus benedicat vos pater et filius... Vos předpokládá v našem kodexu rubrikace Et benedicto populo. Františkáni dosvědčují v nejstarším svém dochovaném misálu ze 13. stol. na místě vos zájmeno nos. J.A. Jungmann, Missarum sollemnia II, str. 538, Wien 1948. Obě zájmena se vyskytují i v jiných benediktálních formulích střídavě. U nás v diecézích vládlo zájmeno nos až do Tridentina. A požehnání se u nás také mimo pontifikální provedení zpívalo o hlavních svátcích. Františkánský kodex praž. UK XIV H 22, jehož obsahu se budeme věnovat podrobně jinde, udává při popisu mše na fol. 106a požehnání pouze v této formě: Item benedictio ista: Benedicat et custodiat vos omnipotens deus, pater et filius et sp. sanctus - dicatur ad omnes missas in fine data benedictione simpliciter cum manu ante Placeat tibi s. trinitas. Kodex je z 15. stol., ale leckdy přepisuje táž ruka pramen starý. Srv. výše pozn. 120.
132. Autor pojednání De caeremoniali Ordinis Eremitarum s. Aug. v Analecta Augustiniana našel v tištěných konstitucích (Editio Veneta 1508) na místě sicut in

ordinationibus udáno sicut in ordinario. (Jeho
 citát v An. Aug. XV, str. 181, obšírněji bylo sv.
 VIII str. 134, De festis et ritibus sacri ordinis
 Erem.s.A.). To ho přivedlo na myšlenku, že Capitu-
 la ordinationum a po nich následující ordinarium
 zpěvů jsou jeden spis o dvou dílech, jež lze v
 celku připisovat generálovi Klementu de Elpidio
 (srv. výše pozn. 26): "Pars, quam dicere possemus
 secundam, huius Ordinarii continet exclusive,
 quae ad cantum referuntur". To říká "cum (ačkoliv)
 haec pars in capitula non sit divisa". Kdo si pro-
 hlédne obojí v našem rukopise, tomu nebude potřeba
 tuto sentenci vyvracet. Autora citujeme z IV. svaz-
 ku, str. 181 + 184. Předešlý jeho citát téhož dis-
 ku na str. 181 z kapitoly XXI Qualiter ad refectionem
 intrant et sedeant fratres má shodně s naším
 pramenem udáno Ordinarium, ale to se týká zpěvu.
 Po jídle ipsi stantibus sicut in benedictione men-
 se fecerunt, cantor inchoet (to slovo chybí v ruko-
 pise a na jeho místě je psáno in choro!) versum
 usque ad punctum et fratres prosequentes communi-
 ter totum compleant, sicut in ordinario continetur.
 V notování ordinaria tyto partie jsou. Ex post se
 ovšem oba spisy za jeden celek považovat mohly, kde
 se to hodilo. Mladší doklady aspoň existují. Autor
 uvádí generale capitulum Senense 1486 a ustanovení
 kongregace strictae observantiae ve Španělsku, která
 vznikla v 15. stol. Příznačné je, že notované Confi-
 teor pro biskupskou mši, jež se vztahovalo k po-
 slední kapitole Ordinationum, je už započteno v té
 době mezi součástí notovaného Ordinaria, do něhož
 se dostaly i jiné další zpěvy, naším rukopisem ješ-
 tě nevedené. Analecta Aug. XV, str. 185-191. Autor
 pojednání (zn. P.E.E.) nerozlišuje v argumentaci,
 co se týká pouhého ritu a co zpěvu. Vděčně přijmeme
 jeho citát gen. kap. pařížské: Ut uniformitas et
 Ordinarium nostri Ordinis circa cantum et divinum

officium melius observetur, diffinimus (et mandamus) per obedienciam salutarem, quatenus quilibet lectiones seu prophetias vel epistolas legere debens, in versibus faciendis Ordinario nostri Ordinis penitus se conformet. Sunt enim notae versuum praedictorum secundum Ordinarium iam praedictum. Je to zásah z r. 1345. Něco takového je však známo už z r. 1295. Viz naše pojednání o pašijích, v textu na str. 735. Ale Ordinationes matou se s Ordinariem už r. 1329, rovněž capitulum Parisiense: Item diffinimus, quod quamdiu dicitur Salve regina sine nota post quamlibet horam, fratres maneant in genuflexione usque ad finem orationis... Cum autem dicitur cum nota, servetur genuflexio tantum ad tres primas dictiones, prout in Ordinario continetur. A jsou to Ordinationes, kam se ve skutečnosti odkazuje - kap. VI. Či zase omyl ve čtení, jaký jsme našli de collatione fratrum? Vzato z Anal. Aug. IV. str. 85, vytěženo také ve svazku XV, str. 183.

133. Ordinarium missae s formuláři Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus, starší než je naše římské, měl by B. Stäblein v Musik in/ Geschichte und/ Gegenwart, heslo Messe. Už ze 12. stol. bylo by čtvero nerubrikovaných formulářů po dvojím Kyrie feriálním. Na druhém místě se objevuje formulář paschální se Sanctus Vat. II ad libitum a s Agnus vlastním. Další ordinaria, neodvislá od římského, klade do stol. 13. V tom i jedno které prý je "secundum usum fratrum minorum v řádu jistě nejstarší.

Co k tomu říci? Především by Stäbleinovo vročení kodexů musilo být jisté. Jak lze pozorovat při rukopisech naší proveniencce, jichž dává užívat v disertacích svých žáků, nyní publikovaných, jeho vročení jsou vlastně údaje katalogů, které měl při studiu fondů k dispozici. Jsou to údaje ve skutečnosti nepolehlivé, obyčejně se opírající jen o paleogra-

fický zevnějšek kodexu. Dokud Stäblein nebude mít vročení upřesněna, nelze s jeho výsledky vážně počítat. Jeden markantní příklad, jak paleografie klame: Mezi rukopisy Nár. muz. pod sig. XV E 1 je *Ordo sive breviarium de ecclesiasticis observacionibus, quomodo legendum et canendum sit per circulum anni*. Jde o sporadicky neumovaný kodex rakouského původu. Každý by jej kladl podle zevnějšku snad až do 12. stol. Kdyby ovšem explicit touž rukou psaný nás neujistil, že je: *scriptum anno domini M^oCCC^oxxx^o v^o* ! Škoda, že v něm mnoho pro nás poučného.

Nás bude zajímat u Stäbleina františkánský pořad. Měl vzniknout zwischen 1230- und 1250 - nevíme, podle jakého kritéria. Ale jeho poslední formulář už je mariánský, dokonce se Sanctus o Agnus. Podle svědectví augustiniánů (viz text zde str. 715) buďto je to zápis mladší, nebo je datace kodexu chybná. Předchozí formulář s melodií Orbis factor v Kyrie je jistě dominikální, takže Ordinarium missae před mariánským příspěvkem je neukončeno. Formuláře se pak vůbec nejeví jako primitivní stav v řádu, nýbrž jako redukce početnějšího pořadu. Gloria, Sanctus a Agnus prvních dvou formulářů (více jich před dominikálním není) mají po dvou Kyrie. Tedy duplicia maiora a minora + semiduplicia maiora a minora. Při tom výběr ukazuje někdy poměr obrácený, tj. napřed minora, pak maiora. To se dá předpokládat pro dominikální Gloria, Sanctus, Agnus - tento formulář, jak víme, svým výběrem sledoval semiduplicia. Vážnou námitkou zůstává alternativa při semiduplicia v Kyrie: D DC DFECEDFFD C D D, skladba, kterou pro semiduplicia (secundo loco!) má Vat. edice. Tento nápěv jsme nenašli ani u augustiniánů, ani u františkánů - kam by se u nich poděl? Není františkánská provenience tohoto kodexu vůbec podezřelá? Neznamená secundum usum fratrum minorum pouhý pramen nápěvů? Podle zmíněných disertací jedná se o "Vollmissale" neapolské knihovny, BN VI G 38.

Zkrátka, nutno prozkoumat monograficky. Ze závěru Stäbleinova by vznikalo nebezpečí, že augustiniáni měli kuriální kyriale dříve než františkáni.

134. V graduálech jsme zvyklí na velmi nedbalé rubrikování, takže augustiniánský kodex v té věci působí překvapivě. Ale stejnou misálovou náplň najdeme jak co do šíře, tak co do obsahu v rkp. Nár. muzea XIII A 5 a v rkp. Praž. UK XIII B 7, jenž je františkánský (srv. zde pozn. 109). Naproti tomu františkánský graduál olomoucké stát. knihovny M IV 3 už tuto rubrikaci zkracuje. Známká 15. století proti dřívější době?

135. Bylo to na str. 667-668.

136. Moravským pramenem pro pašije je kancionál se jménem Václava IV. in margine, uložený nyní v Budapešti, Bibl. Nat. Hungariae, o.l.m.ae.243 - D. Polyc. Radó, Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae...Budapest 1973. Diecéze pražská má variant Vat. edice v misálním speciále Nár.muz. rovněž ze stol. 15. Ale dá se tento ná-
pěv sledovat retrospektivně v neumatickém značkování pašijového textu až k evangeliáři praž.biskupa Tobíáše z r. 1294, rkp. P.III svatovítské knihovny. (Podlaha, Soupis rukopisů...č.1671).
Exklamace umírajícího Krista je v tomto evangeliáři zapsána do linkové osnovy, takže o identitě nápěvu koncem 13. stol. nelze vážně pochybovat. Přesto ovšem nelze zatajit, že v neumách adiastematiokých má tuto exklamaci také neumované misální plenarium, které lze klást do stol. 12. (Nár. muz. XIV D 12). A přitom neumové značkování v pašijích dává jiné kadence. Lze o nich říci, co Wagner referuje z pramene rouenského (Einführung III. str. 244): Diaconus legit passionem ad modum lectionis, excepta voce domini, quae more evangelii dicatur. Jistě něco dokumentárního také pro náš

augustinánský nápěv na tu dobu. Exklamace při vší vnější shodě s kodexem Toblášovým 1 s oním z 15. stol. měla v plenáriu ze stol. 12. patrně jinou polohu půtónů, takže tenor recitujícího Krista byl asi v ní zahován jako subsemitonální. Aspoň to žádá kvilismatika.

∿. ∿ [1] ∿. ∿ 1 1 1. ∿ 1 1 ∿.

vo-ce ma-gna dī-cens: He-ly, he-ly, lama za-ba-thani ?

1 . ∿. ∿ 1 ∿ . ∿ 1 1 1. ∿. 1 1 ∿ 1

me-us

me-us

Hoc est: De-us meus de-us meus, dere-ll-quistl-me ?

Sotvako bude myslit, že 1 po dílene b zůstane durum. Ostatně Toblášův kodex notuje výrok o stupěň výše, mikolydioky. Ale jinak právě tento pramen dokumentuje kolísání polohy v exklamaci, což přeje našemu výkladu pro 12. století.

Ještě nás může zajímat pašijové "evangelium" na konci. Mimo nápěv vatikánský měla arol-dieceze také nápěv jiný na předním místě. Recitovalo se na o se známým nám každennováním na konci věti: (o) - d o h h. Anakrua zůstávala terciová: a-o-o-o. Závěr pak čtení voelku:

o o a ao o c c o o c

signantes lapidem cum custodibus.

Moravský nápěv nám chybí. Je dosti značkovanych lekolonářů pro nápěvy lekčnů, ale pašijů nedbají.

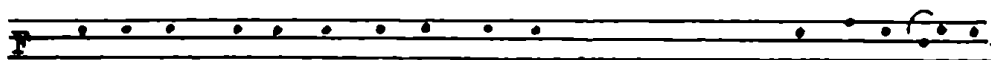
137. H. Schmidt. *Hebdomada sancta*, Romae 1956-57, druhý ze dvou svazků, str. 775 (*Pars sexta, Commentarius*). Seznam zpěvů v diagramu na str. 753-756 sigl MRCur.
138. Ibid. diagram sigl PRGerm.
139. Srv. *Monum.Germ.hist., Poetae latini aevi Carolini*, romi IV, fasc. II et III.
140. Původ tohoto pontifikálu je monastický. Viz níže v textu.
141. Schmidt, *Hebdomada II*, str. 771-773.
142. Ibid. str. 770 (*Ordo Bernardi*). Ale processionály u sv. Jiří v Praze nic nevědí o tom, že by abatyše utírala nohy svými vlasy při antifonách o Marii Magdaleně, ač jsou dosti podrobně rubrikovány a ještě více vypravuje *ritus Ordo servitii dei*, rkp.praž.UK sig. XIII E 14d. Snad má na zřeteli Magdaleninu scénu to, že puelle incipient thurificare ad pulpitu stantes. Je tu ještě dvojí umývání nohou. Mimo Zelený čtvrtek také pravidelné umývání sobotní se svými zpěvy. Třetí bylo by *mandatum pauperum*, jež se vyskytuje v jiném pramenu, ale je beze zpěvů. Jak se při mandatu zpívat zakazovalo i zase nařizovalo, viz Albers, *Consuetudines monasticae III*, str. 105, 110, 121.
143. Ještě ani v tisku (*Editio Veneta* z r. 1508) není rubricisticky rozlišen dvojí způsob této psalmodie. Viz *particulares tituli* v *An.Augustiniana XV*, str. 184-185, a *titul sumární* v *ordinariu*, *An. Aug. II*, str. 40. Teprve *Editio Hieronymi Seripandi* z r.1551 (generál řádu a potom kardinál) aspoň v *sumárním titulu Incipit ordinarium cum notis* rozlišuje:... et qualiter psalmi in diebus ferialibus et festivis intonentur, de tono maiorum et minorum duplicium ad Benedictus et Magnificat, de tono versiculorum et

gloriae (Gl.Patri) antiphonarii d i u r n i. Anal. Aug. XV, str. 189. To ovšem předpokládá, že obojí způsob psalmodie je v obráceném pořadí. Zde je mimochodem už název Ordinarium dáván i tomu, co notované nápěvy předcházelo jakožto capitula ordinationum. Viz též svazek XV Anal.Aug. str. 186-7. Capitula ordinationum mají už mezi notovanými součástmi mše příznačně také Q u a e Kyrie eleison cantentur in commemorationibus et solennitatibus beatae virginis, infra octavas et in octavis earum, patrně už celý formulář, jako se praví: Q u a e Kyrie eleison in missa defunctorum cantentur. Ještě v naší věci stojí za zmínku Manuale chori secundum usum Ordinis Fratrum Eremitarum Divi Augustini...1591. Tam se čtou tituly: Intonationes psalmorum in duplicibus - Intonationes psalmorum in semiduplicibus, Dominicis, simplicibus et feriis, - Intonationes Magnificat in semiduplicibus, etc. ut supra. Zde bychom konečně měli už pořadí, které vyhovuje, za postrádané rubrikování v našem rukopisu. Ale autor v Analecta Aug. (sv.XV str. 200-201) má citaci jen z Tabula de his, quae in hoc manuali continentur. Téměř nic nemá toto manuále pro mši. Přesto aspoň tonus epistolarum a tonus evangeliorum tu zůstávají, mimo oracispoléčnou officiu. O nápěvech se z autorových zpráv nic nedovídáme.

144. Zajímavé je, že v téže době došlo k témuž i v úzu diecézním - aspoň na půdě pražské. Svědkem je rukopis z knihovny augustiniánů pražských, nyní v praž. Ústředním stát. archívu, sig. I d 13, invent. č. 364 - srv. zde pozn. 122. Před žalmovými nápěvy je nadepsáno: I n o e p o i o n e s psalmorum et cantioorum. Je to pro psalmodii pražskou jediný pramen u nás ze středověku - a husíteký. Mohl posloužit Zd. Nejedlému, jenž chce, aby čtenář

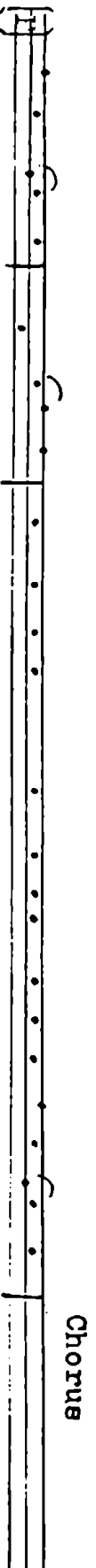
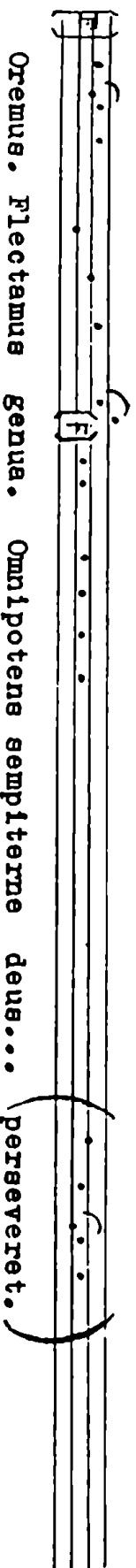
vystačil s pouhými finálními differencemi (popletenými), neboť "Žalmy byly pěny na rozdíl od "zpívání" obvyklými žalmovými tóny, j e ž z d e p o d r o b n ě r o z v á d ě t i b y l o b y o b t í ž n ě" (Dějiny husit. zpěvu, Praha 1955 kniha pátá, str. 315). Žalmové tóny obvyklé v soudobé církvi přisuzovat našemu středověku nebylo přípustné.

145. Ale nutno uvážít, že stejně má rubrikováno už františkánský breviář olomoucké Stát. knih., rkp. M I 353, který se hlásí do 14. stol., snad až do první poloviny. Chybí nejen svátek Trojice s Božím tělem, nýbrž v sanktorálu také sv. Ludvík Toloseký, biskup z toho řádu kanonizovaný r. 1317, De stigmatibus ůte se v oktávě sv. Františka, a není to ještě vlastní svátek, jenž od r. 1340 má mít vlastní officium. Jinak kodex je konvolutem - psalterium je cizí.
146. Srv. H. Schmidt, Hebdomada II, str. 801 a d.
147. Státní archiv v Brně má mezi rukopisy pod sig. FM 916 slezskou agendu z 15. stol., zajímavou tím, že se v ní rozlišuje úzus vratislavské katedrály (např. o Popelci: Subscripte collecte secundum chorum wratislaviensem dicuntur alta voce) a tím, že vznikla v olomoucké kapitule podrobené přece ritu jinému (Liber liturgicus scriptus per Martinum Wane de Olmucz, pro tunc capellarium ibidem, anno salutis 1492). O Velkém pátku je pro naše slavné přímluvy odkaz: Verte ooto folia, require cum tali signo. Na dotyčném místě pak najdeme k textům také nápěvy, aspoň povrchně ve zkratce notované. Monitones vypadají takto:

Oremus dilectissimi nobis... patrem omnipotentem.

Kadence je jediná, a to až na konci - dalo by se říci "ad modum metri". Není v ní těžko rozeznat metrum prefační po překlíčování nápěvu ještě supersemitonálního. Ovšem v elementárním stavu, ještě předprefačním. P. Wagner je má až při oraci (Einführung III, str. 80 ve vydání z r. 1921). Také agenda bude je užívat i při oraci, zase však teprve na místě závěrečného punkta. Do orace ovšem zasahují aklamace. Jejich zasažení do nápěvu nesourodého dělalo obtíže.

per-se-ve-ret. Le-va-te. Per cundem... per omnia secula seculo-rum. Amen

V dalších oracích už má agenda Levate sníženo podle Flectamus. Wagner má svůj příklad ještě bez překlíčování, ale nápěv už má dvojí membrum jako preface a je subsemitonální v membru prvním, ať je šerpáno z míšlu 12. stol. (bibliotéky vatikánské). U nás máme ze 12. stol. nápěvy naznačeny jen v olsterckém míšlu VII B 17 pražské UK, ale nedísa-temlicky. I tam má monitlo kadence pouze koncovou a, jak se zdá, ad modum metri:

∩ √ . . . √ .

patrem omni-potentem. Oremus

∩ . ∩ . √ . .

re-vo-care digneris.

Srv. Václav Plocek, *Catalogus codicum notis musicis instructorum* I, str. 251. Bližší v naší pozn. č. 108. Mladší misály olsteroké nám nápěv neosvětlí a po tridentském sněmu řád se vlastního misálu vzdal.

148. Instruktivní v tom ohledu může být příklad z Wagnerova spisu v předchozí poznámce. Ale mohlo působit také, že monitiones časté před oracemi galikánské liturgii vlastními, bývaly nadepisovány Prefatio (Praefatio ad collectam, srv. úvod k Pater noster mešnímu).
149. Má-li Wagner feriální nápěv ze 14. stol. právě pro prefaci paschální, budí to pochybnost o správném vročení kodexu františkánského (Cod. Regin, lat. 2048 Vat. bibl.). Dnešní určení tohoto feriálního nápěvu: Sequens praefatio cum suo cantu dicitur in diebus Ferialibus et in festis Simplicibus, ab Octava Paschae usque ad Ascensionem. Je známkou pozdější doby, že se preface opatřovaly všemi nápěvy ke všem textům. Případ Wagnerův Einführung III, str. 74.
150. Srv. Wagner, Einführung III, str. 67.
151. Několik příkladů: Misálové plenarium Nár. mus. XIV D 12 ze 12. stol. neumuje sporadicky také prefaci ke svěcení tříkrálové vody, a není to nápěv feriální. Ve mši se uchytí pozdější feriální forma pro text postní (i neděli), ale v tomto starém prameni ani postní texty (je jich více) nenaznačují nápěv feriální. Ještě starším pramenem je sakramentář Stát. archívu olom. CO 579, kde je preface o

svěcení olejů na Zel. čtvrtek - ani tam se neomy nedají číst jako kodexce feriální. To by bylo ve stol. 11. Z 10. stol. je sakramentář knihovny kroměřížské - vzácný dokument původu francouzského. Neomy při prefaci o svěcení křestní vody na Bílou sobotu tam nedávají nápěv feriální. Der feierliche Ton, der sich auch in einem englischen Pontifikale des 13. Jahrhunderts (Cod. lat. 1218 der Pariser Nat. Bibl.) für die Praefation der Kirchweihe findet, je zmíněn u Wagnera III str. 57.

152. Uvádí je v přehledu Schmidt, Hebdomada sanota II, str. 822-824.
153. Benedicamus bylo zde na str.672.
154. Honorius Augustodunensis, Gemma animae o. 227, Migne, PL 172.
155. Srv. v textu str.700 . Podle kodexu praž. UK, sig. XIV H 22, fol. 111 a, musí generální kapitola františkánů před r. 1334 zakročovat: Item tantum due processiones fiant in ordine nostro, scilicet in purificatione beate virginis et in dominica (in) ramis palmarum. I zde tedy úzus diecézní působil přitažlivě.
156. Uvidíme níže, že pluviálů se františkáni zřikali (str.767-771).
Zdá se, že jiný smysl má neužívání pluviálu při pohřbu. Breviář brněnských augustiniánů starší (A 107):Finita missa sacerdos sine casula cum ministris, subdiaconus cum cruce, et omnes alii fratres stent in ordine circa ferentum iuxta dispositionem maioris. K tomu františkán v misálu praž. UK VII G 24: Po mši sacerdos sine planeta cum ministris accedat ad corpus, acolitus preferat crucem et omnes alii gradu suo veniant ordinate cum luminaribus et stent in circuito feretri in modum rote. Jáhen a podjáhen bývali bez svrochních rouch už při mši jako v postu.

157. Česká diecéze nepřijímala pro sv. Václava žádné propriální Alleluja a trvala na commune martyrum až do konce 15. století. Nějaké propriální Alleluja (Consolator) mohlo se vyskytnout jen z privátního popudu (srv. misál Nár. muz. XVI A 13 in octava). Beatus es dei martir Wenceslae našel Dobr. Orel v misálu děkanství rokycanského, prý z 15. stol. Zajímavé je, že by se jednalo o misál augustiniánů, ale ovšem kanovníků. Na Moravě je to skladba doložitelná už ve 14. stol. Přípisek už v nejstarším misálu diecéze, brněnském rukopise jakubského kostela 6/11 - viz zde v pojednání o něm str.708-709. Hudebně je to ovšem ještě pouhá kontrafaktura. Nejstarší notování má commune sanctorum v olom. misálním plenariu CO 141 z doby před r. 1350. Monografie D. Orla, Hudební prvky svatováclavské, Svatováclavský sborník II + 3, nápěv nezná. Viz str.120-122.
158. Úplný text této Theodulfovy básně v MGH, Poetae I, 558. Odtud také v Analecta hymnica 50, str. 160.
159. Peter Wagner, Einführung II, str. 301-303, vyd. 1912. Upotřebeno autorem pro hud. paleografii (Neumenkunde).
160. Bude ještě o sekvenciáři níže na str.775-776, až v té věci poznáme františkány.
161. Bylo zde na str.696.
162. Zde na str.664.
163. Tomuto zjednodušení klasifikace svátků, jímž semi-dúplex trvalo až do poslední doby bez dělení na maius a minus, přisoudíme pozorovatelný zmatek v intitulačních formulářích mešního ordinaria při rukopisech františkánských u nás dochovaných. Pro vročení našeho františkánského ceremoniálu by nás zajímalo, odkdy zjednodušení platí. Výslovné ustanovení o tom ohybí a ordinaria postaru přežívala označující formuláře. Tak v graduálu knihovny strahovské, sig.

D A I 4, pocházejícím ze znojenského kláštera je pořád ještě intitulováno v kyriálním oddílu semiduplex maius a semiduplex minus, ač kodex pochází až ze stol. 16. Jen simplex už není maius a minus, ale čte se: In simplicibus solemnioribus a pak In simplicibus prosté. Klarisky olomoucké ve stol. 15. mají ještě In festis simplicibus minoribus po intitulaci In festis simplicibus solemnioribus. Také nepořádné rubrikování v hodínkovém Benedicamus Domino u klarisek chebských v Čechách, případně omezování skladeb může být důsledkem dotyčné reformy. Srv. zde str. 671-672.

164. Osamostatněné radikální křídlo řádu bylo ve znamení kultu jména Ježíšova (Ihesus = IHS). Emblém je znám pak z pozdějšího využití u jezuitů.
165. Ordinaciones augustiniánů mají zvláštní kapitolu: Quibus diebus prior officium facere debet in choro. Je to kap. XXIII a stojí za citaci:

In festis maioribus et minoribus duplicibus in omnibus horis et in missa per priorem officium impleatur. Et in predictis diebus et in dominicis et semiduplicibus antiphonam (ad) Benedictus et ad Magnificat incipiat, et in die palmarum et cena domini et sabbato sancto officium faciat misse. In aliis autem diebus antiphone supradicte ab ebdomadario incipiantur. Ebdomadarius autem in sequenti die abdomade, duobus diebus celebret pro benefactoribus unam missam de mortuis et aliam pro peccatis. Aliis vero diebus celebret, prout placet.

166. Cuius laus secundum nomen, eius est et gloria. Et in universe terra, qua sua indicia. Analecta hymn. 55, č. 5. Jediný mimofrancouzský pramen je tam graduale ms. Constantiense - cod. Doneschingan.

- Že pochází už ze stol. 14. (Mone III,60), se tam vyvrací. Ale ta Kostnice může být cos dokumentárního.
167. Příležitostná výměna liturgických knih mezi oběma řády je přece doložitelná, ale teprve v 15. stol., kdy u augustiniánů byl kuriální ritus dávno vkořeněn samostatně, takže řádu byl chloubou jakožto ritus obecné církve. Příklady z 15. stol. viz níže v pozn. 173.
 168. De canonum observantia Propositio XXII, kde františkánům vytýká že fratres contra generalem consuetudinem... in eodem usu adducunt locales Romanos sanctos a jmenuje také Triphonem et Respicium martyres, quorum ecclesiam habent Augustinenses. Z téže propozice pak citováno v našem kontextu další.
 169. S nápěvem má tu Confiteor už týž text, na který jsme zvyklí z misálu potridentského. Variant je peccavi nimis cogitatione, d e l e c t a c i o n e, c o n s e n s u, verbo et opere, pak před závěrečným dominum deum nostrum chybí předložka ad. Za známá jména svatých je ovšem vsunut beatus Augustinus confessor. Zajímalo by nás, zda i v tomto ohledu drží vývoj u augustiniánů krok s františkány, neboť text je nepochybně římský. Zato máme doklad pro takovou shodu při starém textu, vepsaném na volná místa při dodatcích k řeholi, fol. 9ab: Confiteor deo omnipotenti et beate Marie semper virginí et beato Augustino et omnibus sanctis, et vobis pater, me graviter peccasse per superbiam in lege dei mei, cogitatione, delectacione, locucionem, obmissione, consensu, visu, verbo et opere. Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam et gloriosam virginem Mariam et beatum Augustinum, omnes sanctos et vos pater orare pro me. Je možné, že se tento kratší text udržoval v kapitulní síni při tzv. culpa. (Srv. výše pozn. 23,25.) Ale vyskytuje se téměř doslova v diurnálu klarisky, rkp. praž.UK, sig. XIII H 3 1,

k officiu primy. Jmenování jsou ovšem sv. František a sv. Klára a na místě pater oslovovány jsou sorores. V rukopisu mezi temporale a sanktorale zasazen je ne-
mecky rubrikovaný hymnář s malými hórami a s nešpor-
ním oddílem psalteria. Po primě vsazeno officium
marianum. Truhlář zařazuje kodex až do stol. 15. Ale
antikvity hlásají, že aspoň předlohou je to pramen
starý. Nezná se ke svátku Visitationis, nic nemá o
sv. Anně, dokonce nic ještě o svátku Nivis. Sv. Fran-
tišek nemá ještě svátek Stigmatum. Za těch okolností
mohou chybět i lokální patroni v sanktorálu, aniž by
kodex byl cizí. V liturgických knihách jinak Confi-
teor bývá pouze incipitováno. Ale, jak vidět, k pro-
venienci a stáří pramene může vydat svědectví i tato
formule.

170. Převzetí názvu graduale, kde mělo být antiphonarium
diurnum podle souvislosti, svědčí spíše pro mladší
původ toho ustanovení v řádu. V kodexu samotném ňte
se ještě: Incipit antiphonarium diurnum - před do-
minica prima de adventu domini. Jinak jsme o kodexu
měli v pozn. 109.
171. Graduál Stát. archívu v Olomouci, rkp. CO 195, poří-
zený pro olom. katedrálu příbuzným a přítelem Karla
IV. biskupem Janem Volkem , je po paleografické
stránce k nerozeznání od kodexů františkánských.
Podobně antifonář téhož archívu CO 2 z téže doby
a téže příslušnosti. Mísení znaků kvadratických do
metaské domácí notace v jejich vývojových stadiích je
nezvratnou známkou moravské provenience proti pro-
venienci české, kde je příslušnost jinak nezjistí-
teľná. Tak třeba při fragmentu graduálu, z něhož je
pořizen obal pozdního cisterockého sborníku, rkp. praž.
UK XIV D 4 i. Není divu, že v něm na konci hymnáře
ňteme (fol. 75 b): Finitum in monasterio W e l l e-
h r a d e n s i (s datem 27. septembris 1671).
172. Česky: Proto v důsledku vašich oddaných proseb povolů-

jeme vám autoritou přítomného vyrozumění natrvalo, abyste se mohli spokojit zachováváním nynějšího officia hodinkového - které, jak žádá statut vaší řehole, máte slavit způsobem římské církve - v úpravě vámi pečlivě provedené ve vašich breviářích.

173. Až ze stol. 15. znají *Analecta Augustiniana* edice oběma řádům společné. Tom. XVI, str. 77 cod. Bibl. Nat. Matritensis, sig. R-I-25, kde se čte: Incipit *breviarium ordinis heremitarum sancti Augustini atque fratrum minorum secundum modum curie romane*. Pozoruhodné je, který z řádů je jmenován napřed! K tomu *Exploit breviarium totius anni secundum modum curie romane, scriptum per manus fr. Iohannis, magistri ordinis fratrum heremitarum s. Augustini, natum de Gandamo in Flandria. Completum Brugis. Sub anno domini milesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto. Rogo oretis pro eo*. Týž díl str. 25 zná *Martyrologium fratrum minorum in usum eremitarum s. Augustini translatum, et Capitula* v cod.ms.Vatic.4773 saec. XV., a cod.ms.1422 *Bibliothecae Angelicae*, jenž obsahuje magnum *breviarium romanum*, prius in usu fratrum minorum ac deinde *eremitarum s. Augustini*, srv. také str.33, kde je podán výčet svátků podle klasifikace. Konečně na str. 107 je upozornění na tisky římského breviáře, které v dodatku seřazují propria obou řádů za sebou - napřed propria minoritů, pak augustiniánů.
- 173b. Srv. *Analecta Franciscana*, tom.III, str. 696, nebo tamtéž 247, tom. II, 63, tom.I.261. Ed. Quaracchi. Viz také AH s františk. hymnáři.
174. Nejstarším dochovaným antifonářem františkánským byl by kodex mnichovského kláštera, z něhož faksimile uveřejnil P. Wagner ve své *Neumenkunde*, vyd. r. 1912, *Einführung in die greg. Mel.* II, str.306.

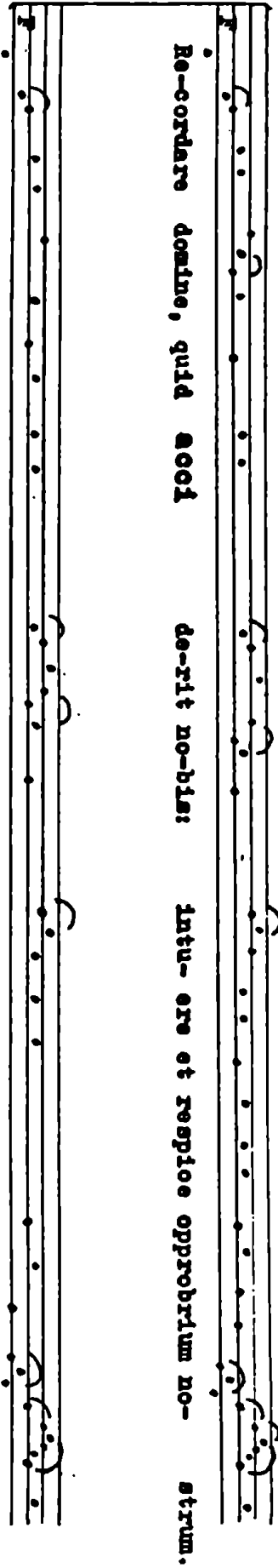
Terminem post quem musí být pro datování kodexu kanonizace sv. Antonína Paduánského, je-li tam rýmovaná historie o tomto světcí už obsažena. Tím jsme v r. 1232. Tvůrce tohoto officia Julián ze Špýru zemřel kolem r. 1250. Terminus ad quem pro kodex je neznám. Wagner právě z notace odvozuje časné vročení (um 1230 v pozn. 2 na str. 305), ale desetiletí jistě nerozhoduje. Jisté je, že podle faksimile notování tohoto antifonáře nejví ještě žádný sklon k notaci kvadratické, na jejímž rozšíření v Římě má mít vinu Mikuláš III., jenž byl papežem už r. 1277. Faksimile obsahuje v osnově ještě neумы, svým utvářením tíhnoucí k jihoitalské škole. Přes františkánský obsah dělá Wagner z kodexu dokonce samu kuriální předlohu v ohledu paleografickém. Nám se naopak zdá, že v kodexu františkánském přežívá notační volnost, kdy už si kurie začíná volit systém pevný proti praxi ostatního Říma. Jako v jiných proměnách ritu byla kurie řádem dodatečně následována.

- 175a. Např. františkánské kyriale praž. UK I E 12 ze 14. stol. likvestruje (-ley-son) pomocí přídavkového apostrofu. To by nebylo, kdyby kvadratická notace měla od počátku pro likvescenci vlastní znak. Ostatně i plica je v chorálu užívána pro likvescenci jako znak přídavkový velmi často. Srv. Wagner, Neumenkunde, pag. 311/312 (vyd. 1912). Také pag. 316 o likvescenci v kvadratické notaci.
- 175b. Že františkáni kaudovali kvadratu také způsobem ještě bližším menzuře, ukázali jsme při posuzování zpěvníků Elišky Rejčky užívaných klášteřem cisterckým na Starém Brně.

176. Ostatně také u františkánů najdeme notováno tímto způsobem přes všechny zákaz. Tak je z velké části donotováno do prázdných osnov v lamentacích lekcionáře praž. UK XIII A 1, o kterém bylo v poznámce č. 11. Jedná se právě o Oracio Iheremie prophete, jež náleží k lamentacím jako poslední lekce (Thren. 5. cap.).

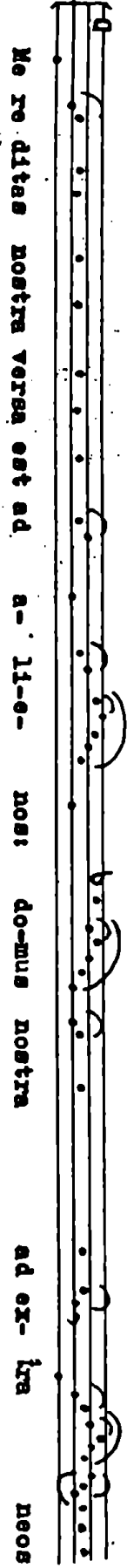
Pro svůj vlastní nápěv, respektovaný po celý středověk všemi kompozičními školami a novotami v lamentacích, je zvlášť jmenována augustiniánským ordinariem v souboru: De tono lamentacionum et Recordare. Máme příležitost povšimnout si při tomto nápěvu rozdílnosti mezi augustiniány a františkány při srovnání s Edicí vatikánskou.

Aug.

Re-cordare domine, quid nocet de-rit no-bis: In-tu-ere et respice opprobrium no-strum.

Prant.

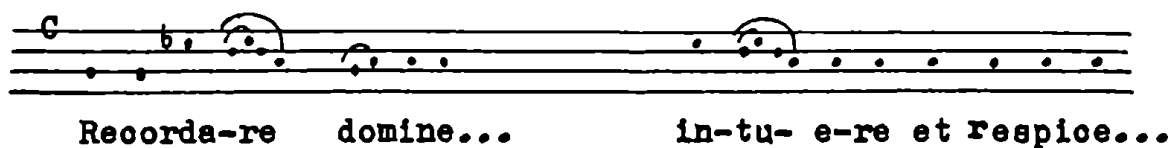
Me-re-ditas nostra verba est ad a-ll-e-nos: domus nostra ad ex-tra nos

Vat.ed.

Re-cordare Domine, quid nocet de-rit no-bis: In-tu-ere et respice opprobrium nostrum.

Je nutno vyjít odespodu, od edice Vatikánské, má-li být patrné, že se jedná o lekční tonus, s initiem jako *Per omnia saecula saec.* a s ukončením návratem k tenoru (podle nás *punctum versum*). Františkáni *initium* ještě ponechávají v původním tvaru, i když už u nich do skladby vstupuje VII. *modus*. Augustiniáni už mu obětovali také *initium*, ale zato jejich redakce nápěvu je nejpůvodnější svou prostotou. Jinak i Vat. edice je prostoupěna už gotikou. Františkánská ještě více, včetně přípravného podatu, známého z písně svatováclavské jako *ah-G-o*. Vatik. ed. střídá tento tonus po způsobu mladších lamentací do dvojice s jiným vedením nápěvu, aspoň zde mixolydiickým, na evrohní kvartě (*a-o-d* proměněno v *ohod* jako v psalmodii). To římský ritus neměl v době, kdy řádům poskytoval předlohu. Jen počátek *Recordare domine* vypadne z pravidla u františkánů:

ale to je nakonec pouhý variant inceptu fungující trvale ke druhému membru tohoto lamentačního tonu. U augustiniánů se ještě vyskytuje tato iniciála skladby. Zdá se, že je přejata z úzu našich diecézí.

Musíme se však ještě vrátit k notování. Je příznačné, že lekcionář náležel klariskám (krumlovským v Čechách). Klarisky olomoucké ve svém antifonáři (Stát.knih.olom., sig. M IV 6) nás o nápěvu *Orationis Ieremiae* nepoučí a notaci zachovávají kvadratickou. Ale jak málo se cítily na ni vázány, ukazuje jejich graduál, který v 15. stol. přejímá z velké části vůbec notaci diecéze – tehdy už českou exaktní rhombiku usazenou na Moravě. O graduálu (rkp. Stát. knih. olom. M IV 2) bylo v pozn. 109. Klarisky bylo potřeba zvlášť reformovat při postupu striktní observance řádové. Něco jiného jsou nekvadratické přípisky pozdějších

majitelů řádových zpěvníků. Srv. rkp. praž. UK
I E 12 (Kyriale se sekvenciářem). Ale i tam nové
Alleluja o sv. Kláře musilo vyjít ještě z řádové
dílny.

177. Quotidie etiam post completorium recitabatur vel
cantabatur Vigilia B. Mariae virginis, quae nunc
a verbo, quo incipit, dicitur Benedicta. Anal.
August. VIII, 131.

František Pokorný

HUDEBNÍ OBRAZ BRNA DO POČÁTKU 15. STOLETÍ

III. díl - KURIÁLNÍ CHORÁL U SV. TOMÁŠE

Pro Archiv města Brna vydala Muzejní a vlastivědná společnost
v Brně

Odpovědný redaktor: František Zřídka Veselý

Vytiskl: Magistrát města Brna

Náklad: 100 výtisků

První vydání

Cena brožovaného výtisku: 35 Kč